

Det rødgyrne metallet

En studie av metaldepoter og metallurgi fra bronsealder i Hordaland
og Sogn og Fjordene

Masteroppgave i arkeologi

Universitetet i Bergen. Institutt for AHKR

Siv Skjelbreid Rise

Høst 2019

Innholdsliste

Abstract	5
Forord	6
1 Innledning.....	7
1.1 Problemformulering.....	9
1.2 Geografisk avgrensing	9
1.3 Arbeidets struktur	10
2 Bronsealder i Skandinavia og Vest-Norge	11
2.1 Metallets mobilitet og menneskers migrasjon.	12
2.2 Bronse og makt.....	15
2.3 «Depot» - et begrep	16
3 Det arkeologiske materialet.....	20
3.1 Metallgjenstander	20
3.2 Støpeformer, digler og bronsefragment.....	21
3.3 Depot som kilde.....	22
3.3.1 Kriterier for depotfunn:	22
3.4 Grav som kilde.....	24
3.4.1 Kriterier for gravfunn:	25
3.5 Metall og ritual	26
4 Analyse av materialet	28
4.1 Metalldepot.....	28
4.1.1 Funn fra våtmark	29
4.1.2 Funn fra tørrmark	29
4.1.3 Om tvetydige kontekster	31
4.1.4 Usikre metalldepoter	32
4.2 Bronser i grav	32
4.2.1 Sikre gravfunn	33

4.2.2	Usikre gravfunn.....	33
4.3	Metallurgi	34
4.3.1	Boplass og hellere	35
4.3.2	Støpeformer	36
4.4	Bronser uten funnopplysninger:	38
4.4.1	Holkøkser av «særnorsk» type:	39
5	Det rødgyrne metallet	40
5.1	Depot eller løsfunn?.....	40
5.2	Tendenser i materialet	43
5.2.1	Metaller i depot og grav	44
5.2.2	Metalldepot i våtmark og tørrmark	46
5.3	Metall og samfunn	48
5.3.1	Til vest fra øst eller sør?	52
5.4	Metallurgiske spor og steder.....	54
5.4.1	Støpeformer	55
5.4.2	Bronsegenstander	56
5.4.3	Metallurgiske lokaliteter	59
5.5	Depot som profant eller sakralt?.....	62
5.5.1	Skaftulløksen fra Rimbareid.....	67
5.6	Metalldepot, ritual og landskap	68
6	Konklusjon	70
7	Litteraturliste	72
8	Bergen Museum Tilvekstkatalog	81

Tabelliste

Tabell 1: Periodeinndeling	11
Tabell 2: Oversikt over vanlige funnforhold for metallgjenstander.....	21
Tabell 3: Prosentandel for vekt av bronse i gravfunn.	46

Figurliste

Figur 1: Periodevis fordeling av bronsegjenstander.....	43
Figur 2: Periodevis fordeling av vekt (gram) til bronsegjenstander.....	43
Figur 3: Periodevis fordeling av metallfunn i depot og grav.	45
Figur 4: Periodevis inndeling av gjenstander i tørrmark og våtmark.....	47
Figur 5: Distribusjonskart over funn og gjenstander fra SN og BA.....	48
Figur 6: Distribusjonskart over funn og gjenstander i Nordfjord og nærliggende områder. ...	49
Figur 7: Distribusjonskart over funn og gjenstander i Sognefjorden og nærliggende områder	50
Figur 8: Distribusjonskart over funn og gjenstander i Hardangerfjorden og nærliggende områder.....	51
Figur 9: Randlistøks fra Veim (a) uten "nakkehakk.....	56
Figur 10: Wendelring (a) fra Skjerdalen.	58
Figur 11: Wendelring (c) fra Erdal.....	58

Abstract

«To the Honour of the Gods, the Benefit of Men»¹ has been a prominent interpretation of the meaning of Bronze Age hoards (in Norwegian *depot*) in Scandinavian Archaeology (Johansen, 1998; 193-5; Mandt, 1991:430; Melheim, 2006:127). The discussion mostly revolves around which finds and objects classifies as sacred hoards, and which can be interpreted as profane, and the analytic methods used to distinguish them apart.

In this study the prominent discussion revolves around the Metal-hoards from Bronze Age in Hordaland and Sogn og Fjordane, how to define them, what they contained and what they represented in Bronze Age society. An important remark is that though a “hoard” implies more than one object, the category includes single-finds. These can be called single-hoards. The hoards are mainly bronze, though one contains a single gold-find. Other central areas of focus include the relation between metal in hoards and metal in other types of contexts, and how can we interpret the importance of Bronze from the material of mid-western Norway. Metals such as gold and bronze had to be imported from Central Europa, and were thus rare and highly valued. The acquisition of such artefacts could have been monopolised by a social elite, who used them as symbols of power and prestige. How the elite then chose to remove metal objects from their socio-economic context and ritually deposit them in bogs and screes, must have had a sacral significance.

¹ «Gudene til ære, menneskene til gagn» Oversatt av forfatter.

Forord

Først ønsker jeg å takke for hjelpen jeg fikk ved Universitetsmuseet i Bergen. Spesielt takk til Melanie Wrigglesworth som hjalp meg å finne gjenstandene og for gode råd til litteratur.

Jeg til takke veilederen min Lars Forsberg for all hjelp med skriveprosessen og den gode støtten jeg fikk til arbeidet.

Stor takk for all oppmuntring og støtte jeg fikk fra gode venner, romkamerater og familien min. Spesielt takk til Jorunn «Mammo» Skjelbreid og Ingeborg «Ivy» Vangsnes som hjalp meg med rettskrivning.

Siv Skjelbreid Rise

1 Innledning

Markfunn, myrfunn, varelager, skaffefunn, støpefunn, votivfunn, offerfunn m. m. er alle underkategorier for samlebegrepet *depotfunn*. Begrepet kommer fra latin hvor *deponere* betyr «å avlegge», «nedleggelse» eller «legge bort». Funnkategorien er ofte definert som «*funn nedlagt med hensikt, uten primærtilknytning til grav eller boplass*» (Johansen, 1993:27). Hvor «uten primærtilknytning til grav og boplass» betyr at det er overbevisende forskjell fra hva vi oppfatter som regulære arkeologiske spor etter boplassaktiviteter og graver. Ved tolkning av funnkategorien blir materialet ofte delt inn i to hovedgrupper: *sakrale* depoter og *profane* depoter. Kort forklart er sakrale depotfunn nedlagt uten hensikt om henting. Nedleggelsen blir ofte tolket som en rituell handling knyttet til religiøse og kosmologiske forestillinger.

Kosmologi er hvordan mennesker systematiserer verden, og blir her forstått som rammeverket for fortidens menneskers refleksjoner om verden rundt dem, tilværelsen og døden (Melheim, 2006:22, Shetelig, 1930:72). Profane depot er nedlagt med hensikt om henting. Kriteriene for å skille det profane og det sakrale er etablert i den arkeologiske diskurs. Momenter som gjenstandenes tilstand, funnsammensetning og funnkontekst gir viktig informasjon om depotenes karakter (Johansen, 1988:12-15; Melheim, 2006:53-56; Levy, 1977:56-77; Østmo & Hedeager, 2005:80). Gjennom en 170 år lang forskningshistorie har mange arkeologer etablert kriterier for å adskille profane og sakrale depoter. Til tider er kriteriene overlappende og til og med motsigende. Ved flere tilfeller har de samme funnene blitt tolket som begge deler. Gjennom nøyaktige studier av funnomstendighetene og funninhold vil jeg gjennomføre en ny vurdering av funnklassen *metall*depoter fra bronsealder i Hordaland og Sogn og Fjordane.

I Sør-Skandinavia og Norge er det en sammenhengende tradisjon med depotfunn fra senneolitikum, gjennom bronsealderen og til begynnelsen av førromerskjernalder (et tidsrom fra ca. år 2350 til 0 fvt). Tolkningen av tradisjonen er basert på en påfallende konservativ skikk i funngruppens materielle innhold og nære funnkontekst (Larsson, 2011:69-82; Vandkilde, 1998:12-13). Med andre ord var det en sosial og ideologisk transformasjon mellom neolitikum og bronsealder hvor et nytt materiale, *metall*, fikk innpass i den etablerte tradisjonen.

Metallet i bronsealderen består hovedsakelig av *bronse*, som er betegnelsen på gjenstander laget av kobber blandet med mer enn 2% tinn. Det vanligste forholdet som ble brukt i bronsealderen var 90% kobber og 10% tinn. Andre metallfunn fra Norge består av gull. Materialet i Norge er relativt marginalt sammenlignet med Danmark og Sør-Sverige. Det er til

d.d. funnet omtrent 850 bronsefunn og -gjenstander fra bronsealderen, en periode som varte i omtrent 1200 år (1700-500 fvt). Det har låst Norge i et periferisk perspektiv sammenlignet med de to andre skandinaviske landene (Engedal, 2014:108-9; Melheim, 2012:2; Rygh, 1885). I den tidlige forskningshistorien var det diskusjon om hvorvidt Norge har hatt en *bronsealder* eller ikke. Om samfunnsstrukturen i perioden var grunnleggende *steinalder*, med en kontinuerlig teknologi og redskapsbruk av stein og organiske materialer, og at bronsen aldri inngikk i «redskaps-domenet» (Brøgger, 1925a:134; Brøgger 1925b:18-21). I de siste tiårene har anerkjennelsen om at det har vært en bronsealder i Norge økt. Dette baseres på kombinasjonen av elementer som hjemlig produksjon av bronsegjenstander og gjenstandenes kvalitet, bosetningsmønster og huskonstruksjon, bergkunst og gravskikk, som et samlet kulturuttrykk for bronsealderen. Og som materialet fra Hordaland og Sogn og Fjordane vitner om, har bronsen hatt innpass i «redskaps-domenet», så vel som det sosiopolitiske og kosmologiske (Østmo & Headeger 2005:60). I dag er de fleste arkeologer enige om at bronse er et fundamentalt element for å forstå bronsealderens samfunnsstruktur.

Bronse er et materiale som forutsetter metallurgisk innsikt for å kunne bearbeides. *Metallurgi* er funn og gjenstander som er knyttet til smelte- og støpeprosessen. Begrepet inkluderer støpeformer, digelformer og bronsefragmenter i kombinasjon med kulturlag eller strukturer som indikerer smelte- og støpe-prosesser, og ovn-strukturer hvor det er påvist metallarbeid (Melheim, 2012:168). Materialet fra Hordaland og Sogn og Fjordane viser til hjemlig produksjon av bronsegjenstander fra både de eldre og yngre periodene av bronsealder. Rike funn fra hellere tyder på at kunnskapen om metallurgi ankom områdene så tidlig som senneolitikum. Det indikerer at bronse kan ha vært integrert i det lokale samfunnet og kulturen i en periode tidligere enn hva de andre metallfunnene tyder på. Den metallurgiske prosessen er kjemisk og teknologisk komplisert. Kunnskap og kompetanse måtte opparbeides over tid, og de som produserte bronsegjenstandene kan betegnes som *spesialister* eller *bronsesmeder* (Costin,1991:1-12; Magnusson, 2017:143-52). Håndverksspesialisering er ofte tolket som en effekt av sosial stratifisering og fremvekst av en sosial elite. Produksjonen av prestisjegods som bronsegjenstander var en sentral faktor i etableringen og opprettholdelsen av sosial autoritet. Bronsealderens samfunnsstruktur kan i hovedtrekk karakteriseres som et hierarkisk system basert på slektskap og et omfattende kommunikasjonsnettverk mellom det sosiale toppsjiktet basert på produksjon og redistribusjon av prestisjegjenstander. Denne samfunnsmodellen blir i hovedsak definert som «Høvdingdømmer». Høvdingen har ikke nødvendigvis vært bronsesmeden, men kontroll over bronsestøperne og kunnskapen om

metallurgi har vært essensielt (Vandkilde, 1998:15-8; Jensen, 1982:158; Johansen 2000:137; Prescott, 2014:222). Kunnskapen kan i tillegg har vært rituelt betonet, og den metallurgiske prosessen kan ha vært knyttet til kosmologiske forestillinger. Metallarbeiderne hadde kunnskapen til å gjennomføre den «magiske» transformasjonen fra blågrønn kobbermalm til glødende metall (Price, 2015:205). Et av materialets mest revolusjonerende attributter var muligheten til å smelte og skape om fra ødelagt og knekt, til å bli helt, nytt og skinnende gyllent. Det var ikke en mulighet man hadde med stein. Med alt dette må handlingen med å fjerne det rødgygne metallet fra en dynamisk sosioøkonomisk kontekst, til å nedlegge det i en tilsynelatende tilfeldig myr eller ur, hatt en spesiell signifikans. Majoriteten av bronsegjenstandene i Hordaland og Sogn og Fjordane skriver seg til funnkategorien depot. Av den grunn er det hovedfokuset i dette arbeidet.

1.1 Problemformulering

Problemformulering: Hvordan kan metalldepoter fra Hordaland og Sogn og Fjordane belyse metallurgi og depoters betydning i bronsealderens samfunn?

Supplerende spørsmål: Hva er et depot? Hvorfor ble metallgjenstander deponert? Hva er metalldepotenes forhold til metallfunn i grav i bronsealderen? Hvilken betydning hadde metallurgi i bronsealderens samfunn?

Innenfor det geografiske området er det til d.d. funnet 69 hele og fragmenterte metallgjenstander. Inkluderer man funn som vitner om metallurgi og hjemlig produksjon av bronsegjenstander som støpeformer, digler og bronsefragmenter fra støping, er tallet 86 funn. Tallet inkluderer ikke de bronsealderfunn som er uten kjent funnsted, eller funn som med stor usikkerhet dateres til bronsealderen.

1.2 Geografisk avgrensing

Arkeologisk materiale fra Hordaland og Sogn og Fjordane danner utgangspunkt for analysen i dette arbeidet. De to fylkene blir slått sammen fra 01.01.2020 og har fått navnet *Vestland fylke*. Selv om det nye navnet ikke har trådd i kraft ennå, er det dette navnet jeg vil bruke for det samlede interesseområdet i analysen. Navnet til det nye fylket må ikke forveksles med

navnet på landsdelen *Vestlandet* som består av alle de fire vestnorske fylkene, Hordaland og Sogn og Fjordane, i tillegg til Rogaland og Møre og Romsdal.

En viktig ting å ha *in mente* er fem funn: tre skafthulløkser fra gården *Lunde*, og en holkøks og ett spyd fra gården *Hiksdal*. Gjenstandene ble funnet i Hordaland og levert til Universitetsmuseet i Bergen, men reguleringer av fylkesgrensene noen år tilbake gjør at området i dag tilhører Rogaland fylke. Ettersom gjenstandene fremdeles hører til ved Bergen Museum har jeg valgt å inkludere dem.

1.3 Arbeidets struktur

I det neste kapittelet vil jeg gjøre rede for arbeidets kronologiske rammeverk og den teoretiske avgrensingen i to deler. I tredje del av samme kapittel vil jeg redegjøre for den mest sentrale forskningshistorien til begrepet *depot*, og det blir gitt en definisjon på hva begrepet innebærer. I tredje kapittel nevnes noen av de mest sentrale litterære verk som har gitt kronologiske og topologiske betegnelser til materialet. I tillegg blir de metodiske kriteriene for depotfunn og gravfunn etablert. I fjerde kapittel gjennomføres en materiell analyse utfra de etablerte kriteriene, og materialet deles inn i kategoriene metalldepot, gravfunn, metallurgiske funn og løsfunn. Det femte kapittelet omfatter hovedsakelig diskusjonen av materialet, fordelt på flere delkapittel: I første del diskuteres tre spesielt omstridte metallfunn om hvilken funnkategori de tilhører, og om de med rette kan betegnes som depot eller ikke. I andre del diskuteres tendenser i materialet, som eksempelvis forholdet mellom metall i graver og depoter. Og hvorvidt funnene fra Vestland samsvarer med tendenser i det øvre metallmaterialet fra Sør-Skandinavia og Sør-Norge. I den tredje består diskusjonen av forholdet mellom metall og samfunn utfra den romlige fordelingen av materialet. I tillegg blir det gjort rede for hvilke kontinentale forbindelser vi kan spore i de importerte funnene, og hvilke retninger de ferdigproduserte metallgjenstandene kan ha kommet fra. I fjerde del blir de metallurgiske gjenstandsfunnene og lokalitetene vurdert og tolket. I femte del undersøkes skillet mellom profane og sakrale metalldepoter utfra kriterier etablert i den arkeologiske diskurs. I sjette del diskutere forholdet metalldepoter, ritual og landskap i bronsealderens samfunn. Avsluttende kommer det en konklusjon.

2 Bronsealder i Skandinavia og Vest-Norge

Den arkeologiske perioden bronsealder varte fra omkring 1700 til 500 f.v.t. Oscar Montelius etablerte en kronologi for nordisk bronsealder og delte bronsealderen i seks perioder, som siden har vært i bruk (Montelius, 1885). Inndelingen var basert på relativ datering ved hjelp av *den typologiske metoden*, som i hovedsak består av en evolusjonistisk tilnærming til gjenstandenes form og dekor. Det går ut på at ett materiale kan hensettes til en periode/fase som er eldre og/eller yngre enn ett annet materiale (Prescott, 1992:2-12). Gjennom de neste 130 årene konstruerte arkeologer et typologisk rammeverk basert på relative og absolutte dateringer. Kronologi som er bygget på en absolutt datering gir større sikkerhet til tidfestingen av materialet. Det kan gjøres ved å kjøre kryssfunn mellom ulike områder for å observere lokale variasjoner i materialet. En feilkilde kan være når gjenstander av ulik alder har blitt kombinert ved nedleggelse. På 1990-tallet kunne man koble Montelius' periodesystem til de naturvitenskapelige metodene, som eksempelvis radiokarbondatering. De fleste C14-dateringene styrket den etablerte bronsealderkronologien, og i noen tilfeller forbedret det nøyaktigheten med en absolutt datering (Aakvik, 2000:6-8; Engedal, 2010:128-38; Johansen, 1988:16; Kneisel, 2013:95-111; Kristiansen, 2016:62; Melheim, 2006:31).

I dette arbeidet bruker jeg Helle Vandkildes periodeinndeling for senneolitikum (Vandkilde, 1996:163-75). Vandkilde anvender både relative og absolutte dateringsmetoder i utarbeidingen av sin kronologi, som er basert på materialet fra Sør-Skandinavia. For eldre- og yngre-bronsealder bruker jeg periodeinndelingen til Ørjan Engedal (2010:126:138) som er basert på det vest-norske materialet, utarbeidet ved kryssfunn og typologiske sammenligninger med mellom annet det sørskandinaviske materialet. Periodeinndelingen er fra senneolitikum (SN) til eldre bronsealder (EBA) og til slutten av yngre bronsealder (YBA). Kronologien skiller seg på noen punkter fra hva som har vært normen i nordisk arkeologi. Det gjelder bronsealderens begynnelse, som vanligvis settes til 1800 eller 1750 fvt, og overgang til YBA, som vanligvis er gitt ved 1000 fvt (m.a. Østmo & Hedeager, 2005:58).

Tabell 1: Periodeinndeling

Periode	SN I	SN II	EBA I	EBA II	EBA III	YBA IV	YBA V	YBA VI
Tid: fvt.	2350-1950	1950-1700	1700-1500	1500-1300	1300-1100	1100-900	900-700	700-500

Periodeinndelingen avhenger mye av materialet fra Sør-Skandinavia. Å anvende den sørskandinaviske kronologien til det norske materialet har vært gjeldene praksis i lengre tid, ettersom få norske bronsealderfunn er daterbare. Unntakene har vært *in situ* funn (dvs. funnet på sin opprinnelige plass) fra hellere (Prescott, 1991:5). Den sørskandinaviske kronologien tar ikke hensyn til den forlengede omløpstiden i det norske materialet. Tid og avstand mellom *produksjonssted* og *nedleggingssted* kan ha vært lang, og importerte gjenstander har ikke nødvendigvis fulgt en direkte rute mellom de to. Den romlige forskyvingen har vært i hendende til reisende mennesker, trolig med flere stopp langs veien, men den arkeologiske empirien vitner som oftest bare om produksjonssted og endelig hvilested. Det siste stedet kommer tydeligst frem i materialet: Da bronzen tas ut av sirkulasjon og blir nedlagt i jorden, med hensikt eller ikke (Engedal, 2010:22-3). Tiden gjenstanden har vært i bruk fra produksjon til deponering er vanskelig å anslå utfra materialet. Unntaket kan være sammensatte funn med gjenstander som ved hjelp av den typologiske metoden kan dateres til ulike perioder. Avstandene kobber, tinn, bronsegjenstander og kunnskapen om metallurgi har tilbakelagt er imponerende. Nyere forskning tyder på at metalllets mobilitet har vært i sammenheng med migrerende mennesker.

2.1 Metallets mobilitet og menneskers migrasjon.

Mobilitet og migrasjon spiller en fundamental rolle i menneskets forhistorie og har derfor vært sentral i den arkeologiske diskurs. Debatten har i hovedsak fokusert på fenomenet migrasjon som forklaringsmodell for kulturell og sosial utvikling, og på konsekvensene av migrasjon og *sedentisme* (overgang fra nomadisk til permanent bosetning). Periodevis har migrasjon og endinger i mobilitetsmønstrene vært mer intenst enn i andre forhistoriske perioder. De mer intense periodene er ofte i forbindelse med introduksjon av ny teknologi, ideologi og innovasjon. I Skandinavia regnes senneolitikum og bronsealderen for slik en periode (Linderholm, et al. 2014). Spredningen av metallurgi til Skandinavia knyttes ofte til Klokkebegerkulturen, omtrent 2600-2000 fvt (Johansen, 2000:40; Melheim 2012:30; Prescott, 1991:120), men hvordan har metallkulturen spredd seg?

Det er to hovedforklaringsmodeller som har preget den arkeologiske diskurs. Det er *migrasjon* og *diffusjon* (som er m.a. spredningen av ideologi og teknologi). I den tidligste forskningshistorien ble gjenstandsmaterialet og gravskikk på Vestlandet tolket som resultat av migrerende folkegrupper fra Jutland av mellom annet Worsaae (1881:59-62) og Christie (I:

Austvoll, 2017:421-22). Omtrent 30 år senere hevdet Håkon Shetelig (1909) at bronsealderen på Vestlandet ikke var resultat av innvandringen av en ny folkegruppe. I stedet fikk metallurgi en gradvis innpass blant de lokale menneskene som følge av diffusjon (Shetelig, 1909:25). Den danske arkeologen Jørgen Jensen (1982:168) hevdet at bronsealdermaterialet ikke tyder på migrasjon, men at metallet ble spredt som følger av et bredt utvekslingssystem basert på redistribusjonsøkonomi innen lokale og regionale områder. I Norge hevdet Øystein K. Johansen (1988:177) at teorien om omreisende «handelsmenn» eller bronsesmeder ikke var en gyldig forklaringsmodell for metallets distribusjon i Norden og Norge. I stedet var metallets utbredelse som følger av kontaktnettverk, etablert og opprettholdt av en sosial elite gjennom virkemiddel som allianser og gaveutveksling av prestisjegods (Se: *Kap.2.2*). Kontaktnettverket gikk på tvers av sosiale og kulturelle territorier, noe som resulterte i at gjenstandene kunne havne langt vekk fra produksjonsområdet (Johansen, 1988:177; Johansen, 2000:8; Mandt, 1991:497).

I de siste årene har migrasjonsmodellen fått ny oppslutning som følger av naturvitenskapelige metoder som DNA- og oksygenisotop- analyser. Mellom annet viser studiet av isotopanalyser (karbon, nitrogen og sulfur) av skjeletter fra senneolitikum og bronsealder på Öland i Sverige, at det kom en gruppe innvandrere til øyen i overgangen til BA. De brakte med seg mer intensifisert jordbruk, kunnskap om metallurgi og et mer utbredt kontaktnettverk (Linderholm, et al. 2014). Parallelt avdekker isotopanalyser av skjeletter fra YBA på Isle of Thanet, øst for Kent i England, at majoriteten av gravene var lokale mennesker, men at noen enkeltindivider kom fra Skandinavia og fra det vestlige middelhavsområdet (Melheim, et al. 2018:142-3). Samlet tyder mye på at både enkeltindivider og grupper migrerte over store avstander i senneolitikum og bronsealderen. Mennesker forflyttet seg mellom Skandinavia, de britiske øyer, Sentral-Europa og det vestlige Middelhavet (Melheim, et al. 2018:139-143). Med seg på reisen brakte de kobber og tinn, ny teknologi og nye ideer. På veien har de trolig etablert og vært medvirkende i opprettholdelsen av et kontaktnettverk med allianser og gaveutveksling. Mobilitet over store avstander påvirket både de sentrale og periferiske områdene i Europa (Kristiansen & Suchowska-Ducke, 2015:385; Prescott, 2014:225). Kristiansen og Larsson resonerte for at en bereist elite var sentrale figurer i den sosiale og symbolske verden i BA. Et individ som returnerte hjem med ny kunnskap og nye ferdigheter gav større prestisje og mer makt. Reise var ikke bare assosiert med handel og gravutvekling, men også direkte koblet til kunnskap, ideologi og kosmologi (Kristiansen og Larson 2005, I: Price, 2015:249). Det kan sies at parallelt med menneskers migrasjon har metallets mobilitet vært mulig.

I nesten 170 år har det vært etablert i den arkeologiske diskurs at bronsealderens metall kom til Skandinavia fra ulike kilder på kontinentet og de britiske øyer, og at all bronsen var importert til Vestland fylke (Anfinset, 2017:160; Diinhoff, 2006:14; Kristiansen, 1986:150; Rygh, 1885:45; Shetelig, 1930:58). I forskningshistorien ble det tidlig gjort rede for at metallet kom til Norge fra mer enn en retning. Mellom annet Oluf Rygh (1885) påviste gjennom typologiske egenskaper i gjenstandsmaterialet og gravskikk at det må ha vært to avskilte strømmer: En vestlig strøm og en noe senere østlig strøm av metall. Nøye romlige analyser utført av Ørjan Engedal (2010:126) indikerer østlige forbindelser over land i begynnelsen av BA. Bronsen kom fra det kontinentale sentrum, gjennom Nord-Tyskland, langs den svenske vestkysten og over fjellet til Vestlandet i første del av periode I (1700-1600 fvt). I andre del av periode I (1600-1500 fvt) var det i tillegg et maritimt nettverk med en tydelig link mellom Jutland, via Skagen og Oslofjorden, langs Glomma og Mjøsa og over til Vestlandet. Engedals analyser baseres mellom annet på skafthulløkser av Fårdrup-typen (Engedal, 2010:126-9). I periodene II og III skal metallstrømmen i hovedsak hatt et vesteuropeisk tyngdepunkt, inkludert et maritimt nettverk. En anerkjent teori har vært en maritim kobling mellom Vest-Jylland og Jæren i Rogaland (Aakvik, 2000:3-6). Det betyr ikke automatisk en direkte typologisk sammenheng med det vstdanske materialet og materialet i de andre regionene på Vestlandet (Engedal, 2010:128-34; Aakvik, 2000:72). I overgangen til YBA ble tyngdepunktet til metallstrømmen forskjøvet som konsekvens av hendelser på kontinentet til å bli mer østlig. Metallet strømmet mellom annet gjennom Sjælland og øyene i Øst-Danmark, gjennom Sør-Sverige og til Østlandet, og derfra over fjellet til Vestlandet (Johansen, 2000:155; Kristiansen & Suchowska-Ducke, 2015:369-373). Men metallet kom ikke bare fra sørlige kilder. Enkelte bronsegjenstander i Nord-Skandinavia har typologisk tilhørighet til den østlige Ananjinokulturen fra området ved Ural-fjellene i Russland (Bakka, 1974:18). Metallet har kommet til Vestland fylke langs maritime ruter, men en del metall har kommet over de østlige fjellovergangene samtidig (de Lange, 1919:13; Mandt, 1991:485).

Avsluttende må Lene Melheims teori om kobberutvinning i Norge i bronsealderen bli nevnt (Melheim, 2012:407). Melheims resonnement er mellom annet bygget på metallurgisk empiri og kjemiske metallanalyser, hvor hun sammenligner de kjemiske sammensetningene i metall fra bronsealderfunn og historiske kobbergruver i Norge. Resonnementet er grundig formulert, og det er en robust utfordrer til en godt etablerte teori. Likevel vil ikke forfatteren debattere teorien i dette arbeidet, men går utfra at metallet i bronsealderen er en ren importvare.

2.2 Bronse og makt

Det er stor enighet om at sosial ulikhet preget Skandinavia i bronsealderen (Bjørn, 1927:26; Engedal, 2010:73; Jensen, 1982:169; Johansen, 1988:124; Johansen, 2000:136-7; Kristiansen, 2016:153-56), og at bronse ble brukt aktivt i samfunnsstratifisering. Introduksjonen av metall førte til en økende sosial stratifisering i Nord-Europa. Årsaken er trolig at bronse ble ansett som et symbol på sosial status, politisk makt og økonomisk rikdom. Tilgangen på bronse kunne monopoliseres, og for det sosiale toppsjiktet var kontroll over bronseproduksjon og -distribusjon essensielt (Vandkilde, 1998:15-17). Bronsen var en drivkraft for sosial diffensiering, men også en effekt av at samfunnet i SN var lagdelt. I forskningshistorien har man gjort rede for den sosiale ulikheten i det nordiske bronsealderssamfunnet med «høvdingdømmemodellen». Modellen beskriver i hovedtrekk et hierarkisk samfunnssystem basert på slektskap, og et omfattende alliansesystem basert på økonomisk overskudd, spesialisering og redistribusjon av ressurser i regi av en sosial elite (Jensen, 1982:169; Melheim, 2006:36-7). Bronsealderens allianse- og utveklingsnettverk var vidstrakt og gikk på tvers av kulturelle og sosiale territorier (Lekberg, 2005:29). I Vestland fylke var det trolig et lagdelt samfunn oppbygget tilnærmet høvdingdømmemodellen, men det er ikke grunnlag for å hevde at et hierarkisk samfunn i Vest-Norge var institusjonalisert på samme grad som i Sør-Skandinavia (Mandt, 1991:508-13).

Parallelt med en økende sosial kompleksitet var fremveksten av *håndverksspesialisering* (Anfinset, 2017:153). Cathy Costin (1991) hevdet «spesialisering» er et fenomen med færre produsenter enn forbruker av ett objekt eller tjeneste. Utfra denne definisjonen må spesialisten ha funnet bruk for sin spesialisering utenfor han/hennes nære hushold (Costin, 1991:4). Etableringen og opprettholdelsen av en håndverksspesialisering er en tidkrevende prosess, som gjør spesialisten avhengig av andre for substans. Bronsestøping er karakterisert som en komplisert teknologi hvor det behøves spesialisert kunnskap og kompetanse opparbeidet over tid (Costin, 1991:1-12; Magnusson, 2017:143-52). Elitens kontroll av metalledistribusjonen var viktig for opprettholdelsen av sosial autoritet. På lik linje var kontroll over *kunnskapen* om metallurgi essensielt. Det var viktig for den sosiale eliten å beholde kunnskapene og ferdighetene innad i familien eller gruppen. Bronsesmeden trengte nødvendigvis ikke være «høvdingen» Ved å kontrollere metallstøperne, kontrollerte eliten produksjonen over statussymboler de selv brukte i den sosiale stratifisering (Jensen, 1982:158; Johansen, 2000:137; Prescott, 2014:222; Sörman, 2017:54; Vandkilde, 1998:17). Mest sannsynlig ble kunnskapen overført gjennom læring (Ängeby, 2017:73).

Legeringen av bronse i BA var hovedsakelig 90% kobber og 10% tinn. Bronse med denne legeringen smelter på omtrent 986 grader, men støpeprosessen krever varmere temperaturer på mellom 1100-1300 grader. Innen hvert nivå av et bronseobjekts livssyklus er det flere element av transformasjon; fra malm, til smeltende metall i digelen, til å tømmes over i en støpeform (Engedal, 2010:22;143-4). Det er ikke utenkelig at det har vært knyttet symbolske og rituelle handlinger til flere (kanskje alle) nivåene i bronsegjenstandens livsløp. Gjennom den «mystiske og mektige» transformasjonen fra blågrønn kobbermalm til skinnende metall, kan metallstøperen hatt rollen som religiøse spesialist. I dette innebar ferdigheten til å kommunisere med gudommelige makter og utføre ritualer på vegne av andre (Ängeby. 2017:65-72; Goldhahn, 2007:9; Price, 2015:205). Av metalllets livssyklus er det er det siste nivået som kommer tydeligst frem i det arkeologiske materialet; da bronsen blir tatt ut av syklusen og nedlagt i jorden (Engedal, 2010:22-3). Metall var sentralt for den sosiale stratifisering i bronsealderen, og da må hvordan metall ble fjernet fra den sosioøkonomiske konteksten ha spilt en stor rolle. En overtydende majoritet av metallfunnene i Vestland fylke forekommer i depot. Men hva menes med et depot?

2.3 «Depot» - et begrep

I utgangspunktet er depot et nøytralt begrep fra latin, der *deponere* betyr «å avlegge», «nedleggelse» eller «legge bort». Depotfunn ble først klassifisert og tolket i skandinavisk arkeologi. Det var de store sønderjyske og fynske våtmarksfunnene fra jernalder som førte til at *depot* ble skilt ut som egen funnklasse ved siden av grav- og boplassfunn. Først mente man at funnene var etterlatt ved tilfeldigheter og at gjenstandene hadde blitt mistet eller glemt (Worsaae 1858:7). I 1863 publiserte Conrad Engelhardt en rapport fra arkeologiske undersøkelser av de danske myrfunnene som viste at gjenstandene lå i en viss orden. Engelhardt (1865) mente funnene hadde blitt nedlagt med hensikt og tolket det som «gjemmested» eller «skjulested» fra oldtiden. Dermed var det erkjent en ny funnklasse innen arkeologi, men Engelhardt gav ingen tolkning av hvorfor gjenstandene hadde blitt gjemt (Engelhardt, 1863:14-17). Den første som gav en tolkning av depot var Jens J. Worsaae i 1865. Han gav en samlet bearbeiding av våtmarksfunnene og tolket de som krigsbytteoffer (1865:59). Den første til å klassifisere depotfunn var Sophus Müller. Mellom 1876 og 1897 utviklet han et system for å skille *sakrale* nedleggelse fra *profane* nedleggelse. Müller brukte termen *depot* om skatter eller forråd, med andre ord; de nedleggelsene som var gjort

med hensikt om avhenting. Sakrale nedleggelsers, dvs. de som var gjort uten hensikt om avhenting, kalte han *offer-* eller *votivfunn*. Müllers system er basert på klassifisering og tolkning av funn, hvor han vektla momenter som gjenstandenes tilstand, funnsammensetning og funnforhold. Et sentralt element var skillet mellom *våtmark* for sakrale nedleggelsers og *tørrmark* for profane nedleggelsers. Tørrmarksfunn ble ofte tolket som «markfunn», «varelager», «skaffefunn», «støpefunn». Müllers system ble mer eller mindre normgivende innen den arkeologiske diskurs frem til 1980-tallet. Det handlet alltid om sammensatte funn (Henriksen, 2012:48; Johansen, 1998:15-18; Kristiansen, 2016:111-3; Levy, 1977:39-51; Melheim, 2006:53-56).

I samtiden begynte mellom annet Worsaae å følge Müllers system for å skille mellom sakrale og profane nedleggelsers. De sakrale funnene kalte han votivfunn og tolket de som del av en religiøs forestilling, hvor han mente nedleggelsen av verdifulle gjenstander var et offer til overnaturlige makter. Noen funn gav han en alternativ tolkning om at funnene var nedlagte skatter som skulle komme bronsealderens mennesker til gode i døden (Worsaae, 1881:95). Både Worsaae og Müller henviste til historiske kilder. Skatter som skulle komme mennesker til gode i etterlivet var med henvisning til Ynglinga Saga. Den kalles «*Odins lov*» og betyr at enhver mann fikk med seg alt på likbålet og alt han hadde gravd ned i jorden til Valhall. Andre litterære verk var Cesars narrative om germanere fra omtrent 50 fvt. og Strabos skildringer av gallernes offer i hellige innsjøer fra rundt år 0. Worsaae og Müller antok lignende skikker hadde vært praktisert i områdene lengre nord (Worsaae, 1881:95; Müller, 1877:89-91). Spesielt fikk nedleggelsers av gjenstander i innsjøer og elver en sakral tolkning i den nordeuropeiske arkeologien. Problemet med denne teorien er at Cesars og Strabos' fortellinger skriver seg til tidsperioder langt senere enn bronsealderens avslutning (Henriksen, 2014:48-53).

"Af de Oldsager fra Broncealderen, som ikke ere fundne i Grave, ere endel trufne under Omstændigheder, der vise, at de have været nedlagte i Jorden med Hensigt. De findes enten under større Stene eller i Myrer; ofte findes da flere Gjenstande sammen." - Rygh, 1885:44.

I Norge var den tidlige forskningshistorien i stor grad påvirket av den danske. Den første som erkjente at det fantes depotfunn i Norge var Oluf Rygh (1885:44), men han gav aldri noen tolkning av funnene. Han nevnte at gjenstandene som var lagt ned i jorden med hensikt ofte var flere gjenstander samlet, men gav implisitt uttrykk for at enkeltfunn kunne vært nedlagt

med hensikt. Han var den første som nevnte dette, selv om det var implisitt (1885:44). Det gikk omtrent 30 år før funnklassen ble kommentert på ny: Denne gang av Gabriel Gustafson i 1906 som fulgte Müllers fortolkningsmodell i å skille mellom profane og sakrale nedleggelse. De sakrale funnene tolket han som offerfunn og som «Odins lov» (1906:51-52, 54). Den første som gjorde en selvstendig vurdering av et depotfunn i Norge var Eyvind de Lange i 1912. Han tolket en nedleggelse i tørrmark som et offerfunn basert på gjenstandenes typologi og kvalitet (de Lange, 1912:41-47). Den første som satt sitt preg på depotfunnforskningen og den øvrige bronsealderkulturen i Norge var Anathon Bjørn. Mellom årene 1920 og 1935 formulerte han flere problemstillinger som skulle oppta den arkeologiske forskningen i lang tid fremover (Johansen, 1996:19-23). Bjørn forsøkte å belyse de østnorske markfunnene fra YBA fra et religionshistorisk synspunkt. Ettersom disse funnene nesten utelukkende inneholdt kvinnegjenstander (armringer, halsringer, beltespenner og hengekar), søkte Bjørn en sammenheng med kvinnelige guddommer. Fra slutten av bronsealderen er det kjent en del bronsestatuetter av kvinneskikkelser med halsringer fra Danmark. Denne «*Gudinnen med halsringen*» ble tolket av Bjørn for å være årsaken til og mottaker av alle depoter med kvinnegjenstander (Bjørn, 1924:7-13; Bjørn, 1927:41-4). Teorien fikk støtte av helleristning-studier hvor motivene ble tolket som rituelle handlinger. Etter dette ble de østnorske markfunne fra YBA nærmest utelukkende tolket som religiøse nedleggelse, en tolkning som vedvarte lenge i den norske bronsealderarkeologien (Johansen, 1996:19-23; Henriksen, 2014:56).

På 1960- og 1970-tallet ble norske depotfunn fra bronsealderen for det meste oversett. De ble gjerne summarisk behandlet i større oversiktsverk, men ingen nye momenter ble brakt inn i debatten (Johansen, 1988:29). På midten av 1980-tallet oppstod det en ny interesse for depot som funnkategori. Den post-prosessuelle retningen vekket på ny interessen for de symbolske og religiøse aspektene i arkeologien, inkludert depotfunnene. Øystein K. Johansen (1988) var den første som gav en samlet behandling av alle depotfunnene i Sør-Norge. Han definerte depot som «*funn av en eller flere gjenstander som er fremkommet under slike forhold at de må være forsettlige lagt ned uten primærtilknytning til grav eller boplass*» (1988:37). Termen depotfunn blir her brukt som et nøytralt samlebegrep for tidligere funnbetegnelser som «markfunn», «myrfunn», «støpefunn», «offerfunn» og «votivfunn». Den store fordelingen med dette er at man kunne anvende depot som kilder til samfunnsforhold i BA, uten å nødvendigvis diskutere motivene bak nedleggelsene. Begrepet sier ikke noe om hensikten med deponeringen, men inkluderer både profane og sakrale depotfunn (Johansen, 1988:38-

39). Johansen inkluderte enkeltfunn i depotkategorien. Frem til da var depoter nesten utelukket betegnet som sammensatte funn. Selv om dette fremdeles er normen i sørskandinavisk arkeologi, har enkeltfunn fått større innpass i kildekategorien i Norge. En av årsakene er at ved en definisjon med utgangspunkt i etablerte kriterier, som funnkontekst og gjenstandstype, viser det seg at enkeltfunn utgjør en vesentlig del av det norske materialet som antas å være nedlagt med hensikt. Det kan påvises store likheter mellom enkelt- og sammensatte depot når det gjelder gjenstandstype og funnforhold (Johansen, 2010:102-111; Mandt, 1991:430-34; Melheim, 2006:53-56). Depotfunn er funn som er uten primærtilknytning til grav eller boplass. Samtidig er det mulighet fra at deponeringsstedet kan ha hatt en funksjon både før og etter nedleggelsen (Aakvik, 2000:87). Funn som sorteres inn i depotkategorien kan opptre både på boplasser og i gravfelt, men de skiller seg fra hva arkeologer tolker som regelmessige spor etter boplassaktivitet og gravfunn (Henriksen 2014:36).

De siste tiårene har depoter fått en del oppmerksomhet i norsk bronsealder diskurs. Mellom annet har Lene Melheim (2006) gjort rede for de øst-norske depotfunnene og Merete Moe Henriksen (2014) gjorde studie av depotfunn i våtmark fra Midt-Norge. Ettersom lignende fokus ikke har blitt gitt det vestnorske materialet, mener jeg valget om å gjøre rede for metalldepoter i Vestland fylke er passende.

Jeg bruker begrepet depot om «*intensjonelle nedleggelse av en eller flere gjenstander uten primærtilknytning til grav eller boplass*». Hvor «uten primærtilknytning til grav og boplass» betyr at det er til overbevisende forskjell fra hva vi oppfatter som regulære spor etter boplassaktivitet og graver. Jeg inkluderer de enkeltfunnene som oppfyller kriteriene for depotkategorien.

3 Det arkeologiske materialet

Bronsealderens tradisjoner med nedleggelse av verdisaker i depot og grav er en fortsettelse av den kulturelle praksisen fra steinalderen (Shetelig, 1922:314-32). I Sør-Skandinavia ble verdisaker av stein tidlig erstattet av metallgjenstander (Jensen, 1997:191). I Sør-Norge ser det ut som at praksisen med å deponere steingjenstander vedvarte i bronsealderen. Det er spesielt flintdolker og porfyrøkser som har blitt tolket som depotfunn. Dolkene inngår i EBA og øksene kan dateres til YBA (Johansen, 1988:107-20, 287-98). Eksempler av begge gjenstandstyper er funnet i depoter i Vestland fylke, men de inkluderes ikke dette arbeidet ettersom fokuset er på metallurgiske funn og materialet *bronse*.

3.1 Metallgjenstander

Metallfunnene fra Vestland fylke består av ulike våpen, smykker, arbeidsredskaper og såkalte «toalettsaker». Hovedfokuset har ikke vært å ta metallfunnenes typologi og datering opp til kritisk vurdering, men i noen tilfeller er det uenigheter i fagmiljøet om kronologien til enkelte gjenstander. I den anledning har jeg lagt mest vekt på datering gitt av Ørjan Engedal i «*The Bronze Age of Northwestern Scandinavia*» (2010). I tillegg har jeg benyttet Montelius' «*Minne från vårt forntid*» (1917) og Evert Baudous «*Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis*» (1960) som retningsgivende for hvilken periode som er mest sannsynlig. I noen tilfeller kan ikke gjenstanden dateres med større sikkerhet enn til to eller flere perioder, da er alle ført opp.

Beskrivelser av funnomstendighetene og -lokalitetene er særskilt interessante ettersom de er sentrale analyseelementer for hvilken funnkategori gjenstandene tilhører. I første omgang gir *Tilvekstkatalogen* til Bergen Museum en beskrivelse, men den er ofte kortfattet eller helt manglende. Årsaken er at svært få metallgjenstander har blitt utgravd av en fagkyndig, og da gjelder det bare gravfunn og hellere. Alle depot har blitt funnet ved en tilfeldighet, men i noen tilfeller har lokaliteten blitt undersøkt av en arkeolog ett eller flere år senere. Eksempelvis publiserte Eyvind de Lange beskrivelser av funnomstendighetene til to depot fra YBA (1912 og 1919). Per Fetts registreringer av de vestnorske fornminner fra 1950 til 1976 gir til tider en mer detaljert beskrivelse av funnkonteksten enn hva som ble notert i tilvekstkatalogene ved Bergen Museum.

I Inge Bodilsens (1986:6-8) kvantitetsstudier av danske bronsealderfunn fra periode I til periode V, gjorde han rede for noen «mønstertendenser» for hvilke gjenstandstyper som er nedlagt med hensikt i grav og i depot. Øystein K. Johansen gjorde det samme med bronsematerialet i Sør-Norge (1993:92-90), og resultatet samsvarte for det meste med Bodilsens. Johansens «mønstertendenser» presenteres i tabellen nedenfor (*Tabell 2*). Tolkningen og klassifiseringen av funn baseres ikke på gjenstandstyper alene, men sammen med funnopplysninger og annet, har det bidratt til en tolkning.

Tabell 2: Oversikt over vanlige funnforhold for metallgjenstander (Johansen 1993:88). Det inkluderer ikke de gjenstandstyper som ikke forekommer i funnmaterialet i Vestland fylke.

I depot	I depot og grav	I grav
Skaftulløkser	Sverd	Rakekniver
Avsatsøks	Dolker	Pinsetter
Randlistøkser	Støpeformer	Belteplate EBA II
Meisler	Armringer	
Halsringer	Fibler og nåler	
	Spydspisser og holkøkser (oftest i depot)	
	Kniver og knapper (oftest i grav)	

3.2 Støpeformer, digler og bronsefragment

Støpeformer, digler og bronsefragment funnet i kombinasjon med kulturlag eller strukturer som indikerer smelte- og støpeprosesser er definert som metallurgiske funn. Støpeformene funnet i Norge er hovedsakelig laget av kleberstein. Det er et materiale som er lett å forme ved skjæring og tåler den høye varmen ved støping (Hagen, 1977:163-64, 176). Dateringer av støpeformene er basert på den typologiske metoden og er gitt av Lene Melheim i «*Recycling Ideas. Bronze Age Metal Production in Southern Norway*» (2012:228-39) og av Gro Mandt i «*Vestnorske ristninger i tid og rom*» (1991:399). Av digler er det funnet fragmenter av tre; hvor to var fra åpne boplasser og en var fra en heller sammen med to små bronsefragmenter. Digler må tåle høye og vekslende temperaturer. De må tåle å bli håndtert, være helle-vennlige og beskytte metallet mot oksiderende gasser og urenheter. Mest sannsynlig vil ikke en digel overleve mer enn et par støpeprosesser (Engedal, 2010:147-8).

Funnene av støpeformer og digler har vært sentrale i diskusjonen om bronsealderens utbredelse i Norge. Mellom annet Håkon Shetelig (1930:57-62) viste til støpeformer som grunnlag for bronsekulturens omfang på Vestlandet. Støpeformer og digeler etter metallstøping vitner om en dypere integrering av metallurgi i samfunnsstrukturen, enn om det bare fantes ferdige bronser. Metallurgi utgjør en liten, men sentral del av et komplekst samfunnsbilde med teknologiske, religiøse, ideologiske og symbolske aspekter i den europeiske og norske bronsealderen (Østmo & Hedeager, 2005:60).

3.3 Depot som kilde

Kort oppsummert kan depot betegnes som «*funn som er nedlagt med hensikt, og som ikke kan tolkes som grav- eller boplassfunn*». Depotfunn er her et nøytralt, overordnet samlebegrep. Begrepet sier ikke noe om hensikten med deponeringen, men dekker både profane og sakrale nedleggelse. Det er tre ulike «nivåer» for depot: *enkeltfunn*, (en gjenstand), *entypedepot* (flere gjenstander av samme type) og *flertypedepot* (ulike type gjenstander i samme nedleggelse). Ifølge Helle Vandkilde kan disse tolkes som ulike nivåer på rikdom, makt og sosialstatus, hvor kvalitet og kvantitet øker gradvis oppover i systemet (Vandkilde, 1998:15).

I klassifiseringsarbeidet for å skille depot fra gravfunn og løsfunn blir hovedvekten lagt på funnforhold og gjenstandstype. I dette arbeidet er det etablert noen avgjørende kriterier for hva som kan betegnes som depotfunn. De er basert på den øvrige forskningslitteraturen og har blitt brukt som metodikk for materialanalyser av mellom annet Janet E. Levy (1977:68-77), Gro Mandt (1991:432-34) og Lene Melheim (2006:54-56). Jeg mener de utgjør et godt metodisk grunnlag for analyse av materialet. Kriterier 1-3 regnes som sikre depot. Kriteriene 4-7 regne som usikre alene, men som sikre i kombinasjon med to eller flere kriterier. En helhetsvurdering har vært bestemmende for tolkningen.

3.3.1 Kriterier for depotfunn:

Kriteriene som presenteres er beskrivende, og jeg tar ikke her stilling til hva depot kan ha representert i bronsealderens samfunn.

Funnforhold:

- 1) *Våtmark*: Funn fra *myr, kilde, bekk, elv* eller *vanntilknytning* regnes som sikre depot. Funn som er gjort ved strandlinje eller i grus nær bekk regnes som usikre alene, men sikre i kombinasjon med mer enn ett av kriteriene 4-7.

- 2) *Tørrmark*: Funn fra *ur, ved og under stor stein, ved fjell og fjellknaus, ved berg og i bergsprekk* regnes som sikre depot. Funn fra «under flat steinhelle» kan være flatmarks-grav og er derfor usikre alene (Aakvik, 2000:92), men betegnes som sikre depot i kombinasjon med ett eller flere av kriteriene 4-7. Samtidig blir ikke funn fra under flat steinhelle definert som grav, med mindre det oppfyller kriteriene for gravfunn (se: kap.3.4.1).
- 3) *Arrangement*: Funn av flere gjenstander i en bestemt orden, som er oppstilt på en bestemt måte, er trett inni hverandre eller som har vært pakket inn, regnes som sikre depot.
- 4) *Dybde*: Funn som er gjort 0,5-1 m dypt eller mer er usikre alene, men sikre i kombinasjon med andre kriterier. Dybde indikerer en intensjonell nedleggelse, men det gjelder også for gravfunn.

Funnenes bevaringstilstand og sammensetning:

- 5) *Sammensetning*: To eller flere gjenstander funnet sammen tolkes som depot dersom der ikke er indikasjon på grav. Ideen er at et gravfunn bemerkes av finneren. Dette er et sikkert kriterium i kombinasjon med kriteriene 6-7.
- 6) *Gjenstandstype*. Noen gjenstandstyper er bare funnet i depot eller i grav i Sør-Norge (Johansen, 1993:88). Dette kriteriet er usikkert alene, men kan bidra til en tolkning.
- 7) *Gjenstandenes tilstand*. Kvaliteter ved en gjenstand som helhet, sjeldenhet eller spesiell fragmentering kjennetegner depotfunn. Det er et usikkert kriterium alene ettersom det også kan gjelde grav.

De etablerte kriteriene er ikke uten kritikk. Nyere forskningsstudier av deponeringsskikken i SN og BA bærer preg av fastsatte kriterier og felles tilnæringsmåte. Faren er at man kan la seg friste til å «presse» materialet inn i ferdig definerte båser, og ikke ta tilstrekkelig hensyn til detaljene i den arkeologiske konteksten (Aakvik, 2000:84). En nøyaktig og detaljert studie av funnforholdene er nødvendig for å kunne gjennomføre en god analyse.

Vi kommer ikke utenom i arkeologi at *kontekst* er svært viktig. Ian Hodder gikk så langt og hevdet at et objekt utav kontekst ikke var leselig (Hodder, 1986:141: I Mandt 1991:16). Dette byr på store utfordringer når det kommer til depot ettersom beskrivelsene av funnomstendighetene kan være mangelfulle og unøyaktige. Funnforhold (kriteriene 1-3) er de mest avgjørende faktorene i tolkning av sikre depotfunn, og en fortolkning skjer ofte utfra en eller to korte setninger. Feilkilder kan være knyttet til gjenstander funnet i *elveleie* og

bekkefar ettersom vannet kan ha ført med seg funnet i løsmasser, og dermed kan originalkonteksten ha vært tørrmark. Gjenstander funnet *i fjæra* kan ha blitt fjernet fra sin opprinnelige kontekst. I bronsealder var graver ofte lokalisert langs kysten og fjorden, og gjenstandene kan ha tilhørt en ryddet haug eller røys (Henriksen, 2014:34).

Kriteriene *Våtmark* og *Tørrmark* regnes som sikre funnforhold for depot. Samtidig kan det være en utfordring å undersøke forholdene mellom de to. Et depots funnomstendighet kan være endret fra originalkonteksten. En gjenstand kan opprinnelig vært nedlagt i tørrmark, eksempelvis på en stein, men myren har vokst rundt og slukt gjenstanden med tiden (Fett, 1939:30-1, Fett, 1963:17). Er depotet da å regnes for et våtmarks- eller tørrmarks funn? I dette tilfellet kan dybde være indikasjon på intensjonell nedleggelse i tørrmark, men være en relativitet når det kommer til våtmark, hevdet Kristian Kristiansen (2016:39-40). Han gjennomførte en analyse av danske depoter, og hevdet det var en alminnelig regel i periode IV og V at man la gjenstandene på myrens overflate (Kristiansen, 2016:39-40). Dagens myrkontekster gjenspeiler ikke alltid gjenstandenes opprinnelige deponeringsmiljø. Det hadde vært interessant med litteratur som undersøkte forholdet mellom myr- og våtmarksområder i bronsealder og moderne tid i Vestland fylke, men forfatteren kjenner ikke til dette.

3.4 Grav som kilde

Det var gravfunn som var utgangspunkt for inndelingen av Montelius perodesystem (1885). Gravenes typologi har lenge vært brukt som kilde til sosiale forhold, og i de siste tiårene i større grad som kilde til kosmologiske ritualer og forestillinger. I løpet av bronsealderen skjedde det en endring i gravskikken fra lik til kremasjon. Tradisjonelt dateres endringen til overgangen fra EBA til YBA, men kremasjonsbegravelser forekommer også i EBA periode II, så det var trolig en gradvis overgang (Austvoll, 2017:426; Müller, 1897:324; Shetelig, 1909:32-35).

Grav og gravgods er det materielle uttrykket fra et begravelseritual. Begravelseritualer kan være både profane og sakrale, eller en blanding av de to (Kaliff, 2005:125). Et begravelseritual gir uttrykk for kollektivets mentalitet og symbolisme i de ulike regionene og periodene i forhistorien (Artelius & Svanberg, 2005:5). Skillet mellom gravgods og *gravoffer* glir ofte over i hverandre. Gravgods kan være gjenstander, dyrebein, matvarer, og det samme gjelder gravoffer. Offer i seg selv er et godt definert begrep, som går ut på «en som gir, og en hellighet som mottar». Det er ingenting som ekskluderer gravgods fra å være gravoffer, men

spørsmålet om hvordan man skiller de to blir en fortolkning (Kaliff, 2005:136-37). Kriteriene som betegner et gravfunn er basert på litteratur av Melheim (2006:60-1), Kaliff (2005:125-142) og Aakvik (2000:88-90) m.m.

3.4.1 *Kriterier for gravfunn:*

Kriteriene som presenteres er beskrivende, ikke tolkende.

1. *Menneskebein:* Funn av menneskebein defineres som sikre gravfunn, selv om menneskebein unntaksvis forekommer i andre sammenhenger. Samtidig er ikke tilstedeværelsen av menneskebein et nødvendig kriterium for en grav ettersom beinmaterialet ofte er forvitret.
2. *Ytre og indre konstruksjon:* En konstruert grav er betegnet som et sikkert gravfunn.. Gjenstander eller bein funnet i forbindelse med hauger, røyser eller et gravgjemme, (kiste, urne, grop med kull og lignende), regnes som sikre gravfunn. Kontekstopplysningene er ofte korte, som for eksempel «funnet i haug». Jeg har vært tilbøyelig å tolke det som grav, selv om det kan ha vært en haug av andre grunner. Beskrivelsen «funnet i haug» regnes som ytre gravkonstruksjon.
3. *Gravtypiske gjenstander og funn:* Noen gjenstandstyper ble bare deponert i graver i Sør-Skandinavia (*Tabell 2*). Dette øker sannsynligheten for at en gjenstand av samme type stammer fra en grav, men det er et usikkert kriterium alene. Hvis typen opptrer sammen med kriterier 1 eller 2 er det et sikkert gravfunn. Graver kan inneholde dyrebein, keramikk og matrester.

Kriteriene for gravfunn er ikke uproblematiske. Mellom annet er begrepet *konstruksjon* ofte brukt for en relativ kompleks kombinasjon av strukturer som er uten en definitiv fortolkning (Kaliff, 2005:137). Anders Kaliff (2005:139) problematiserte hvorfor så mange konstruksjoner får tolkningen «grav» når det er mangel på menneskelig skjelett og/eller rester fra kremasjon. Grav som funnkategori står veldig sterkt i arkeologien, og nettopp derfor bør det problematiseres. Et spørsmål det kan være verdt å svare på er om en gravkonstruksjon uten spor av menneskelevninger fremdeles kan kalles en grav? Kan det ha vært reist gravmonumenter uten den døde kropp i BA? I Uppsala er det kjent ett eldre jernaldergravfelt med «tomme graver» i den forstand at de er uten identifiserbare menneskebein eller spor etter kremering. Konstruksjonene ble tolket som graver på tross av manglende funn (Frisberg, 2005:143-158).

3.5 Metall og ritual

Teorien om depot og gravfunn som sakrale nedleggelse glir over i religionsvitenskapen, og spesifikt *ritualer*. Ritual kommer fra det latinske ordet *ritus* og betyr «vane, tradisjon og sedvane». Ritualer er tidskonstruert på flere nivåer: De kan være knyttet til årlige roterasjoner som årstidene eller himmelfenomener, eller til daglige rutiner. Samtidig kan de være tilknyttet et individs livssyklus, som fødsel, ekteskap, død og innledningen i en ny sosial gruppe. Til sist er ritualer i seg selv internt tidsstrukturer, med definerte handlinger som har bestemt innhold og varighet. En definerte handling i et ritual kalles *rite* (Kyriakidis, 2007a:290-94; Renfrew, 2007:116). Studiet av ritual som fenomen blir regnet som en sentral faktor i forståelsen av sosial struktur og menneskers interaksjon med hverandre. Dette bygger på ideen om at det er mer sannsynlig for at teknologi krysser kulturelle grenser, fremfor den rituelle handlingen i seg selv (Hansen, 2014:57). Ved å utføre et ritual, vil den som deltar indikere overfor seg selv og andre at han aksepterer ritualen. Fra dette perspektivet, kan ritualen være sentralt i etableringen og opprettholdelsen av mange aspekter i den sosiale orden (Renfrew, 2007:119). Ritualenes sosiale verdi har vært en fremtredende teori i antropologien, religionsvitenskapen og arkeologien, og har vært mye diskutert og problematisert de siste tiårene (Kaliff, 2005:134). Et grunnleggende aspekt ved ritualer er gjentakelse (Kyriakidis, 200b:9) I Sør-Skandinavia og Vestland fylke er det som nevnt en sammenhengende tradisjon med depotfunn fra senneolitikum til begynnelsen av førromerskjernalder (fra 2350 til 0 fvt). Tolkningen av en sammenhengende tradisjon er basert på den konvensjonelle skikken i funngruppens materielle innhold og nære funnkontekst (Vandkilde, 1998:12-13). I bronsealderen fikk et nytt materiale, bronse, innpass i en «etablert» rituell praksis (Anfinset, 2014:242). Selv om ritene i seg selv forblir de samme kan endringer i tid og rom gjøre at innholdet og meningen ved ritualen varierer. Gjennom de rituelle kildekategoriene har man et sentralt kildemateriale til forståelsen av enkeltbegivenheter, menneskelig aktivitet, kontinuitet og endring av sosial struktur, samt samspillet mellom disse fenomenene. Forandringer og brudd i rituelle praksis og materielle symboler kan tolkes som tegn på sosial transformasjon (Vandkilde, 1998:9). Endringen fra stein til bronse i depoter og graver må ha vært en sosial transformasjon.

Det er viktig å poengtere at ritualer kan være både profane og sakrale i karakter, selv om ordet «ritual» ofte impliserer en religiøs tolkning (Kaliff, 2005:125). Sakrale ritualer defineres som «aktiviteter adressert gudene eller andre overnaturlige makter». Det er normerte handlinger som ofte har bakgrunn i kosmologiske forestillinger. Sakrale depot er et begrep som til tider

brukes synonymt med offer (Bell, 2007:278; Melheim, 2006:22). I arkeologien har mellom annet Catherine Bell vært skeptisk til arkeologiens hyppige bruk av ritualbegrepet. Hun resonnerer for at ritual ikke nødvendigvis er av religiøs karakter: Et samfunn har ikke nødvendigvis et eksplisitt skille mellom det profane og det sakrale, og eksempelvis kan de beskue alt som sakralt eller alt som profant. Slike observasjoner har blitt gjort i sosialantropologiske og religionsvitenskapelige studier av samfunn i dag, men kan også ha vært tilfellet i et forhistorisk samfunn (Bell, 2007:278-85). Det kan være utfordrende å skille et ritual fra en enkel handling. Begge kan være så integrert i menneskenes tilværelse, at en utenforstående vil tolke det som er sakralt ritualet, men de som utfører «ritualet» ser på det som et daglig gjøremål (Kyriakidis, 2007a:294). Det kan være et problem i den arkeologiske diskurs med at «alt» blir gitt en rituell tolkning (Goldhahn & Østigård, 2007:1). De siste årene har studiet av ritualer i økende grad fokusert på handlingsaspektene ved ritual, fremfor ritualenes mening. Bell hevdet «ritual» er et så stort begrep at det ikke bør defineres for tett. Særlig er hun kritisk til å operere med en generell definisjon av ritual på tvers av tid og rom (2007:277-288). I stedet kan *ritualisering* brukes som analytisk redskap for å oppfatte en eller flere strategier som bidra til å gi en enkelt handling en privilegert status i forhold til andre handlinger. Med dette er ikke forskningen bunden i forutinntatte holdninger om hva som definerer et ritual, og hva som skiller det profane fra det sakrale (Henriksen, 2014:77).

4 Analyse av materialet

Det kan sies at bronse «gjensøker» studenter av de nordiske periferiområdene i bronsealderen, ettersom det er for mye bronse til å ignoreres, og for lite til å lage en helhetlig mening ut av det (Engedal, 2014:108). Det er ofte større utfordringer med å undersøke bronsefunn fra et «periferi-område» enn et «sentrum». Materialet kan gi større avvik, i og med det har blitt fraktet lengre fra opphavsstedet (Engedal, 2014:109). Siden Oscar Montelius har metall vært anerkjent som et sentralt kulturbærende element i bronsealderens samfunn. Som konsekvens av dette har metallet vært et sentralt kriterium for å definere «maktsentrum» og «periferier». På grunn av det relative fattige metallmaterialet har Norge tradisjonelt blitt sett på som et periferisk område i den europeiske bronsealderen (Melheim, 2012:2; Rygh, 1885).

Det empiriske materialet fra Vestland fylke består av 86 funn. Av disse er det 69 hele og fragmenter bronsegjenstander og ett gullfunn. Resten av funnene er støpeformer, støpeformfragment, digelfragment og klumper av bronse som er funnet i metallurgiske kontekster. En av hovedutfordringene ved materialet er de begrensede opplysningene om funnomstendighetene. Av de samlede funn ble 62 av dem funnet i 1950 eller tidligere, og dokumentasjonen er deretter. En annen utfordring er at ved flere tilfeller blir det gitt forskjellige funnopplysninger, avhengig av hvilken kilde man søker. Jeg må avgjøre hvilke funn som kan kalles sikre depoter og sikre gravfunn ved å kontekstualisere materialet. En helhetsvurdering ligger til grunn for bestemmelsen av alle funnene.

4.1 Metalldepot

Det er 17 funn som med sikkerhet kan betegnes som metalldepot, basert på kriteriene etablert i dette arbeidet. Av depot i våtmarkskontekst er det fem enkeltfunn og et sammensatt entype-depot. Til sammen er det syv gjenstander funnet i våtmark. Av depot funnet i tørrmarkskontekst er det fire enkle og fem sammensatte funn. Det er tilsammen 25 gjenstander som er funnet i tørrmark. To av metalldepotene har tvetydig kontekst og kan betegnes som tørrmark og/eller våtmark. Tilslutt er det tre funn som tradisjonelt tolkes for å være depot i forskningshistorien, men som har svært usikre funnomstendigheter. Disse tre funnene diskuteres videre i kapittel 5.1.

4.1.1 Funn fra våtmark

Det sammensatte våtmarksdepotet består av to spiralarmringer funnet omtrent 1,25 m dypt i en torvmyr fra *Kvamme* i Radøy kommune (B.3426a-b). De ble funnet tredd i hverandre (Fett, 1970:10). Spiralarmringer eksisterer i typologisk lignende form fra EBA-II til eldre jernalder. Engedal (2010:52) hevdet armringene ikke gir betydelig dateringsgrunnlag, men Johansen gir en tentativ datering av armringene til periode V (1988:81-85). En sverd kling ble funnet i en torvmyr på *Sørvoll* i Bømlo (B.4954). Klingen har vært festet til hjaltet med nagler, noe som oftest forekommer i EBA. Den dateres med det til periode II og III, men noe nærmere datering kan ikke gis her (Anfinset, 2017:162; Engedal, 2010:67; Fett, 1973a:3). En spydspiss av type R111 ble funnet i en torvmyr på *Nesbø* i Fitjar (B.6759). Ifølge Fett var den trolig fra en myr i innmarken på gården eller en myr oppe på fjellet (1973b:9). Spydet datertes til periode III av Engedal (2010:69). På gården *Rimbareid* i Fitjar ble det funnet en skafthulløks omtrent 1 m dypt i myrjord som hadde blitt farget blå av irr fra øksen (B.7364).

Funnlokaliteten var like nord for et bergskjær og tett ved en sterk kilde. Det ble undersøkt om det var andre funn i nærheten, men ingenting ble funnet. I samme område på *Rimbareid* finnes en mengde røyser fra BA, og flere funn har blitt gjort på gårdene i området (m.a. B1825, B5962, B6759) (Fett, 1973b:12). Øksen har vært ornert med spiraldekor, men dette har for det meste gått tapt. Den er massiv og veier omtrent 2,3 kg. Øksen dateres til periode II (Engedal, 2010:92, 146). En holkøks av vestnordisk type ble funnet under myrortov på *Myklebust* i Selje (B.12022). Øksen har brun patina som om den har ligget i myrjord i lang tid. Den kan dateres til periode V og VI (Engedal, 2010:97). En spydspiss fra gården *Hikstad* i Vindafjord er uten funnopplysninger, men gjenstandens tilstand tilsier myrfunn (B.12196). Rester av et skaft av ask ble funnet inni falen. Den er ornert med to sett parallelle linjer langs eggene, og kan dateres til periode III (Johansen 1988:275; Myhre, 1975:74).

4.1.2 Funn fra tørrmark

Ett sverd ble funnet i en steinrøys i en fjelli eller en bergkløft på *Lekve Øvre* i Ulvik (B.1008). Sverdet er helstøpt og det er stor enighet blant arkeologer at det er ett importstykke fra Hallstatt-regionen. Det kan dateres til periode VI (Fett, 1956a:23-4; Johansen:1988:274; Lorange, 1875:41-43). I nærheten av det som trolig har vært funnlokaliteten ligger «Kræklingabærsteinen» som har en skålgrop. Gropen er omtrent 9 cm i tverrmål og 5 cm dypt, og ligger lengst fremme på den høyeste delen av steinen. Denne informasjonen er hentet fra Askeladden (Riksantikvaren, 2008). Fra *Veim* i Aurland er det ett sammensatt funn av to randlistøkser og en armring (B.3295a-c). Det er noe forskjellige beskrivelser av

funnomstendighetene: Hvor Lorange (1879:229-30) opplyste at finneren fant gjenstandene i en ur *oppå* en stor stein, men skjult av mindre stener og torv, og Fett beskrev det som funnet i en ur, *under* en stor stein ved en hjell (1954c:9). Sannsynligvis ble de funnet slik Lorange beskrev. Randlistøksene har tradisjonelt blitt katalogisert som *Lanquiad*-type, men Engedal (2010:84-5) hevdet det ikke var mange nok typologiske likheter til å kalle øksene Lanquiad. Øksene dateres med overbevisning til en tidlig del av periode I (Engedal, 2010:84-85). Armringen fra Veim er 5 cm i indre diameter og det kan tenkes den har vært laget til et barn. Den er en unik gjenstand i europeisk sammenheng, med bare to relativt nære sammenligninger i en armring fra Skåne og en fra Nitransky-Hradok i Slovakia. Sistnevnte er datert til periode I, men armringen fra Veim har tradisjonelt blitt datert til overgangen mellom periode I og II (Engedal, 2010:51; Engedal, 2014:112). På *Håheim* i Stryn ble det funnet en randlistøks under en stor, flat stein (B.4191) Øksen er knekt i to og har bobler i metallens overflate fra støpeprosessen. Den dateres til tidlig del av periode I (Engedal, 2010:85; Fett, 1969:5; Shetelig, 1932:35-36). På gården *Erdal* i Stryn ble det funnet ett sammensatt funn av tre fragmentariske wendelringer og en halsring (B.5793a-d). De ble funnet i steinete jord tett ved en omtrent fem m. høy, loddrett side av en fjellknaus. Funnstedet var få meter sør for en bygning, hvor det på stedet hadde lagt flere store steiner før bygningen ble reist. Ringene ble funnet i sekundært leie ettersom de ble gravd opp noen år tidligere, for så å bli langt tilbake i jorden (de Lange 1912:41-7; Fett, 1961:10; Shetelig, 1903:8). Funnet dateres til periode VI (Engedal, 2010:56). Den ene wendelringen (c) har en tykk klump bronse fra feilstøping eller mislykket repareringsforsøk. Fra *Tjellflot* i Etne ble en spydspiss funnet i et grustak i en sterkt skrående bakke med mye stein og fjellknauser ovenfor (B.5940). Den har trolig ligget oppe ved fjellknausene før grustaket ble utgravd. Spydspissen ble funnet alene, og det fantes ingen spor som tydet på grav eller andre strukturer i jorden. Spydet har dekorative linjer langs falen og kan dateres til periode VI (Engedal, 2010:69; Shetelig, 1905:21). På gården *Vikedal* i Kvam ble det funnet ett sammensatt funn av tre wendelringer og to nåler (B.6877) under noen store steiner. Det sammensatte funnet kan dateres til periode VI (Engedal, 2010:56; Fett, 1954a:21). Fra *Skjerdalen* i Gloppen ble det funnet ett sammensatt funn av tre wendelringer, en arming, en nål og en brilleformet-spenne (B.7000a-f). De ble funnet samlet i en klynge omtrent 30 cm dypt ved siden av en stor stein. Bare oversiden av steinen var synlig over gresstorven. Auren var farget svartblå i en sirkel på stedet hvor gjenstandene lå, mens auren over, under og rundt denne var farget rød. Det kan være bronzen som har farget jorden, eller så har de vært nedlagt i et kar, innpakket i et skinn eller et stykke ull (de Lange, 1919:3-4). Funnet dateres i sin helhet til periode VI, men nålen (e) kan være fra periode V. Nålen har

tradisjonelt vært tolket for å være en spenne som er karakteristisk for overgangsperioden mellom YBA og eldre jernalder (de Lange, 1920:10, Mandt, 1991:403-4), men Engedal (2010:45) katalogiserer nålen som type Baudou Härnävi. Nålen dateres til siste del av periode V og første del periode VI. Armringen (d) har ingen dateringsmulighet i seg selv, men er datert til periode VI grunnet de andre gjenstandene i funnet. Den ene wendelringen (a) har vært knekt i gammel tid og forsøkt reparert ved å borre to små hull og binde sammen de to delene med lærsnor. (Engedal, 2010:53,56). På gården *Lunde* i Vindafjord ble to skafthulløkser funnet oppunder en ur (B.10300a-b). De lå omtrent en halvmeter dypt i jorden. En tredje skafthulløks ble funnet ved samme lokalitet noen år senere, og var trolig del av samme nedleggelse som de andre øksene (B.10999) (Fett, 1950:54; Fett, 1955d:37). De er ikke massive og veier rundt ett kg hver, som er mindre enn halvparten av skafthulløksen fra Rimbareid. De tre øksene er dekorert med mellom annet spiralornamentikk og dateres til periode II. (Engedal, 2010:92, 146; Johansen, 2000:112). Fra gården *Austre Vikse* i Sveio kommer det ene metallfunnet som ikke er av bronse (B.11088). En armring av gull ble funnet ved foten av en bratt knaus (Fett, 1957b:3-4, Fett, 1971a:11) Armringen er massiv med spiralender. Ingen parallelle ringer i gull er kjent fra Nord-Europa, men lignende er funnet i bronse og dateres fra periode II til IV (Engedal, 2010:55; Melheim, 2012:127).

4.1.3 Om tvetydige kontekster

Det er ikke alltid problemfritt å skille mellom våtmarks- og tørrmarkfunn utfra funnbeskrivelsene som er gitt. Det er spesielt to depoter som krever en nøye gjennomgang av konteksten: Det ene er en halsring fra *Stødle* i Etne (B.9097). Halsringen ble funnet omtrent 75 cm dypt i myr nær foten av en ur. Ifølge Fett ble den funnet ved grøftegraving, hvor grøften gikk ned på auren og over den var et lag sandet jord og derover myr. I den sandete jorden lå en stein, og på kanten av denne lå ringen slik at den ville være fullt synlig om myren ikke var der. Fett hevdet ringen kan ha ligget synlig på stenen inntil myrjorden voks over den (Fett, 1939:30-1, Fett, 1963:17). Dette er et fenomen som er kjent fra funnomstendighetene ved andre metallfunn fra YBA, eksempelvis i Rogaland og Danmark (Johansen, 2000:164; Kristiansen, 2016:39-40). Jeg har valgt å stole på Fetts tolkning og vil hevde at den opprinnelige konteksten var tørrmark. Halsringen dateres til periode VI (Engedal, 2010:56-7). Det andre depotet er en holkøks fra graden *Hiksdal* i Vindafjord (B.11805). Den ble funnet i en myr ved lokaliteten «Knattahaugene». Midt i myren lå en kulerund stein som var omtrent en meter i tverrmål. Steinen ble sprengt, og året etter ble øksen funnet i jorden omtrent på samme sted hvor steinen hadde vært (Fett, 1971b:8; Myhre, 1971:131-2). Funnlokaliteten er

forstyrret, men jeg mener at funnkonteksten bør betegnes som både tørrmark og våtmark. Øksen er dekorert med et unikt «tekstil»-mønster, som tvilsomt var laget i klebersteinsform. Engdal (2010:180-1) argumenterer for at mønsteret har blitt laget ved hjelp av et keramisk stempel og et tekstilstykke av et eller annet slag: en teknikk kjent fra Satinskoe i Øst-Russland. Øksen ble gitt en tentativ datering til periode IV (Engedal, 2010:180-1).

4.1.4 Usikre metalldepoter

Det er tre gjenstandsfunn med svært usikre kontekster som potensielt kan katalogiseres som depotfunn. Det vil bli gitt en kort oversikt over empirien i dette kapittelet, men resonnementet om hvorvidt de oppfyller kriteriene for depotfunn fremlegges i kapittel 5.1.

Det første funnet er en skafthulløks fra gården *Årekol* i Ullensvang (B.3389). Den ble funnet i sekundært leie i nedrullet jord på nedsiden av et fjell. Øksen har trolig lagt opp under bergveggen (Fett, 1954b:24; Olafsen, 1907:560). Den er av Fårdrup-type, men grunnet uregelmessigheter i øksens utseende blir den tradisjonelt tolket som et produkt av lokal støping. Den er datert til periode I (Engedal, 2010:90; Melheim, 2012:140). Det andre funnet er en dolk med to nagler fra *Æri* i Lærdal (B.5212). Dolken har blitt tolket som alt fra løsfunn, til en forstyrret grav, til depot i forskningshistorien (Anfinset, 2017:161; Mandt, 1991:423). Ifølge museumskatalogen ble den «*funnet i en grusbakke, der var delvis nedskyllet av en bekk*» (Gustafson, 1896:116). I *Førhistoriske minner* av Fett er det oppført at den ble funnet i en grusbakke ovenfor veien (Fett, 1952b:10). Dolken er relativt lang og tynn med to hull til naglene. Den blir tradisjonelt datert til periode I, selv om den ikke kan overbevisende tillegges en bestemt type (Engedal, 2010:67-8; Engedal, 2014:113). Det siste funnet med svært usikker kontekst er en meisel fra *Årnes* i Stryn (B.7267). Den ble funnet i sandblandet myrjord under en helle i en veiskråning i hva som sannsynligvis var et sekundært leie (Shetelig & Bøe, 1921; Shetelig, 1932:36). Gjenstanden er unik i norsk sammenheng og det er mye uenighet om datering. Det spriker fra periode II til IV, med andre ord; muligens i overgangsfasen mellom EBA og YBA.

4.2 Bronser i grav

Det er 10 bronsefunn som med sikkerhet kan kalles gravfunn. De fleste er enslige funn, med ett unntak av et sammensatt funn av fire gjenstander: en nål, knapp, pinsett og kniv. Det andre

gjenstandsmaterialet består av to rakekniver, to dolker, en bøyleneål og en bronsegjenstand som var for irret til å la seg bestemme.

4.2.1 Sikre gravfunn

På gården *Svanøy* i Kinn ble det funnet en bøyleneål i hellekiste i en røys eller haug (B.448). Den kan dateres til periode II-III (Lorange, 1875:41-43; Engedal, 2010:41). På *Nordhuglo* i Stord ble det funnet en dolk i hellekiste i en røys like ved fjorden (B.4299). Hellekisten var omtrent 2 m lang, 40-50 cm bred og hadde tettmurte vegger. Det ble funnet ubrente bein i graven og dolken lå ved likets venstre side. Dolken kan ha vært helstøpt og dateres med relativt stor sikkerhet til periode III (Engedal, 2010:64; Fett, 1967:3-4). På *Sakstad* i Meland ble det funnet en holkøks «i haug» (B.4587). Den kan dateres til periode VI. (Engedal, 2010:97). På *Indre Oppedal* i Gulen ble det funnet en holkøks «i haug» (B.4729). Den er datert til periode III (Engedal, 2010:93; Fett, 1945:8). På gården *Eide* i Kvam ble det funnet en ubestemt bronsegjenstand i en leirurne i hellekiste i en gravrøys (B.5932a). Ifølge Shetelig kan bronzen ha vært en kniv eller lignende. Den dateres til YBA utfra leirurnen og gravens konstruksjon (Shetelig, 1910:3-11). På *Vestbøstad* i Fitjar ble det funnet en nål, knapp, pinsett og kniv i en hellekiste i en gravrøys (B.5962a-d). Gjenstandene ble funnet sammen med store, brente beinbiter. Graven kan ikke dateres med mer nøyaktighet enn til periode IV og V. Gården graven er lokalisert på er ført opp i museums katalogen og av Per Fett under navnet *Vespestad*, men gården må siden ha byttet navn eller vært ført opp feil (Engedal, 2010:45-7; Fett, 1973b:9-10; Shetelig, 1905:33-34). På *Grindheim* i Etne ble det funnet en rakekniv i et leirkar med brente bein i en liten hellekiste (B.7656b). Typologisk tilhører rakekniven en liten gruppe av 12 kniver, hvor fem av dem er datert til periode IV grunnet funnsammensettingen. Basert på dette dateres rakekniven fra *Grindheim* til periode IV (Engedal, 2010:59; Fett, 1963:39). Fra *Utne* i Ullensvang ble en dolk funnet i en 2 m lang hellekiste i en gravrøys (B.8088). Den ble funnet da hellene var fjernet, men på kistens plass. Den er vanskelig å datere til annet enn periode II og III (Engedal, 2010:68; Fett, 1954b:25-26). På gården *Hystad* i Stord ble det funnet en rakekniv i en liten hellekiste i en gravrøys (B.11184a). Det var små trerester, never og brente bein i graven, men ingen leirurne. Kniven har et håndtak i hestehode-stil, og som er stilisert som en «trumpet». Den dateres med overbevisning til periode IV (Engedal, 2010:59; Fett, 1958:14-15; Fett 1967:9-10).

4.2.2 Usikre gravfunn

Det er tre funn som mulig knyttet seg til en gravrøys eller -haug. Det første er en holkøks fra *Seim* i Odda som ble ført opp som «funnet i gravhaug» i museumstilveksten, men ført opp

som «funnet i jorden» av Christie (B.1006). Øksen kan dateres til periode III på grunn av y-ornamentikk (Engedal, 2010:94; Lorange, 1875:41-3). Det andre mulige gravfunnet er et sverd funnet på gården *Rimbareid* i Fitjar (B.1825). Det ble funnet ved pløying ifølge museumstilveksten, men et gammelt dokument med en skisse av sverdet oppgir at det skal det være funnet i en røys nær Fitjar kirke. Fett (1973b:12) hevdet dette manuskriptet trolig hadde en sammenheng med innleveringen av sverdet til museet. Flere arkeologer har vært enige med denne tolkningen, deriblant Ørjan Engedal (2010:64) og Øystein Johansen (2000:100), og sistnevnte hevdet sverdet måtte tilhøre gravhaugen «Rimsvarden». Sverdet kan dateres med stor sikkerhet til periode III (Engedal, 2010:64). Det siste funnet er en dolk fra *Sørheim* i Etne som kan være funnet i «Garahaugen» (B.10938). Haugen har et stort søkk etter en gammel graving, men det er ingen nedtegnelser som nevner at dolken ble funnet i graven. Den er vanskelig å datere til annet enn periode II og III (Engedal, 2010:68, 116-17; Fett, 1963:20).

Oppsummert mener jeg at holkøksen fra *Seim* og sverdet fra *Rimbareid* mest trolig er gravfunn. Jeg velger å stole på Lorange's nedtegnelser om at holkøksen ble funnet i grav og på manuskriptet med skissen av sverdet som hevdet det var funnet i en gravrøys. Dolken fra *Sørheim* er ikke nevnt som funnet i grav av noen skriftlige kilder, og selv om det er mulig dolken opprinnelig var funnet i «Garahaugen», velger jeg å betegne det som usikkert. Dolken blir kategorisert som løsfunn.

4.3 Metallurgi

Det er relativt mange gjenstander og funn i Vestland fylke som er knyttet til bronsesmelting og -støping i bronsealder og senneolitikum. Til sammen er det tre digelformfragmenter og åtte hele og fragmenterte støpeformer funnet i området. Støpeformene forekommer som løsfunn og i kontekster som indikerer at de var depot. Funnene av digler og bronseklumper forekommer på lokaliteter som har vært sted for aktive metallurgiske prosesser. Det er potensielt fem metallurgiske lokaliteter i Vestland. I dette arbeidet er det spesielt to som står i fokus: *Ruskenestet* i Bergen og *Skrivarhelleren* i Årdal. Den første lokaliteten ligger i ytre strøk, nærme fjord og fiske. Den andre lokaliteten ligger i indre strøk i øvre delen av en bratt dal som ender i høyfjellsområde. Ved begge lokalitetene ble de metallurgiske funnene funnet *in situ*.

4.3.1 Boplass og hellere

Utenfor Bergen er lokaliteten *Ruskeneset* som består av to hellere med utsyn mot nord. De ble utgravd av Brinkmann og Shetelig i 1914-16, som tolket lokaliteten for å være en sesongbasert boplass primært brukt for fiske og jakt (Brinkmann og Shetelig, 1920:1-42). Et digelfragment og to bronsefragmenter ble funnet tett ved fjellveggen under den ene helleren (B.6914c). Klumpene med bronse ble funnet mellom 70 og 90 cm dypt, og omtrent 40 cm dypt i steinalderkulturlaget. I utgravingsrapporten daterer Shetelig og Brinkmann funnene til «steinalder», men Prescott peker ut at i dagens terminologi inkluderer det SN og EBA (Prescott, 2000:215). I helleren ble det funnet skjelettresten etter tre individ. C-14 dateringer viser at de er fra 2190-2110 fvt (kalibrert tid), dvs. periode SN-I. Fenomenet med begravelse i hellere forekommer flere steder langs kysten av Hordaland i SN og tolkes som graver og gravsteder (Melheim, 2012:216-23).

Lokaliteten *Skrivarhelleren* i Årdal ligger 800 moh. Helleren er omtrent 100 m lang og 7 m bred på det meste. Den ligger i landskapet slik at den er skjermet for vind og det indre området av helleren ligger mørk og kaldt året rundt, med sommertemperaturer på under 13 grader. Dette har gitt svært gode bevaringsforhold. Helleren har primært vært tolket for å være en sesong-boplass. Den ligger langs det historiske veifaret mellom Sognefjorden og Valdres, som kobler Vest- og Østlandet sammen. Det er ikke utenkelig at det har vært ferdsel langs den samme ruten i forhistorisk tid og i bronsealderen (Melheim, 2012:169-79; Prescott, 1991:20-1). Det ble gjennomført mikromorfologi og andre jord-baserte analyser på lokaliteten. I det arkeologiske materialet er det fem funn som vitner om metallurgiske prosesser i helleren. Det er fire bronsefragmenter og et støpeformfragment (B.14186/21, 24-26, 38).

Bronsefragmentene dateres til siste del av SN-II og første del av EBA-I. Dateringen er basert på relativ datering med stratigrafiske metoder og absolutt datering med C14-analyser. Det første bronsefragmentet (/21) kan ha vært fra klingen på et sverd eller en dolk. Det andre fragmentet (/24) kan ha vært fra en hulstøpte gjenstand, som en spydspiss eller fra hjaltet til et sverd eller en dolk. Med det kan de to fragmentene være fra samme gjenstand. Fragment nummer tre (/25) har svak ornamentikk i form en enslig prikk. Fragmentet er relativt tykt og må ha vært fra en massiv gjenstand, muligens en skafthulløks eller stor randlistøks. Den har mest sannsynlig blitt opphugget for omsmelting. Dermed representer denne metallbiten en sterk indikasjon på metallurgi i *Skrivarhelleren* (Melheim, 2012:173-74). Det siste fragmentet er en liten bronsenagl (/26). Naglen kan dateres til periode SNII eller EBAI. Engedal hevdet faktumet at naglen er støpt og ikke hamret gjør dateringen til EBAI mest sannsynlig. Denne

tolkningen stemmer ikke med dateringen til det stratigrafiske laget naglen ble funnet i, som dateres til SNII utfra C14 analyser (Engedal, 2014:114-5). Engedal velger da sin egen tolkning fremfor stratigrafien. Støpeformfragmentet er tradisjonelt tolket for å være fra en støpeform til spyd av Lanzette-type (/39). De er relativt vanlige i Sør-Skandinavia og Nord-Tyskland, og da i gravkontekster. Det er noe tvil om tolkningen grunnet støpeformens enkle stil, men det kan tyde på lokalproduksjon av Lanzette i Årdal, hevdet Melheim (2012:178). Støpeformfragmentet kan ikke dateres med større sikkerhet enn til periode V eller VI (Engedal, 2010:118-20; Engedal, 2014:114; Prescott, 1991:76-80).

I relativt kort avstand fra Skrivarhelleren er lokaliteten *Kalvebeitet* omtrent 1000 moh. Lokaliteten ble tolket som en sesongboplass. Funn som vitner om metallurgi er ett digelfragment (B.14027). Kjemiske og mikroskopiske analyser viser at digelen mest sannsynlig ble brukt til å smelte bronse. Fragmentet er trolig fra YBA men kan være fra eldre jernalder (Prescott, 1993:79-81; Prescott 2000:216). Et annet digelfragment ble funnet på boplasslokalitet *Kvitevoll* i Halsnøy (B.16156/3). Det er ikke mulig å gi nærmere datering enn generell bronsealder (Melheim, 2012:215).

Omtrent 30 km fra Skrivarhelleren er lokaliteten *Fremre Øygaard* i Lærdal. Her ble det ikke gjort noen gjenstandsfunn, men tre strukturer kan være knyttet til metallurgi (Diinhoff, 2006:14). Strukturene ble tolket som «smelte-hytter» med tre dype kullgroper for smelting av bronse og to steinfylte groper med animalske beinrester tolket som «offergroper» i relasjon til bronsesmeltingen. En hytte dateres til EBAIL, en til overgangen mellom EBA-III og YBA-IV og den siste til YBA periode V. Den ene steinfylte gropen dateres til IV-V og den andre til periode VI (Diinhoff, 2006:14). Et sentralt avvik til denne tolkningen er at det ikke ble funnet fragment av støpeform eller digel, heller ikke fragmenter av bronse i ildstedene. I stedet er det var funnet noen biter jernslag (Melheim, 2012:179-84). Det gir en noe usikkerhet om lokalitetens troverdighet som metallurgisk arbeidssted.

4.3.2 Støpeformer

Det største funnmaterialet som vitner om metallurgi er støpeformene. Fra Vestland fylke er det funnet åtte hele og fragemneterte støpeformer, fordelt på syv funn (dette tallet inkluderer ikke støpeformfragmentet fra Skrivarhelleren). Fem av støpeformene er katalogisert som løsfunn, mens tre av dem har funnomstendigheten som oppfyller kriteriene for depotfunn. Ingen av de støpeformene kan dateres til periode EBA I, men den eldste er datert til periode II

eller III. De andre støpeformene er datert relativt jevnt fordelt fra EBA periode III til YBA periode VI.

Fra *Nyhamar* på Hisarøyna i Gulen kommune ble det funnet ett sammensatt funn av to støpeformer til holkøks og et flintstykke (B.11924a-c). Formene var laget som fire halvdeler i kleber, men ble funnet som fragmentariske deler. Noen av delene ble funnet ved tilfeldighet i en oppspadd haug med grus, mens resten ble gravet ut *in situ* av fagkyndige. Den opprinnelige konteksten var i et vannsig i et skrående terreng, omtrent 30-35 meter fra fjæra uten andre kjente bronsealderlokaliteter i nærheten. Den ene formen (a) er mest trolig fra periode III, basert på holkøksten typologi. Den andre støpeformen (b) har typologiske element som plasserer den i overgangen mellom EBA periode III og YBA periode IV. Begge støpeformene har et blankt belegg av sot fra metallstøping. Flintstykket (c) kan ha blitt brukt til å skjære ut formene med (Engedal, 2010:179-80, Melheim, 2012:234-9; Myhre, 1971:40-41). Som et sammensatt funn i våtmarkskontekst er det flere kriterier som indikerer at det var en intensjonell nedleggelse og funnet katalogiseres som depot.

På gården *Eide* i Selje ble det funnet en halv støpeform av holkøks ved en berghammer i myrjord (B.9910). Den dateres til EBA periode V og VI (Fett, 1948:13-14, Fett 1960d:10; Melheim, 2012:228-9; Os, 1957:43). Funnomstendigheten tilsier at det var et depot.

På gården *Skjeldestad* i Sogndal ble det funnet en halv støpeform av holkøks uten funnopplysninger (B.8163). Øksen kan dateres til periode IV (Fett, 1955b:9; Mandt 1991:399). På *Opedal* i Ullensvang ble det funnet en halv støpeform av holkøks omtrent 50 cm dypt i en hage (B.8903). Den er uferdig i formen og kan dateres med forbehold til periode IV og V (Bøe & Fett, 1937:315; Fett, 1954b:14). På *Eide* i Granvin ble det funnet en halv støpeform til holkøks uten funnopplysninger (B.9124). Den kan dateres til periode V (Fett,1940:10; Fett, 1956a:38; Melheim, 2012:230-4). På gården *Ullensvang* i Ullensvang kommune ble det funnet en knekt støpeform til sverd eller spyd i kleber (B.11616). Den er uten funnopplysninger og kan dateres til noe annet enn BA (Myhre, 1971:41). På *Olset* i Askvoll ble det funnet en støpeform til sverd på lokaliteten Kvernhusbakken i nærheten av en bekk (B.12189) (Myhre, 1975:2). Sverdtypepen kan dateres til EBA periode II og III (Melheim, 2012:228-34) eller YBA periode IV (Engedal, 2010:187-88).

4.4 Bronser uten funnopplysninger:

Det er 16 bronsegjenstander som er helt uten eller uten relevante funnopplysninger. Disse katalogiseres som løsfunn. De består mellom annet av en randlistøks av samme typen som de tre andre randlistøkser kategorisert som tørrmarksdepot. I tillegg er det tre spydspisser, fragment av en tutulus, en avsatsøks og ti holkøkser, inkludert fragmentet av en. Tre av holkøksene kan tillegges den «særnorske» typen.

På *Kvåle* i Sogndal ble det funnet en randlistøks uten funnopplysninger (B.7952). Øksen er knekt og kan dateres til EBA periode I (Engedal, 2010:85). På høyfjellet *Kaldafjell* i Voss ble det funnet en spydspiss ved omtrent 1000 moh. i skråningen av fjellet (B.8888). Spydet er av type «Smørumovre» som er spesielt vanlig i Nord-Tyskland og Nord-Sjælland. Typen er navngitt etter et gravfunn fra Segeberg i Tyskland. Spydet datertes til periode I og II (Aakvik, 2000:31; Bøe & Fett 1937:312; Engedal, 2010:68-9; Fett, 1956b:27). På gården *Jamnåkre* i Årdal ble det funnet en spydspiss omtrent 50 cm dypt i en åker (B.10219). Spydet kan dateres til periode V (Engedal, 2010:70; Fett, 1950:33-4; Johansen, 1988:276). På gården *Helleve* i Voss ble det funnet en avsatsøks uten funnopplysninger (B.14483). Den er en av fem økser av samme type som er funnet i Vest-Norge. Øksen skiller seg fra de andre ved å være kortere i eggen, noe som trolig er resultat av reparativ sliping, ettersom de andre proposisjoner sammenfaller med de andre øksene. Øksen kan dateres til periode II og III (Engedal, 2010:89). På *Fana Prestegard* i Bergen ble det funnet to fragmenter av en tutulus eller belteplate (B.17790/1-2). Inni fragmentet var det rester av tekstiler. For øyeblikket kan den ikke dateres nærmere enn til periode II eller III (Wrigglesworth, 2017). Belteplater fra periode II forekommer bare i graver, ifølge Johansens materialoversikt (*Tabell 2*).

På *Måren* i Høyanger ble det funnet en holkøks (B.3232). Den er av type Baudou C3 og er lik en annen holkøks fra Kvamsøy i Kvam (B.10267). Øksene dateres til periode VI (Engedal, 2010:97; Fett 1950:46 og 1954a:17). En tredje holkøks av samme type ble funnet i en grav på Sakstad i Meland kommune. På gården *Vedvik* i Eid ble det funnet en holkøks ved veitegraving (B.4588). Den kom frem sammen med ett bryne i en naturlig haug på en terrasse. Øksen blir tradisjonelt datert til periode III (Engedal, 2010:92; Fett, 1960a:8; Os, 1953:41). På gården *Hagen* i Vik ble det funnet en holkøks i sekundært leie på kanten av en naturlig terrasse (B.8328). Det er ingen nøyaktige funnopplysninger å innhente (Bøe, 1932:48; Fett, 1954e:8). Den blir datert til YBA periode V-VI av Mandt (1991:399) og til EBA periode III av Engedal (2010:93). Grunnet det metodiske arbeide til Engedal velger jeg å følge dateringen

han har gitt. På *Børve* i Ullensvang ble en holkøks funnet i en gammel smietomt (B.10671). Øksen har feil ved at hanken er fylt igjen fra støping. Den blir kallet en «skånsk» variant og dateres til periode VI (Engedal, 2010:96; Fett, 1952b:52-3; Fett, 1954b:18). På *Sørheim* i Luster ble odden av en spydspiss funnet på høyfjellet (B.10938). Fragmentet har dype renner som er et typologisk særtrekk fra Ananjino-kulturen vest for Uralfjellene. Det er et bronsefunn som er mye omtalt i forskningshistorien. Spydspissen kan dateres til periode IV (Bakka, 1974:18; Engedal, 2010:70-1; Fett, 1955d:9-10; Mandt, 1991:403). På *Nes* i Kvinnherad ble det funnet en holkøks i fjæren nedenfor et sandtak (B.11662). Ingen nærmere funnopplysninger er tilgjengelige. Øksen dateres til periode III (Engedal 2010:93; Myhre, 1971:62). På boplasslokaliteten *Stend* i Bergen ble det funnet et holkøksfragment (B.16545/1). Fragmentet er av hanken på holkøksen og kan ikke bli gitt en nærmere datering enn YBA (Wrigglesworth, 2009).

4.4.1 *Holkøks* av «særnorsk» type:

Den «særnorske» typen ble tidlig definert av Brøgger (1908:1-10) og har et karakteristisk mønster som består av tre vertikale og tre horisontale linjer som krysser hverandre på høyde med hanken (Engedal, 2010:95). De er svært vanskelige å datere, men Eilertsen foreslo slutten av YBA, periode V og VI (2007:27). Den ene holkøksen av denne typen ble funnet på *Slæn* i Voss (B.5311). Den andre holkøksen ble funnet på Baroniet *Rosendal* i Kvinnherad (B.5929). Den tredje øksen ble funnet på gården *Mølster* i Voss (B.10957). Ingen av øksene har relevante funnopplysninger (Fett, 1955c:15-6; Shetelig, 1905:15-16). Foruten de tre øksene ovenfor er det funnet andre øks

er av samme type i Møre og Romsdal og Sør-Trøndelag.

5 Det rødgyrne metallet

De forutgående kapitlene har lagt grunnlaget for og ledet frem til tolkningen av materialet. I første delkapittel må tre spesielt omstridte funn tas opp til vurdering og diskuteres før de kan tillegges en bestemt funnkategori. De tre funnene har blitt betegnet som depotfunn ved flere anledninger i forskningshistorien, men det må diskuteres om hvorvidt de oppfyller kriteriene for funnkategorien i dette arbeidet. Med alle funnene ferdig katalogisert kan jeg fortsette med tolkingen og drøftingen av et samlet materiale. I andre delkapittel diskuteres hvorvidt de Vestlandske metallfunnene samsvarer med tendenser i det øvrige materialet fra Sør-Skandinavia og Sør-Norge. Det tredje delkapittelet omhandler den romlige fordelingen av metall og metallurgiske funn i Vestland, hvor hovedfokuset har vært på de regionale forskjellene ved de tre største fjordene: Nordfjord, Sognefjorden og Hardangerfjorden. Videre diskuteres hvilke kontinentale forbindelser vi kan spore i de importerte funnene, og hvilket materiale som kan ha fungert som «eksportvarer» mot den eksklusive bronzen. I fjerde delkapittel blir de metallurgiske gjenstandsfunnene og lokalitetene vurdert og tolket. I femte delkapittel diskuteres skillet mellom profane og sakrale depoter utfra kriterier etablert i dansk og norsk bronsealderforskning. I sjette og siste delkapittel diskuteres forholdet mellom metalldepot og ritual og landskap i bronsealderens samfunn.

5.1 Depot eller løsfunn?

Å katalogisere funn er ikke en problemfri prosess. Tre funn omtales som usikre depot i materialkapittelet og må diskuteres nærmere før de kan tillegges en funnkategori. Det første funnet er en dolk med to nagler fra *Æri* i Lærdal (B.5212). I forskningshistorien har denne dolken blitt tolket som alt fra løsfunn til grav- og depotfunn. Ifølge Johansens materialoversikt forekommer bronsedolker både i depot og grav (*tabell 2*). Med henvisning til det øvrige sør-norske materialet er potensialet for begge tolkningene til stede. Gro Mandt (1991:423) hevder dolkebladet muligens stammer fra en eldre bronsealdergrav. Den eldste beskrivelsen av funnkonteksten er i Museumskatalogen av Gustafsons, hvor den var «*funnet alene i en grusbakke, der var delvis nedskyllet av en bekk. For lang tid tilbake skal en mengde våpen vært funnet omtrent på dette stedet. Selv om de skal visnok være av jern*» (1896:116). Beskrivelsen gir ingen opplysninger om gravhaug eller gravgjemme på stedet. Mandts tolkning er basert på Anathon Bjørn som hevder de fleste enkeltfunn av bronse fra EBA trolig stammet fra enkle jordgraver (Bjørn, 1936:15; I Mandt, 1991:423). Denne hypotesen er ikke

mulig å bekrefte med overbevisning. Tilveksten nevner andre våpenfunn fra omtrent samme sted, men disse finnes det ingen spor etter. De kan ha vært fra en grav, men uten at noe videre er kjent, kan heller ikke denne hypotesen bekrefte. I tillegg, om det stemmer at de var laget av jern, tilhørte de aldri bronsealderen. Jeg mener det er lite sannsynlig at dolken stammer fra en grav utfra kontekstbeskrivelsen. Den andre tolkningen av dolken gitt i forskningshistorien er depot. Nils Anfinset (2017:161) hevdet dolken var funnet i elveleiet og tolket det som et våtmarksdepot. Men Gustavsons beskrivelse om «funnet alene i en grusbakke, der var delvis nedskyllet av en bekk», mener jeg må bety at det var *grusbakken* som var delvis nedskylt av bekken. I tillegg har vi Per Fetts bemerkninger som beskrev dolken som «funnet i en grusbakke ovenfor veien» (1952a:10). Her nevner ikke Fett en bekk, noe han hadde for vane å gjøre dersom det var en kjent vannkilde i nærheten. Dolken ble funnet sammen med to tilhørende nagler, som trolig ville vært forsvunnet dersom dolken hadde lagt delvis i en bekk i lengre tid. Dolken er relativt lang og tynn og regnes som unik i norsk sammenheng. Den kan ikke tillegges noen bestemt type med overbevisning, men det er stor enighet i den arkeologiske diskurs at dolken må være fra EBA og sannsynligvis periode I. En av grunnene er at dolken har to naglehull for å feste klinger til skaftet, en typologi som var mest utbredt i begynnelsen av EBA (Engedal, 2010:67-68; Mandt, 1991:401). Min tolkning av kontekstbeskrivelsene gjør at dolken ikke følger kriteriene for depotfunn med overbevisning. Dolken er betegnet som en unik og sjelden gjenstand, men det er ikke et sikkert kriterium for depotfunn alene. Samlet velger jeg å kategorisere dolken som ett løsfunn.

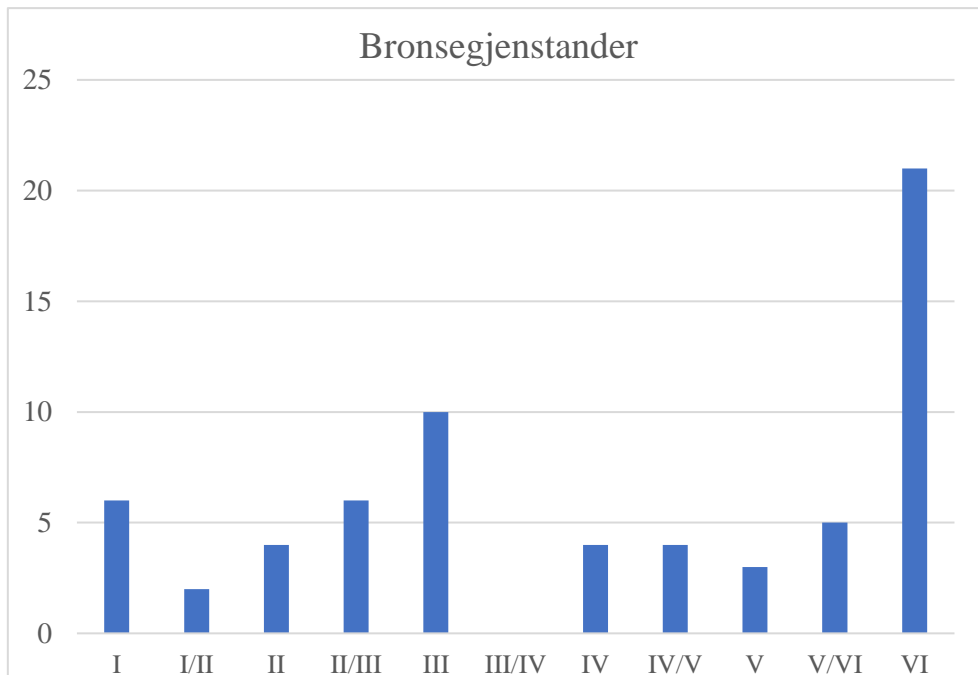
Det andre usikre depotet er en meisel fra *Årnes* i Stryn. Den ble funnet i myrjord under en helle i en veiskråning i sekundært leie. Den har trolig havnet der da veien ble bygget (Shetelig & Bøe, 1921; Shetelig, 1932:36). Gjenstanden er unik i norsk sammenheng og har med det vært tolket som depotfunn av flere (m.a. Johansen, 1988:276; Mandt, 1991:434-36) Meisler blir ofte tolket som et arbeidsredskap (Gustafson, 1906:43). Etersom meiselen er funnet i sekundært leie må funnomstendighetene regnes som usikre. Selv om gjenstanden kan regnes som unik, mener jeg det ikke er tilstrekkelig for å betegne funnet som et sikkert depot.

Sannsynligvis har de fleste bronsegjenstander vært intensjonelt nedlagt i grav, i depot eller på en boplass (Johansen, 1993:25). De aller færrest gjenstander har vært mistet, men uten sikre kontekstbeskrivelser kan de ikke kategoriseres som en funntype, når det er like stor sannsynlighet for at de kan ha tilhørt en annen kategori. Det kan hevdes at jeg har vært for kritisk og tatt for mye forbehold ved å ikke inkludere de to foregående funnene i depotkategorien. Likevel mener jeg at et slik forbehold er nødvendig for ikke å la seg friste til

å «presse» materialet til å passe i den ønskede funnkategorien. Med andre ord vil jeg hevde at alt materiale er løsfunn inntil det motsatte er bevist.

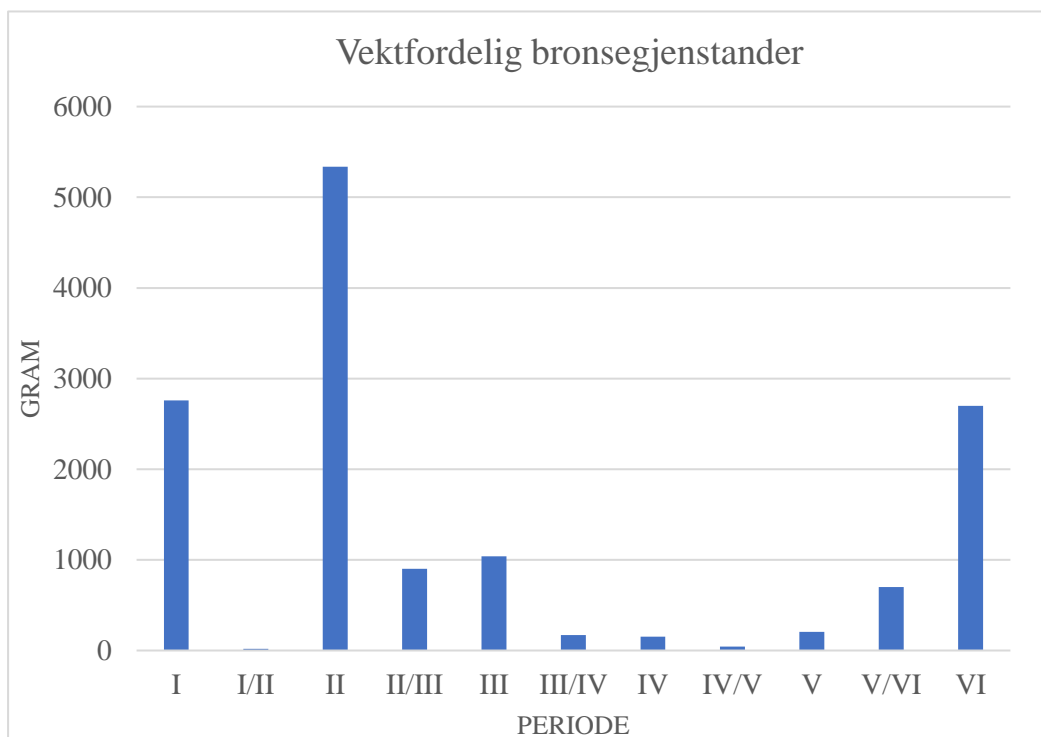
Det tredje usikre funnet er en skafthulløks fra *Årekol* i Ullensvang. Øksen er av Fårdrup-type, som hovedsakelig forekommer i depot, med unntak av en ornert Fårdrup-øks som er funnet i en grav i Sør-Skandinavia (Aakvik, 2000:90-91). Øksens funnomstendigheter er beskrevet som «*funnet i et jordlag opp under et fjell*» av Lorange (1879:229-30). Per Fett noterte at øksen var «*funnet i nedrullet jord på nedsiden av et fjell, trolig under en skrent*» (1954b:24). Øksen er funnet i sekundært leie, men ved begge kontekstbeskrivelsene ble den funnet i nærheten av et fjell. «Ved fjell» regnes som ett sikkert kontekstkriterium for et tørrmarksdepot. Ved en samlet vurdering valgte jeg å betegne skafthulløksen fra *Årekol* som et depot.

5.2 Tendenser i materialet

Figur 1: Periodevis fordeling av bronsegjenstander

Figur 1 illustrerer periodevis fordeling av bronsegjenstander i depot, grav og løsfunn. Den inkluderer ikke de minste bronsefragmentene fra hellerlokalitetene. To av gjenstandene i materialet er datert til periode II og IV, og er oppført som funnet i periode III i diagrammet.

Figur 2: Periodevis fordeling av vekt (gram) til bronsegjenstander

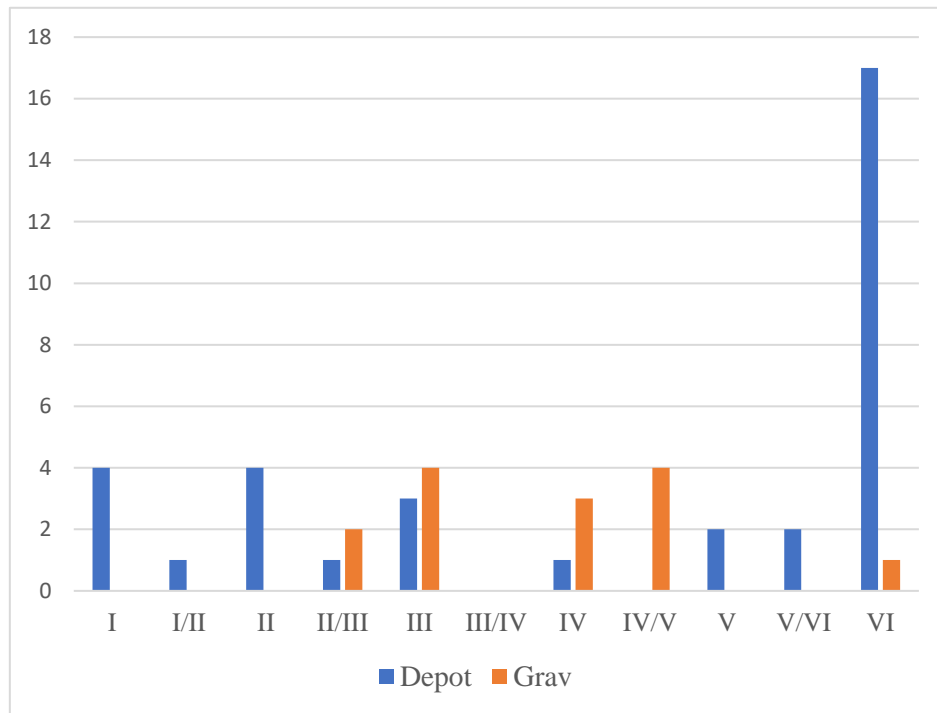
Figur 2 viser periodevis vektfordeling av bronsegjenstander. Den inkluderer ikke gullringen fra *Austre Vikse* i Sveio eller de minste bronsefragmentene. Figuren inkluderer en gjenstand som er datert til periode II og IV, og er oppført som funnet i periode III. Modellen mangler ett spyd fra periode I-II (B.8888), en dolk periode II-III (B.12690) og odden av en spydspiss fra periode IV (B.10938).

Fremstillingen av materialet viser hvordan størsteparten av bronsematerialet dateres til de yngre periodene av bronsealderen, med en «toppfrekvens» i periode VI (*Figur 1*). Det er 28 hele og fragmentariske gjenstander som dateres til EBA periode I-III. På den andre siden er det 37 gjenstander som dateres til YBA periode IV-VI, hvor 21 av dem tilhører den siste perioden. Med andre ord kan omtrent 33% av samlet materiale dateres til periode VI. I motsetning til dette er mengden bronse, som i vekt, betydelig større i EBA enn i YBA (*Figur 2*). Fra periode I-III er det funnet omtrent 10 kg med bronse i Vestland fylke, mot omtrent 3,5 kg fra periode IV-VI. Jeg vil hevde årsaken for denne endringen trolig har vært mange og sammensatte. Mellom annet kan det ha vært en teknologisk utvikling drevet frem av nødvendighet ettersom materialet bronse var svært kostbart og i høy forespørsel som statussymbol. Å produsere flere gjenstander av mindre materiale var utvilsomt økonomisk sparsomt. Den teknologiske utviklingen kan ha vært drevet frem av et ønske i den sosiale gruppen om å bruke mindre for å lage mer, eller som en konsekvens av sviktende allianser og/eller manglende ressurser.

5.2.1 *Metaller i depot og grav*

I det sørskandinaviske materialet er det en øking av metalldepoter gjennom YBA på samme tid som det er en nedgang av bronsefunn i grav. Gjennom en helhetlig betraktning av depot og gravfunn hevdet mellom annet Kristiansen at forholdet mellom de to kategoriene varierer systematisk (Kristiansen, 2016:115,150). Materialet i Vestland fylke følger den sørskandinaviske tendensen ved at flesteparten av bronsegjenstander fra YBA tilhører depotkategorien. Samtidig skjer ikke overgangen i materialet ved en jevn endring, men ved et svært markant skifte i siste periode av bronsealderen (*Figur 3*). Av de 35 metallgjenstander i depotkategorien, kan 22 dateres til YBA og 17 av disse til periode VI. Med andre ord utgjør materialet fra siste periode omtrent 48.5 prosent av alle metallfunn i depot. Med dette samsvarer endringene i materialet med de sørskandinaviske depotfunnene. På den andre siden følger ikke gravfunnene fra Vestland tendensene til materialet i Sør-Skandinavia. Det er seks gravfunn datert til EBA og syv gravfunn datert til YBA. Det er motsatt av tendensene presentert av Kristiansen, med flere funn i YBA enn i EBA (2016:115, 150). Samtidig er det

arkeologiske materialet fra graver i Vestland fylke relativt magert og det er ikke godt nok grunnlag til å avkrefte Kristiansens teori, selv om materialet viser ett eneste flertall for YBA.

Figur 3: Periodevis fordeling av metallfunn i depot og grav.

Studerer man vektfordelingen mellom bronser i grav og depot er det relativt store forskjeller. Samlet vekt av bronser i gravfunn veier omtrent 800 gram i EBA og 120 gram i YBA. Det er mindre enn 8 og 3.4 prosent av samlet materiale for begge perioder (Tabell 3). Det kan indikere at nedleggelsen av bronse i grav, som gravgods eller gravoffer, var en sjeldnere praktisert rituell handling enn metall i depot. Det kan ha sammenheng med fortidens mennesker kosmologiske forestillinger. Gravritualer har ofte blitt tolket som rettet mot individet i graven, og depoter som handlinger utført av eller for det sosiale kollektivet. Denne tolkningen av metall i depot ble gitt utfra teorien om at anskaffelsen av det kostbare metallet må ha vært en kollektiv virksomhet (Johansen, 2000:78-9; Levy, 1977:128). Parallelt med dette består de fleste gravfunnene fra Vestland fylke av hva som tradisjonelt blir tolket for «personlige» gjenstandstyper som rakekniv, nål, knapp og kniv.

I et arbeid om danske depotfunn hevdet Janet E. Levy (1977:128-9) at det var mindre tydelig hvorvidt de rituelle depotene representerte status og rikdom til enkeltindivid ettersom det ikke er assosiert med en kropp på samme måte som gravgods. På den andre siden påpekte Levy hvordan noen depot inneholdt gjenstander med merker etter slitasje og bruk. Det indikerer at gjenstandene var i bruk før deponering og at de ikke for eksempel hadde blitt produsert med hensikt om nedleggelse. Med dette konkluderte Levy at denne typen gjenstander i rituelle

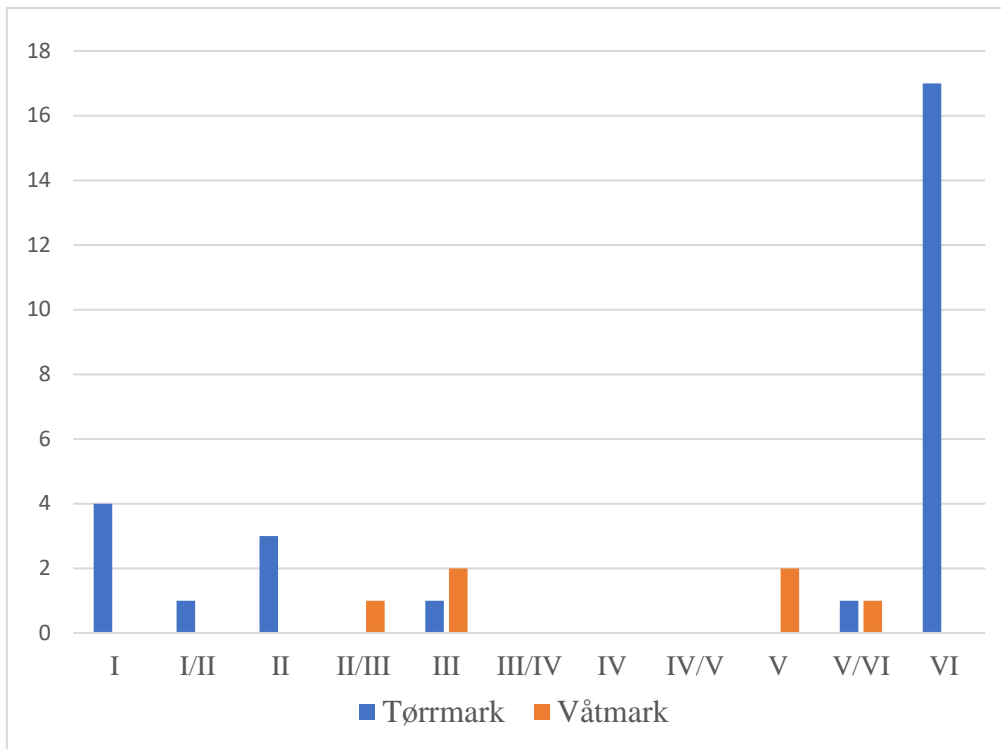
depot må også kunne regnes som «personlig». Hvor personlig kan ha vært knyttet til en ætt eller en sosial gruppe i det sosiale toppsjiktet, og ikke nødvendigvis et enkelt individ (Levy, 1977:128-9). Med dette blir «personlig» et begrep rettet mot både individet og gruppen. Av materialet i Vestland fylke er det flere av gjenstandene i depot som vitner om bruk og slitasje. Mellom annet en wendelring fra *Skjerdalen* (B.7000a) og en annen fra *Erdal* (B.5793c). En armring av gull fra *Austre Vikse* har små riper og hakk som kan være spor på bruksslitasje (B.11088) (Fett, 1957b:3-4; Johansen, 2000:120-2; Melheim, 2012:127). Det er ingen måter å avklare om halsringene og armringen har vært i bruk av ett individ eller av flere medlemmer i samme ætt/sosiale gruppe før deponeringen.

	Samlet	Grav	Prosent
EBA	10 000 g	800 g	8 %
YBA	3500 g	120 g	3,4 %

Tabell 3: Prosentandel for vekt av bronse i gravfunn.

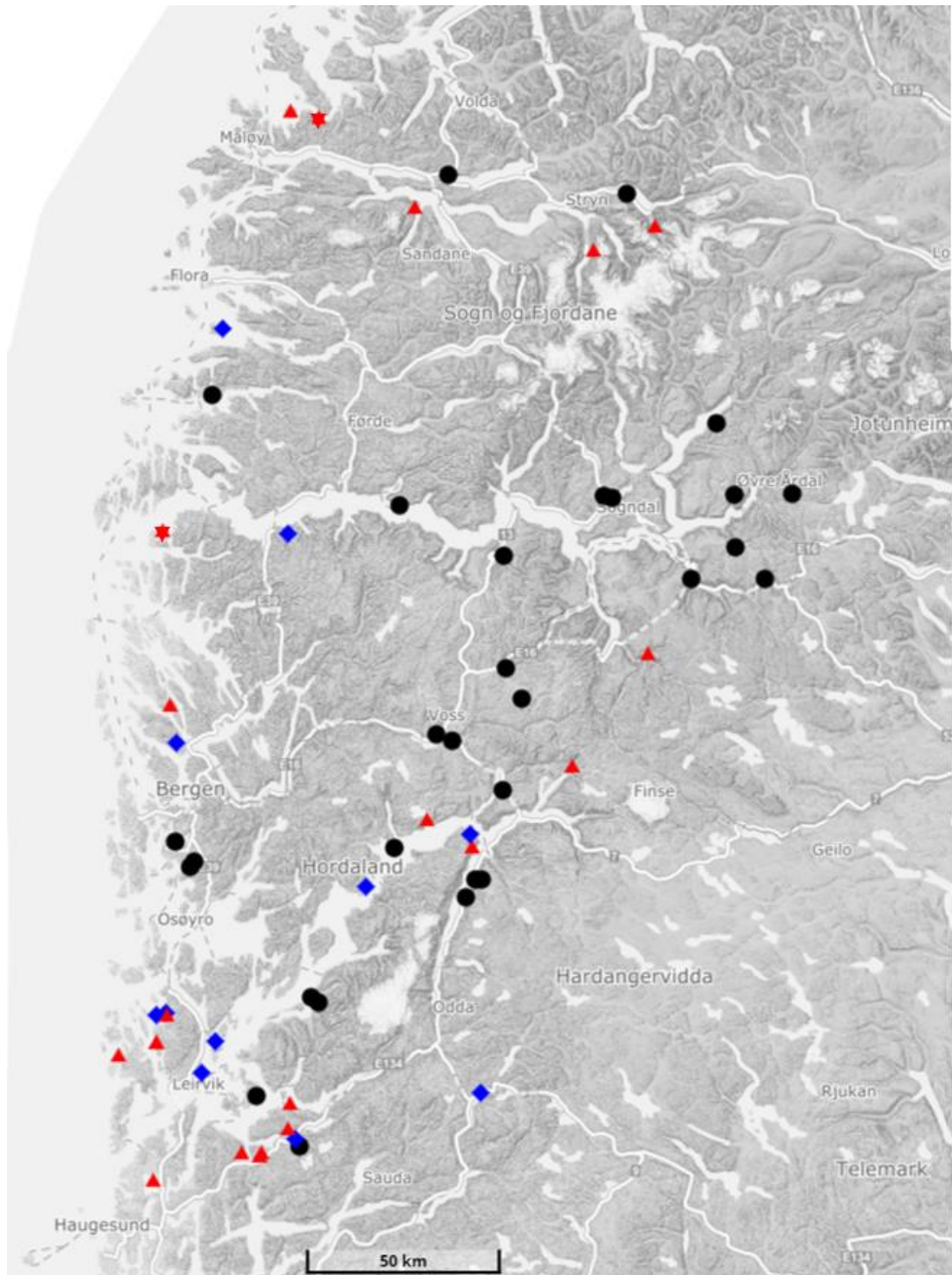
5.2.2 Metalldepot i våtmark og tørrmark

Øystein K. Johansen (1988:93) hevdet skikken med å deponere bronser i ur var hovedsakelig knyttet til YBA, med noen få unntak fra EBA periode I. Majoriteten av gjenstandstyper som ble deponert i ur kan knyttes til kvinner. På den andre siden forekommer depot i myr gjennom hele bronsealderen (Johansen, 1988:93). Det er ikke å komme utenom at materialet i Vestland fylke er marginalt. Det er ikke hensikten å avkrefte Johansens påstand, men å se materialet i sammenligning med utsagnet. Fra området er det en tydelig «toppfrekvens» av depoter i tørrmark datert til periode VI (*Figur 4*). Gjenstandene fra denne perioden er nesten utelukket wendelringer, halsringer og nåler funnet i ur eller ved bratt knaus. Disse gjenstandstypene har tradisjonelt vært tolket som knyttet til kvinner, og med dette sammenfaller materialet med Johansens tolking (1988:93). Det er bare to kvinnetypiske gjenstander som ikke skriver seg til denne funnkonteksten, og det er to spiralarvingene fra *Radøy* (B.3426a-b) som ble funnet i en torvmyr (Lorange, 1875:41-3). Fra Vestland fylke er det i tillegg depotfunn i ur datert til periode I og II. I kontrast med YBA er gjenstandstypene hovedsakelig randlistøkser og skafthulløkser, som tradisjonelt tolkes for mannsgjenstander. En feilkilde med *Figur 5* er at den ikke inkluderer depot med tvetydig kontekst.

Figur 4: Periodevis inndeling av gjenstander i tørrmark og våtmark.

5.3 Metall og samfunn

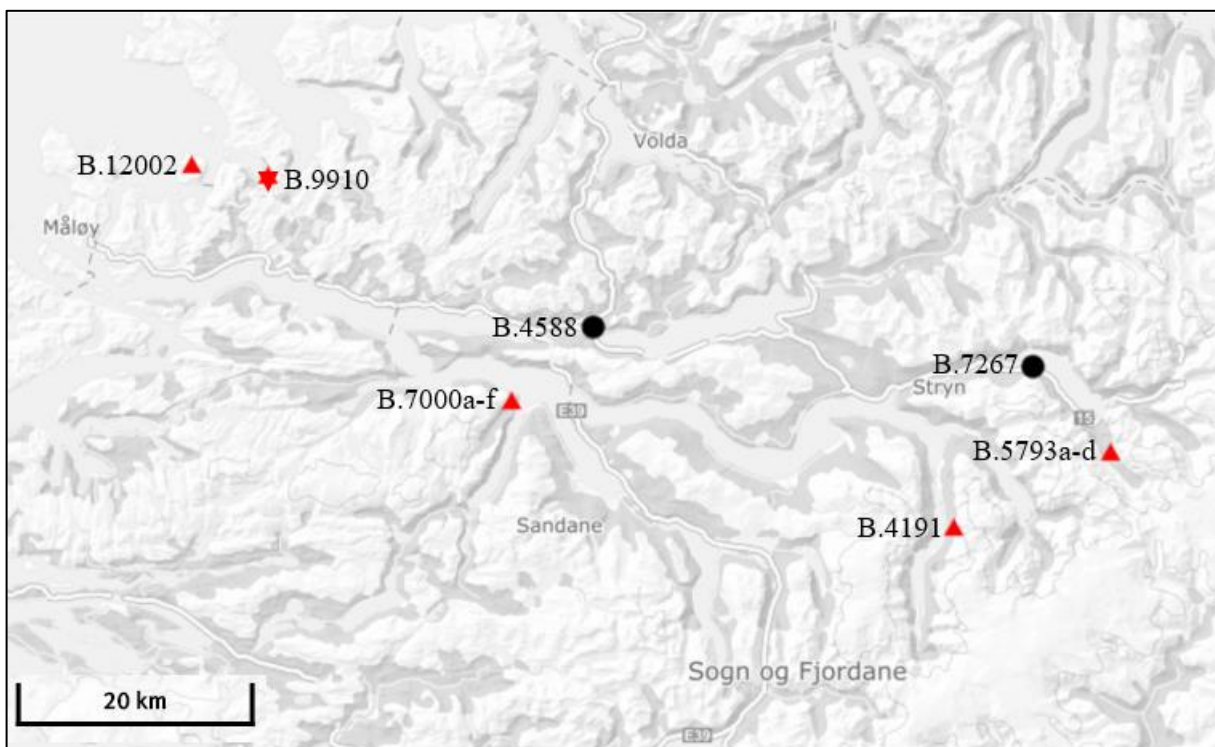
Figur 5: Distribusjonskart over funn og gjenstander fra SN og BA.

▲ Metalldepot, ◆ Grav, ★ Støpeform i depot ● Løsfunn og metallurgi

Den romlige fremstillingen gir en oversikt over metalldepot, metall i grav, støpeformer i depotkontekst, løsfunn og metallurgiske funn i andre kontekster. I tillegg er lokaliteten *Fremre Øygard* i Lærdal tatt med. De fleste gjenstandene er funnet i ytre strøk ved kysten eller i fjord-armene. I grove trekk er det flere funn som tilhører kategoriene løsfunn og

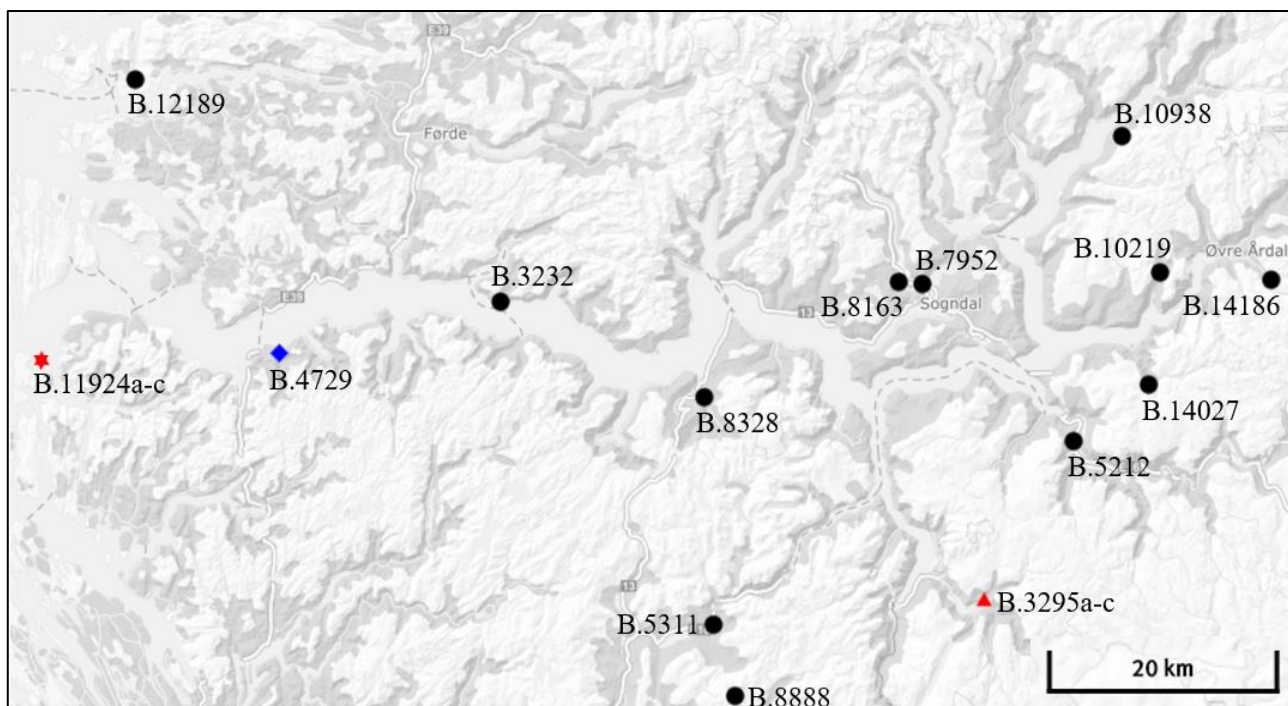
metallurgi i indre del av fjordene enn ved kysten. I motsetning forekommer metalldepot og metall i grav oftest ved kysten og i ytre strøk av fjordene. Samlet gir det uttrykk for to ulike «landskapsoner» i materialet, med et skille mellom ytre og indre strøk.

Det har ikke blitt gjort noen funn i fjellområdet mellom Nordfjord og Sognefjorden, til forskjell fra fjellområdet mellom Sognefjorden og Hardangerfjorden. Her ble det funnet fire bronseobjekter som er kategorisert som løsfunn. Som det kommer frem av distribusjonskartet forekommer majoriteten av funnene i nærheten av de tre største fjordene: Nordfjord, Sognefjorden og Hardangerfjorden. Materialet fra de tre regionene varierer i gjenstandsmengde og funnkategori, noe detaljkartene over den romlige fordelingen tydeliggjør (*Figurene 6-8*). Samtidig er det en fremtredende likhet ved at de eldste metallfunnene forekommer i indre strøk av fjordene. Er det mulig å skissere noen «lokalsamfunn» utfra distribusjonskartene?

Figur 6: Distribusjonskart over funn og gjenstander i Nordfjord og nærliggende områder. Tegnbeskrivelser, se figur 5.

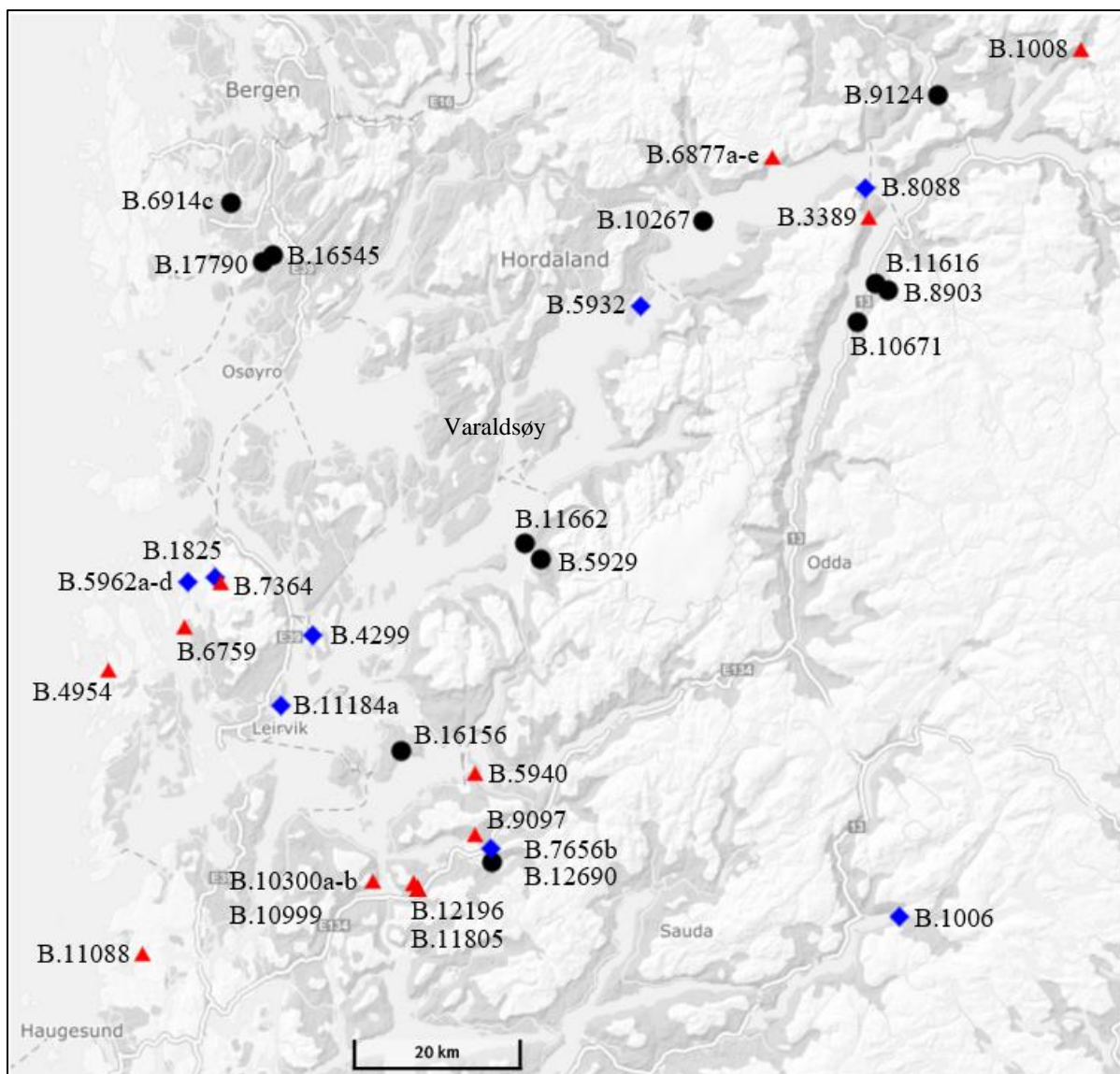
Fra Nordfjord og det nærliggende området tilhører majoritet av materialet depotkategorien. Den romlige fremstillingen viser jevn deponering av bronse både i ytre og indre strøk. Mesteparten av depotene skriver seg til slutten av YBA, med unntak av randlistøksen fra *Håheim* (B.4191) som dateres til periode I (Engedal, 2010:85). Denne ble funnet i indre del av fjorden.

Figur 7: Distribusjonskart over funn og gjenstander i Sognefjorden og nærliggende områder. Tegnbeskrivelser, se figur 5

Til forskjell fra Nordfjord består størsteparten av materialet fra Sognefjorden av løsfunn og metallurgifunn. Unntakene er ett metalldepot i indre strøk, og ett gravfunn og ett depot av støpeformer i ytre strøk av Sognefjorden. Løsfunnene og metallurgifunnene er godt spredt i landskapet, og det er ett eller flere funn i de fleste «fjord-armene». Med det er det vanskelig å skissere noen «lokalsamfunn» utfra funnenes karakter og den jevne distribusjonen.

Majoriteten av materialet er lokalisert i indre del av Sognefjorden (omtrent øst for Sogndal). De eldste funnene fra området er også funnet i indre strøk. De eldste er metallurgiske funn fra *Skriverhelleren* datert til SN-II (B.14186) og randlistøksene fra *Veim* (B.3295a-b) og *Kvåle* (B.7952) datert til EBA periode I (Engedal, 2010:84-85; Prescott, 1991:76-80). Samlet er materialet i indre strøk datert til alle periodene fra SN-II til YBA-VI, med unntak av periode III. I kontrast med dette er alle funnene i ytre strøk av Sognefjorden datert til periode III, med ett unntak i en holkøks (B.3232) som dateres til periode VI (Engedal, 2010:97). Materialet i ytre strøk er i tillegg særlig homogent ved at alle gjenstandene er holkøkser eller støpeform til holkøks. Distribusjonsanalysen kan indikere at metallet i første omgang kom til Sognefjorden fra øst over fjellet, og spredte seg til den ytre delen i løpet av EBA periode III.

Figur 8: Distribusjonskart over funn og gjenstander i Hardangerfjorden og nærliggende områder. Tegneskisser, se figur 5.

Ved Hardangerfjorden er det flere gravfunn ved fjorden og i det nære området. «Det nære området» inkluderer her mindre fjorder ved innløpet til Hardangerfjorden, og som ofte regnes som «delfjorder» til Hardangerfjorden. Det inkluderer mellom annet Bømlafjorden, Bjoafjorden, Halsnøyfjorden og Skånevikfjorden. Studerer man distribusjonsmønsteret kan det tyde på tre ulike «landskapssoner» i materialet, med to rike og ett mindre rikt funnområde. Utfra dette kan vi dele Hardangerfjorden inn i ytre, midtre og indre strøk, hvor midtre strøk regnes som det relativt funnfattige området rundt Varaldsøy i Kvinnherad kommune. I indre del av Hardangerfjorden er materialet variert med grav, depot, løsfunn og metallurgi. I likhet med Nordfjord og Sognefjorden skriver det eldste funnet seg til den indre delen av fjorden, og i dette tilfellet er det ett depot med skafthulløksen fra Årekol datert til periode I (B.3389) (Engedal, 2010:90; Melheim, 2012:140). Majoriteten av materialet i indre strøk dateres til

YBA, og da hovedsakelig periode VI. I motsetning med dette er det en relativ jevn fordeling mellom funnene datert til YBA og EBA i ytre del av Hardangerfjorden og tilhørende delfjorder. Av et samlet gjenstandsmateriale på 20 funn i ytre strøk, kan ti av gjenstandene dateres til EBA, ni til YBA og ett til overgangen mellom periodene. Nord for Bømlafjorden i ytre strøk er det to gravfunn og tre depoter som dateres til periode II og III (B. 1825, B. 4299, B.4954, B. 6759, B.7369). Det er relativt mange funn fra samme tid innfor det samme geografiske området. I tillegg er det ene gravfunnet og det ene depotet funnet på gården Rimbareid i Fitjar kommune (B.1825 og B.7364) (Engedal, 2010:64-9, 92). Materialet her består av ett sverd og en massiv skafthulløks, og kan med det regnes for å være spesielt rike funn. Samlet tyder det på at området har hatt en relativt høy aktivitet i periode II og III, og at det trolig har vært et sted bebodd av en gruppe eller enkeltindivider i det sosiale toppsjiktet. Området har i tillegg hatt gode muligheter for jordbruk, februk og fiske som kan ha utgjort det økonomiske grunnlaget som var nødvendig for import av bronse. Det danner grunnlaget for at jeg velger å kalle området for et «lokalsamfunn» (samfunn dannet av en lokal gruppe). På motsatt siden av Hardangerfjorden, i sør-østlig del av ytre strøk, er det ett annet område som potensielt har vært et lokalsamfunn i bronsealderen: Området har rike funn som mellom annet ett depot fra *Lunde* av tre skafthulløkser med spiralornamentikk (B.10300 og B.10999) fra periode II (Engedal, 2010:92). I en kort avstand fra dette ble et rikt gravfunn fra periode II funnet på Sandeid i Rogaland fylke (Austvoll, 2017:421-434). Det er ikke utenkelig at menneskene i dette lokalsamfunnet har hatt et maritimt kontaktnettverk med lokalsamfunnet på nordsiden av fjorden.

Den spatiale analysen gjør rede for hvordan de eldste metallfunnene er funnet i indre strøk. Det består av fire randlistøkser og en skafthulløks fra EBA periode I. Sammen med funnene fra Skrivarhelleren, er det trolig at det første metallet kom til Vestland fylke over fjellet fra Østlandet (Johansen, 2000:75; Engedal, 2014:108-125; Mandt, 1991:350-401). Til støtte for denne teorien er mellom annet Aakviks typologiske sammenligninger mellom de vestlandske og østlandske bronsegjenstandene i EBA, hvor de typologiske likhetene i materialet gjør det sannsynlig med nettverksforbindelser over fjellet i EBA (Aakvik, 2000:72).

5.3.1 Til vest fra øst eller sør?

Resultat av metallanalyser kan indikere at bronsen kom til Sør-Norge fra mange forskjellige retninger (Melheim, 2012:146). Studerer man modeller over distribusjon på kontinentet kan det virke som at bronsen ble forflyttet langs relativt lange og svingete omveier: Et mønster som er fjernt fra moderne betraktninger basert på kart og logistikk (Engedal, 2014:116). Dette

gir mening med tanke på teoriene om migrasjon og gaveutveksling at nettverkene ikke følger en «strømlinje», men at mønstrene går på kryss og tvers i rom og tid. Det er mulig å studere de lange strømlinjene i distribusjonsmønsteret, men resultatet kan lett bli misvisende ovenfor materialets kompleksitet. Materialet i Vestland fylke har relativt mange importgjenstander. Majoriteten av importgjenstandene indikerer et sørlig kontaktnettverk med kilder på kontinentet. Mellom annet er wendelringene fra *Skjerdalen*, *Erdal* og *Vikedal* importert fra Nord-Tyskland (Engedal, 2010:56). I Indre Hardanger er det funnet et sverd fra *Lekve Øvre* (B.1008). Det er ett importstykke fra Hallstatt-regionen i Østerrike, en kultur som hadde høydepunkt mot slutten av bronsealderen (Sandal, 1978,135-8; Vandkilde, 2007:151). Et annet funn som indikerer sørlige forbindelse er armringen funnet sammen med randlistøksene fra *Veim* (B.3295c). Det finnes bare paralleller til et annet funn fra Skåne og et fra Nitransky Hradok i Slovakia. Sistnevnte er datert til periode I, men armringen fra *Veim* blir tradisjonelt datert til overgangen mellom periode I og II (Melheim, 2012:58-59). Armringen er for liten til å kunne tilhørt noe annet enn et barn. Tilstedeværelsen av barnesmykker i depoter og graver indikerer arvelig status (Kristiansen, 2016:145, 155). Øystein Johansen (2000:82) gjør rede for en ide om at en del av strategien for alliansebygging i BA kan ha inkludert fostring. Armbåndet kan ha kommet til *Veim* i Aurland som følge av en slik ordning (Johansen, 2000:82). Hvorvidt bronsegjenstandene kan regnes som «import» som følge av gaveutveksling og allianser, eller om de var medbrakt av migrerende mennesker, er vanskelig å avgjøre. Metallfunnene i Vestland har trolig vært som følger av begge deler. Om Johansens hypotese stemmer kan det regnes for en blanding av gaveutveksling via armbåndet og migrasjon via selve fostringen.

Som nevnt har majoriteten av importgjenstandene opphav på kontinentet og indikerer sørlige kontakter. På den andre siden har enkelte bronsegjenstandene i Nord-Skandinavia typologisk tilhørighet til det øst-europeiske materialet. Et slikt funn fra Vestland er odden av en spydspiss fra *Sørheim* i Luster (B.10938). Dette funnet regnes som enestående i Fenno-Skandinavia, ettersom de nærmeste typologiske parallellene regnes for å være spydspisser fra den østrussiske Ananjinokulturen, datert til YBA periode VI (Bakka, 1974:18; Mandt 1991:403). Et annet funn som tyder på østlige forbindelser kan være holkøksen fra *Hiksdal* (B.11805). Øksen er dekorert med et unikt «tekstil»-mønster, som tvilsomt var laget i klebersteinsform. Ørjan Engdal (2010:180-1) argumenterte for at mønsteret har blitt laget ved hjelp av et keramisk stempel og et tekstilstykke av et eller annet slag: en teknikk kjent fra *Satinskoe* i Øst-Russland. Jeg vil hevde Engedals resonnement er overbevisende. Om de to

funnene fra østlige områder har kommet til Vestland som følge av gaveutveksling, eller om de enkelte gjenstandene har blitt fraktet med migrerende mennesker, er vanskelig å gjøre rede for. For øyeblikket kjenner ikke forfatteren til noe forskning som undersøker DNA- og isotop-analyser mellom områdene Sør-Norge og Øst-Russland, som kan styrke eller svekke migrasjonsteorien. Samtidig hevdet Egil Bakka at distribusjonen av det nord-skandinaviske materialet, som disse to funnene kan regnes som del av, var som følge av vandrende mennesker (Bakka; 1974:23).

Vi vet lite om hvordan menneskene organiserte sin økonomiske virksomhet i bronsealderen. Forutsettingene for at bronse kunne bli importert var et overskudd av produksjon, og en sosial elite som kunne kontrollere og distribuere overskuddet (Johansen, 2000:78-80). Hvilke ressurser man har utnyttet i Sør-Norge og Vestland fylke for å bytte til seg metall er vanskelig å spore i det arkeologiske materialet. Ørjan Engedal (2014:120) resonnerer for høyfjellets sentrale rolle i å produsere et overskudd av ønskede eksportvarer. Kombinasjon av jakt på pelsdyr med tykke pelser, og enorme høykvalitets beiteområder for både husdyr og reinsdyrflokker, gav gode ressurser. Å suksessfullt utnytte og kontrollere disse områdene kan ha gitt grunnlaget for introduksjonen av bronse til Vest-Norge (Engedal, 2014:120), en tolking jeg er enig med. Utmarksprodukter som pels, skinn, bein og horn var trolig ettertraktet i bytte mot bronse (Mandt, 1991:500). Øystein Johansen (2000:217-18) hevdet dette særlig gjaldt dyr som var utryddet eller sjeldnere å finne i sør, som for eksempel reinsdyr, jerv, polarrev, bjørn, fjellrype og andre fugler.

5.4 Metallurgiske spor og steder

Materialer som vitner om metallurgi er mye til stede i empirien. Hjemlig produksjon av bronsegjenstander og gjenstandenes kvalitet er sentral i tolkningen av metallurgi som integrert i bronsealderens samfunnsstruktur på flere nivåer. Funnene indikerer at fortidens mennesker inkluderte bronsesmelting og -støping i det sosiale handlingsmønsteret og ritualiserte metallet i kosmologiske forestillinger. Som resultat ble den metallurgiske prosessen tatt opp i menneskenes språk, i minnet og det mentale landskap (Melheim, 2012:256-7) Det metallurgiske materialet i Sør-Norge er på lik linje med det fra Sør-Skandinavia når det kommer til mengde og kvaliteten på støpningen (Melheim, 2012:409).

5.4.1 Støpeformer

I Vestland fylke er det funnet åtte støpeformer og fragmentet av en. Et interessant moment er at flere av støpeformene ble funnet utenfor de «rike» jordbruksområdene i bronsealderen, ofte tolket som tidens «sentre». Det gir støtte til teorien om at metallurgien har hatt innpass i periferiske områder (Hagen, 1977:63-64,176). Et eksempel på et slik periferisk funn er støpeformene fra *Nyhamar* (B.11924a-b), som er funnet på en øy uten andre kjente lokaliteter i det nærliggende området. Hagen hevdet de norske støpeformene ikke hadde en selvstendig form eller ornamentikk. Likevel har de funnet frem til et eget materiale å produsere formene av, nemlig kleberstein (Hagen, 1977:163-64, 176). Samtidig kan den ene støpeformen (b) fra *Nyhamar* tolkes som en øks av «selvstendig form». Den har Y-ornamentikk som strengt tatt ikke er dekket av Evert Baudou (1960). Lene Melheim (2012:234-9) hevdet det er en type som oppstod i Sør-Skandinavia, men med nære relasjoner til ungarske, polske og tyske øksetyper, selv om det mangler en direkte forbindelse i form av prototype. Holkøksen kan være relevant i evolusjonen av slike økser, og representere muligens en link mellom periode III og IV. Den andre støpeformen (a) er uten Y-ornamentikk og dateres til periode III. Utfra typologiske analyser er denne holkøksen tolket som eldre, og kanskje som en direkte forgjenger til støpeformen med y-ornamentikk (b) (Melheim, 2012:234-39). Går vi utfra at støpeformene i kleberstein er produsert på *Nyhamar*, eller et annet sted i Vestland fylke, kan vi tolke det som at produksjonen av en «selvstendig» økseform er tilstede i Norge, og dermed motargumentere Hagen (1977). Støpeformene er funnet sammen med et flintstykke som kan ha blitt brukt til å skjære ut økseformene. Med det ble de sannsynlig produsert i det nære området i Vestland. Begge støpeformene har et svart belegg av sot og det er liten tvil om at de har vært brukt.

Håkon Shetelig hevdet at det ikke var empiri for at annet enn helt enkle bronseformer ble støpt i Norge (1930:62). Siden har det fremkommet funn av relativt komplekse former, som støpeformene fra *Nyhamar* og sverdformen fra *Olset*. Kvaliteten på disse støpeformene tyder på nær kunnskap om «type», hvordan skjære den ut i negativ, samt kunnskap om å arbeide med kleberstein. Disse formene var trolig ikke produsert av nybegynnere. Med andre ord må håndverkeren ha laget støpeformer før disse; de må hatt tilgang på metall og kunnskap om prosessen i lengre tid (Engedal, 2010:187-88). Jeg mener dette bidrar med ett godt grunnlag for å hevde at kunnskapen om metallurgi var godt integrert i bronsealderen samfunn i Vestland fylke, i det minste i nærhet i tid og rom til disse funnene.

På gården *Eide* i Selje er det funnet en støpeform av holkøks kategorisert som et depot og tradisjonelt gitt tolkningen som en profan nedleggelse (Fett, 1948:13-4; Mandt 1991:399; Melheim, 2012:228-9). Støpeformene fra Nyhamar er og kategorisert som et depot. Den periferiske lokaliteten, kombinert med faktumet at funnet er sammensatt og deponert i våtmark, har det tradisjonelt blitt gitt en sakral tolkning (Melheim, 2012:228-39). Hva som skiller profane og sakrale depoter diskuteres videre i kapittel 5.5.

5.4.2 Bronsegjenstander

Materialet av bronsegjenstander består av importerte og lokalproduserte gjenstander. Noen gjenstander er det stor enighet at de var importgjenstander, mens andre har vært mye omdiskutert. Blant disse er de fire randlistøksene funnet i Vestland fylke. Det er en øks fra *Håheim*, en fra *Kvåle* og to fra *Veim* (B.4191, B.7952 og B.3295a-b). De er alle datert til EBA periode I (Engedal, 2010:85). Øksene har tradisjonelt blitt katalogisert som *Langquiad*-type, som forekommer i Danmark og ellers på kontinentet. Karakteristisk for typen er den kraftige utsvingingen av eggen. Eksempelvis katalogiserte Øystein Johansen (2000:74) randlistøksene fra Veim som

Figur 9: Randlistøks fra Veim (a) uten "nakkehakk

Langquiad, og tolket dem som lokalprodusert i Danmark. På den andre siden hevdet Ørjan Engedal at øksene er av en spesiell type, og at de mangler det karakteristiske «nakkehakket» som gjør at de ikke kan typologiseres som *Langquiad* med overbevisning (Engedal, 2014:112; Wilczek, et al. 2015:382). To av randlistøksene er knekt og mangler nakken, men den ene øksen fra Veim (a) og øksen fra *Håheim* er uten «nakkehakket» (Fig. 9). Gjennom grundige kvalitative analyser resonnerer Engedal at homogenitet mellom syv randlistøkser i Vest-Norge, inkludert *Håheim*, *Kvåle* og *Veim*, indikerer at de delvis har vært lokalprodusert og er et produkt av en lokal metallurgisk innovasjon. Han kaller de *Håheim-Steine*-type (Engedal,

2010:84-5,112; Engedal, 2014:117). Personlig mener jeg at Engedals resonnement er overbevisende og velger dermed å betegne øksene som type *Håheim-Steine*.

Randlistøksen fra Håheim har støpebobler i overflaten av metallet og den er knekt som følger av et avvik i støpeprosessen. Engedal (2010:84-5) gjorde rede for hvor nøyaktig støpeprosessen må gjennomføres for å nå et vellykket resultat: Og et lite avbrudd fra hellingen av den smeltede bronzen fra digelen til støpeform kan resultere i et slikt brudd som sees i randlistøksen fra Håheim. Brudd kan ha skjedd ved uhell eller det kan ha vært intensjonell ødeleggelse (Engedal, 2010:84-5). Ettersom øksen blir regnet som et resultat av lokal produksjon i dette arbeidet, hvorfor har ikke øksen blitt smeltet om og forsøkt støpt på ny? Det kan indikere at ødeleggelsen har vært intensjonell.

Skafthulløksen fra *Årekol* (B. 3389) blir betegnet både som en importgjenstand og som ett produkt av hjemlig produksjon i den arkeologiske diskurs (Engedal, 2010:90; Mandt, 1991:404; Melheim, 2012:140). Øksen er en Fårdrup-type og et kjennetegn ved denne typen er en «primitiv» støpe-teknikk, med blærer og små hull i godset. Nettopp øksens enkle og argumenterende manglende utseende, gjør at den er ansett for å være lokalt produsert (Engedal, 2010:90; Melheim, 2012:140). Parallelt viser kjemiske metallanalyser likheter mellom *Årekol*-øksen og metall fra Singen-området i Tyskland. Metallet kommer trolig fra det alpine-området eller Sentral-Europa. Denne typen metall forekommer oftest i randlistøkser, og i bare en annen Fårdrup-øks fra Schleswig-Holstein i Nord-Tyskland. Den mest sannsynlige forklaringen i dette tilfellet er at øksen er laget av omsmeltet metall fra alpint område, hevdet Melheim (2012:140). På den andre siden kan Fårdrup-økser kjennetegnes med å være enkelt i formen og huller i godets. Gro Mandt (1991:404) hevdet dette var som følger av at Fårdrup-øksene ble produsert og eksportert med «feilstøping» fra områdene Sjælland/Skåne og Fyn/Jylland, og som resultat kan denne typen økser regnes som importgjenstander i Vest-Norge (Mandt, 1991:404). Samlet mener jeg *Årekol*-øksen er å regne som en lokalprodusert gjenstand, men av mennesker som hadde kunnskap om Fårdrup-økseres form og støpe-teknikk.

Noe av materialet fra Vestland fylke vitner om importerte gjenstander som har blitt ødelagt og forsøkt fikset, og det uten at menneskene hadde kjennskap til de nødvendige teknologiske kunnskapene.

Eksempelvis er wendelringene i Vestland importert fra Nord-Tyskland (Sandal, 1978,135-8). I det sammensatte depotet fra *Skjerdalen* ble den ene wendelringen (B.7000a) knekt i gammel tid og forsøkt reparert ved å borre to små hull og binde sammen de to delene med lærsnor (Fig. 10). I Danmark har wendelringer med lignende brudd blitt «lappet» sammen ved støpning (Sandal, 1978:135-38). Det indikerer at kunnskapen om denne «lappeteknikken» ikke var til stede i Skjerdalen i YBA periode VI.

Kunnskapen blir kalt «å lodde» av de

Lange (1919:8) og er teknikken for å binde sammen to metallstykker med flytende metall. Et eksempel på denne teknikken kan være funnet i det sammensatte depotet fra *Erdal* i Stryn. Den ene wendelringen (B.5793c) har en solid klump av bronse som er ganske fremtredende på den ellers smale ringen (Fig. 11). Klumpen har fire skarpe ribber og er nær den smaleste delen av ringen som er svært irret. Det kan være at ringen knakk i gammel tid og at dette var et forsøk på å reparere den med lodde-metoden, men smeden hadde ikke den nødvendige kunnskapen for å oppnå et mer «elegant» resultat.

Det er funnet tre økser av den «særnorske» typen i Vestland fylke. De er fra *Rosendal* i Kvinnherad, *Slæn* i Voss og *Mølster* i Voss. Typen ble definert av Brøgger (1908) og har et karakteristisk mønster av tre vertikale og tre horisontale linjer som krysser hverandre i høyde med hanken. Øksene har tilsynelatende ikke en typologisk slektskap med sørskandinaviske

Figur 10: Wendelring (a) fra Skjerdalen.

Figur 11: Wendelring (c) fra Erdal

holkøkser fra Danmark og Skåne. I stedet kan det ha vært forbindelser mellom Midt-Sverige og Vest-Norge (Brøgger, 1908:7-8) Øksene kan være resultat av en lokal metallurgisk innovasjon i Norge og nærmere bestemt på Vestlandet (Engedal, 2010:91, 95).

Materialet i dette delkapittelet, foruten holkøksene av «særnorsk» type og randlistøksen fra Kvåle, er betegnet som depotfunn i tørrmarkkontekst. De ble deponert i ur, under stein eller ved bergvegg. Hvilket sosialt formål og kosmologisk betydning denne handlingen kan ha hatt i bronsealderens samfunn diskuteres videre i kapittel 5.5. og 5.6.

5.4.3 Metallurgiske lokaliteter

Den ene lokaliteten som nevnes i dette arbeidet er *Fremre Øygaard* i Lærdal. Her ble det funnet tre strukturer som tolkes for å være relatert til metallurgi i BA av mellom annet Søren Diinhoff (2006:14) og Lene Melheim (2012:179-184). Strukturene ble omtalt som «smeltehytter», med dype kullgroper for smelting av bronse, og steinfylte groper med animalske beinrester beskrevet som «offergroper» i relasjon til bronsesmelting (Diinhoff, 2006:14: Melheim, 2012:179-184). Et sentralt unnvik fra denne tolkningen er at det ikke ble funnet fragmenter av støpeform, digel eller bronse i kullgropene. I stedet ble det funnet noen biter jernslag. Lene Melheim (2012:183) viste til hvordan metodikken ved utgravingen og etterarbeidet kan ha vært årsaken til at vi ikke kan bekrefte eller avkrefte hypotesen. Det ble eksempelvis ikke gjennomført mikromorfologi eller andre jord-baserte analyser som kunne ha påvist eller avvist tilstedeværelsen av bronse i strukturene. Melheim valgte likevel å tolke lokaliteten for et metallurgisk arbeidssted (Melheim, 2012:183). Personlig mener jeg lokaliteten bør betegnes som usikker, på grunn av manglende metallurgisk empirisk grunnlag.

To lokaliteter med sikre funn etter metallurgi er funn av digel fra *Kalvebeitet* i Årdal (B. 14027) og *Kvitevoll* i Halsnøy (B.16156/3). De ble begge funnet *in situ* på åpne boplasslokaliteter, men det er noe usikkerhet gitt dateringene: Den fra Kvitevoll kan ikke dateres med noe nærmere bestemmelse enn til bronsealder, men kjemiske analyser viste at den mest sannsynlig ble brukt til å smelte bronse. Den fra Kalvebeitet var trolig fra yngre YBA, men kan være fra eldre jernalder (Prescott, 1993:79-81; Prescott 2000:216; Melheim, 2012:215). Det ble ikke funnet ovnslignende strukturer på lokalitetene, og ingen andre funn kan hjelpe oss å forstå hvilke gjenstander digelene kan ha blitt brukt for å lage.

To andre lokaliteter som er omtalt i dette arbeidet er *Ruskeneset* i Bergen og *Skrivarhelleren* i Årdal. Et av de mest interessante momentet med disse lokalitetene er at de gjør rede for hvor tidlig kunnskapen om metallurgi kom til Vestland fylke. Stratigrafien har vært helt nødvendig

for å kunne hevde at metallurgi var tilsted ved hellerne i senneolitikum. *Ruskeneset* ble utgravd fra 1914 til 1916 og utgravingens dokumentasjon følger den tids metodikk. Med andre ord kan det være feilkilder knyttet til stratigrafien ved helleren (Brinkmann & Shetelig, 1920; Melheim, 2012:245-6). Til gjengjeld er dokumentasjonen tydelig på at to bronseklumper ble funnet mellom 70 og 90 cm dypt. Det tilsier omtrent 40 cm dypt i steinalderkulturlaget, som i dagens arkeologi tilsvarer periodene SN-II og EBAI (Prescott, 2000:215). I tillegg ble ett digelfragment funnet sammen med menneskeskjeletter som har blitt radiokarbondatert til SN. Fenomenet med begravelser i hellere forekommer flere steder langs kysten av Hordaland, og majoriteten av disse dateres til SN periode I. De er tolket som grav og gravsteder (Melheim, 2012:216-21). Funn av menneskebein i helleren indikerer at Ruskenestet kan ha vært oppfattet som et sakralt sted eller et sted som var sentral i kosmologien. Opp mot denne tolkningen kan digelen ha representert en sakral nedleggelse, som offer, i relasjon til graven. Melheim (2012:216-23) hevdet det ikke var utenkelig at digelen ble deponert samtidig med begravelsen, og den kan med dette dateres til senneolitikum. Samlet vurderer jeg Ruskeneset som en metallurgisk lokalitet, der trolig var aktiv i senneolitikum, tilsynelatende i en lengre periode utfra digelen fra SN-I og bronsefragmentene fra SN-II eller EBA-I. Lokaliteten kan også ha vært i bruk i to adskilte perioder omgangen. Samtidig vurderer jeg det ikke som utenkelig at det stratigrafiske laget til bronsefragmentene tilhørte samme periode som digelen, men at utgravingens metodikk ikke gir godt nok grunnlag for å kunne bekrefte eller avkrefte denne hypotesen.

I kontrast til dette er det ingen tvil om at lokaliteten *Skrivarhelleren* i Årdal var i bruk i flere perioder. Helleren ligger langs det historiske veifaret mellom Sognefjorden og Valdres, og som koblet Vest- og Østlandet sammen. Det er ikke utenkelig at det har vært ferdsel langs den samme ruten i forhistorisk tid og i bronsealderen (Melheim, 2012:169-79; Prescott, 1991:76-80). Funnmaterialet indikerer kontaktnettverk med Sør-Skandinavia, de britiske øyer, sørover på kontinentet og nordover langs vestlandskysten (Johansen, 2000:59-60; Melheim, 2012:170). På tross av lokalitetens plassering og det mangfoldige funnmaterialet, regnes *Skrivarhelleren* som et periferisk sted i Vest-Norsk sammenheng. Empirien som viser at kunnskapen om bronsesmelting og -støping var tilstede i helleren i flere perioder dateres til SN-II, basert på bronsefragmenter, og YBA periode V eller VI basert på ett støpeformfragment (Engedal, 2010: 118-120), Denne støpeformen kan ha vært av et spyd av type udekorert *Lanzette*. Det er noe tvil om denne tolkningen grunnet støpeformens enkle form, men funnet kan tyde på lokalproduksjon av *Lanzette* i Årdal (Melheim, 2012:178). Det

ene metallfragmentet tilhørte en massiv gjenstand med dekor, som en skafthulløks eller stor randlistøks, og har dype merker som indikerer at den har blitt opphugget for omsmelting. Denne metallbiten er dermed en sterk indikasjon på metallurgi i Skrivarhelleren. Og at store, dekorative, gjenstander ble ødelagt med formål om å skape nytt. Det stratigrafiske laget metallfragmentet ble funnet i dateres til periode SN-II (Engedal, 2010:120; Melheim, 2012:173-4). Med dette kan funnet regnes som det eldste sikre metallurgiske funnet i Vestland fylke.

En vekkende tanke har vært sammenligning av forholdet mellom det metallurgiske materialet og bronsegjenstandene i Vestland fylke og i andre regioner. Det er relativt mange metallurgiske funn i Vestland sammenlignet med antall bronsegjenstander, i forhold til hva som er normen i andre regioner. Eksempelvis er det ikke kjent noen metallurgiske funn i Rogaland fra EBA, selv om bronsematerialet er rikere enn i de andre vestnorske regionene (Aakvik, 2000:37). Et forslag til tolkning er at det har vært en annen sosial og teknologisk relasjon til bronse i Vestland enn i Rogaland fylke. De relativt mange metallurgiske funnene kan være resultat av flittig gjenbruk av materialet som ble importert til Vestland. Bronse var ønsket av både sosioøkonomiske og kosmologiske årsaker, men samtidig var den svært kostbart. Det kan ha ledet frem til et behov om gjenbruk av materialet. Som det fremkommer i kapitlene ovenfor, har det vært lokal innovasjon og produksjon av metallgjenstander i Vestland. Disse gjenstandene kan ha hatt flere «liv», hvor de ble importert til regionen som en gjenstand og blitt slitt/knekt. Noen ble hensiktsmessig deponert, men andre ble opphugget, smeltet og støpt til en ny. De metallurgiske funnene fra lokalitetene, digelfragmenter og støpeformene viser til denne prosessen.

Kunnskapen om den metallurgiske prosessen kom tidlig til Ruskenestet og Skrivarhelleren. Spørsmål om hvordan kunnskapen i førsteomgang kom til lokalitetene kan vurderes innenfor de teoretiske rammene av migrasjon, diffusjon eller indre utvikling. For Ruskeneset tolket Brinkmann og Shetelig (1920:40-2) bronsefunnene som indikasjoner på at den lokale befolkningen hadde kontakt med Sør-Skandinavia og resten av kontinentet. Med andre ord vurderte de metallurgifunnene som resultat av diffusjon. På den andre siden har migrasjon blitt akseptert som trolig forklaringsmodell for de første funnene av metallurgi ved Skrivarhelleren og Ruskeneset av Lene Melheim (2012:17, 407). Melheim argumenterte for at bronse ble introdusert av migrerende grupper som bosatte seg i Sør-Norge i senneolitikum (Melheim, 2012:407). Uavhengig hvilken forklaringsmodell man støtter, må kunnskapen om *hvordan* ha vært til stede: Den kjemiske og teknologiske prosessen for metallurgi må ha vært i

minnet til minst ett individ som befant seg på disse lokalitetene i SN (Engedal, 2014:117-23). Den direkte tilstedeværelsen av en håndverker med de nødvendige ferdighetene er mer eller mindre anerkjent som en forutsetning for spredning av metallurgi (Melheim, 2012:407). Om bronsesmedene var migrerende mennesker langs kysten eller over fjellet, eller «lokale» med tilgang til ny kunnskap og teknologi, er ikke sikkert, men belyst av den nye empirien som følger av DNA-analyser, som gjør rede for høyere mobilitet i SN og BA enn tidligere antatt, mener jeg migrasjon er mest sannsynlig.

Bronsesmelting og -støping er en avansert kjemisk prosess. Det er sannsynlig at prosessen ble utført av spesialister i bronsealderen (Magnusson, 2017:143-152; Melheim, 2012:18-20). Ideen om spesialisering inngår i «Høvdingdømmemodellen» og er et sentralt ledd mot en økende sosial stratifisering (Melheim, 2006:36-7; Jensen, 1982:169). Metallarbeideren har hatt kunnskapen om å gjennomføre den «magiske» transformasjonen fra blågrønn kobbermalm til skinnende metall. Med andre ord har den metallurgiske prosessen trolig vært rituelt betonet og vært knyttet til det kosmologiske verdensbildet. Metallarbeideren hadde med det mulighet til å kommunisere med de guddommelige og overnaturlige makter gjennom den metallurgiske prosessen (Ängeby, 2017:65; Goldhahn & Østigård, 2007:331; Price, 2015:205). Etersom teknologi utgjorde en vesentlig rolle i reproduksjon av sosial struktur, ville det vært essensielt å beholde kunnskapen innad i familien/gruppen. Det er stor sannsynlighet for at kunnskapen ble overført gjennom læring (Ängeby, 2017:73). Lokalitetene Skrivarhelleren og Ruskeneset har trolig vært steder knyttet til kosmologiske forestillinger på ett tidspunkt i senneolitikum og trolig eldre bronsealder (Prescott, 2000:220-1). Helleren utenfor Bergen kan ha vært knyttet til kosmologien på flere nivå ettersom digelfragmentet kan være nedlagt som gravgods eller gravoffer. Det kan spekuleres i om digelen har tilhørt den avdøde, og om det var en bronsesmed som lå gravlagt ved Ruskeneset.

5.5 Depot som profant eller sakralt?

Det å skille mellom sakrale og profane handlinger er ikke en enkel oppgave. Kort forklart kan sakrale depoter beskrives som nedlagt uten hensikt om henting, og profane depoter som nedlagt med hensikt om henting. I den skandinaviske bronsealderforskningen har debatten om depoter som *profane* eller *sakrale* motiverte handlinger vært sentral. Tradisjonelt har klassifisering og tolkning av depoter vært grunnlagt i gjenstandenes tilstand, funnsammensetning og funnkontekst (Henriksen, 2014:48; Johansen 1998:15-18; Levy,

1977:39-51; Melheim, 2006:53-56). En fellestradisjon i den danske og den norske diskurs, har vært sakrale tolkninger av sammensatte depotfunn i våtmark. Tolkningen er grunnet i antagelsen om fortidens menneskers *valg* å deponere gjenstander i myrer, elver og vann, var en sterk indikasjon på at nedleggelsen var ment som permanent (Worsaae, 1865:59; Johansen, 1988:144-184; Levy, 1977:68-74). Sakrale depot er «fjerningen» av verdifulle materialer fra den dynamiske, sosioøkonomiske konteksten i en handling som ikke kunne tilbakeføres. Selv om det i realiteten ikke var helt umulig å hente bronzen opp igjen fra myren eller vannet, ville det ikke vært innenfor samfunnets normative rammeverk. I Vestland er det kun ett sammensatt depotfunn fra våtmarkskontekst, og det er de to spiralarmringene fra Radøy (B.3426a-b) (Fett, 1970:10).

Gjennom forskningshistorien har arkeologer gitt ulike tolkninger av depotfunn, som til tider har resultert i at de samme kriteriene ble brukt for både profane og sakrale tolkninger. I en analyse av danske depot definerte Janet E. Levy (1977) sitt skille mellom sakrale og profane nedleggelse: Hun karakteriserte de sakrale depotene først og fremst som hele gjenstander, ofte av en kosmologisk tilknytning som smykker og våpen. Funnkonteksten var i *våtmark*, *under stein*, *i bergsprekk* eller *i gravhaug*, men da ikke i relasjon med begravelsen. Profane depot karakteriserte hun som ødelagte gjenstander, redskapstyper, råstoff og rester av metallurgi som støpeformer. De er nedlagt relativt grunt i *tørrmark*, eksempelvis *ved siden av en stein* som markerte stedet for avhenting. (Levy, 1977:69-74). Avsluttende hevdet hun at bare 17% av de danske depotene kunne regnes som profane. Et viktig moment er at Levy bare tar stilling til de sammensatte depotene (Levy, 1977:35). Men denne tolkningen gjelder bronserike Danmark. I norsk bronsealderforskning har mellom annet Øystein Johansens (1988) kriterier for sakrale nedleggelse for det meste samsvart med Levy, men i tillegg inkluderer de tørrmarksfunn med kontekstbeskrivelser som «*markfunn*», «*i steinur*» og «*ved stor stein*». Han inkluderte også enkeltfunnene i den sakrale tolkningen (Johansen, 1988:184-8). Det har vært en gjengående tendens at de fleste metalldepoter tolkes for å være sakralt motiverte nedleggelse i norsk bronsealderdiskurs. Dette er mellom annet grunnet i teorien om at bronse var enda mer eksklusivt og kostbart i periferiske Norge (Mandt, 1991:477; Johansen, 1988:184-88; Melheim, 2006:127-31). Dersom vi anvende Levys metodikk for depotfunnene i Vestland fylke er det svært få nedleggelse som oppfylle kriteriene: Det er våtmarksdepotet med arminger fra Radøy (B. 3426a-b) og ett flertype-depot fra Vikedal (B.6877a-e) som ble funnet under store steiner (Fett, 1954a:21). Med andre ord ekskluderer kriteriene en mengde flertype-depoter som ble funnet «*ved stor stein*», «*i ur*» eller med

lignende funnbeskrivelser. Majoriteten av disse depotfunnene består wendelringer og andre kvinnesmykker fra YBA, som tradisjonelt har blitt tolket som sakrale nedleggelse i norsk bronsealderforskning. Dette skyldes mellom annet Anathon Bjørns tolkninger av «Gudinnen med halsringen» (Bjørn, 1924:7-13; Bjørn, 1927:41-4; Johansen, 1996:19-23; Henriksen, 2014:56). Det ene depotet fra *Skjerdalen* (B.7000a-f) består av seks gjenstander som ble funnet samlet omtrent 30 cm dypt ved siden av en stor stein (de Lange, 1919:2-4). Ettersom depotet er funnet relativt grunt og «ved stein», kan det ikke betegnes som et sakralt offer dersom vi retter oss etter kriteriene til Levy. I motsetning har depotet vært mer eller mindre enhetlig definert som en sakral nedleggelse i norsk arkeologi. Et annet eksempel er spydspissen fra *Tjellflot* i Etne (B.5940) (Shetelig, 1905:21). Som et enkeltfunn fra tørrmark ved fjellknauser, følger det ikke på noen måte Levy kriteriene for sakrale depot. Gjenstandens størrelse på omtrent 28 cm i lengde og med ornamentikk langs falen, gjør det til et rikt funn i Vestland fylke, og det kan ha vært nedlagt som offer. Belyst av disse eksemplene mener jeg Levys kriterier ikke er dekkende for depotfunn i Vestland fylke.

Øystein Johansen (1988:144-84) kriterier og tolkninger av depot som sakrale eller profane var basert på det sørnorske materialet. I arbeidet omtalte han depotfunn som inneholdt materialer av bronse, gull, flint og porfyr. Kategorien omfatter både sammensatte- og enkeltfunn, funnforhold som våtmark og tørrmark, og inkludert kontekstbeskrivelser som «*markfunn*», «*i steinur*» og «*ved stor stein*». Han resonnerer for at de sørnorske depotfunnene utgjorde et fast respektivt mønster, og at det indikerte nedleggelsene var ment som sakrale, ikke profane (Johansen, 1988:144-84). Ett eksempel fra Johansens funnkatalog, som også inkluderes i depotkategorien i dette arbeidet, er holkøksen fra *Myklebust* i Selje (B.12022). Øksen veier 26 gram og er omtrent tre cm bred og like lang. Den er skadet, så omtrent halvparten av lengden mangler. Øksen er ikke ornamentert og representerer ikke et rikt bronsefunn. Den inkluderes i den sakrale tolkningen til Johansen, men kan den ha vært ment som et offer?

I dette arbeidet inkluderes støpeformer i depotkategorien. Det er to funn; ett sammensatt depot fra *Nyhamar* funnet i våtmark (B. 11924a-c), og en enkel støpeform fra *Eide* i Selje funnet i myr ved en berghammer (B. 9910) (Fett, 1948:13-14). Dette er andre materialer og gjenstandstyper enn hva som ble gjort rede for hos Johansen. Det er noen forskjeller mellom de to funnene, hvor det fra *Nyhamar* skiller seg ut (Myhre, 1973:40-42): I tillegg til å være ett sammensatt funn, var støpeformene fremdeles merket etter støpeprosessen med ett blankt og svart lag av sot. Som det ble diskutert i foregående kapitler, kan den metallurgiske prosessen ha vært preget av ritualer forankret i kosmologien. Symbolske og sakrale ritualer kan ha vært

knyttet til flere ledd i støpeprosessen, som støpeformer er en sentral del av. Støpeformene fra Nyhamar deponert på en øy uten andre kjente bronsealderlokaliteter i nærheten. Det lokale landskapet tyder på at det ikke var attraktivt å bo i det nære området (Melheim, 2012:149-50, 234-39) Det kan virke som at noen har reist til denne dele av øyen med hensikt om å deponere gjenstandene her (Mandt, 1991:478-9). Av den grunn har depotet trolig vært et offer av sakral karakter. Samlet velger jeg å tolke depoter av bronse og gull som sakrale nedleggelse på grunn av materialets sjeldenhet og den påfallende like konteksten i deponeringsskikken. Dette inkluderer holkøksen fra Myklebust (B.12022), selv om øksen er svært liten. På den andre siden er støpeformdepotene av et annet materiale som ikke er sjeldent og gjenstandstypene er av en annen karakter. Som følge av dette velger jeg å tolke dem som profane, men resonnerer for at depotet fra Nyhamar (B. 11924a-c) skiller seg ut på en måte som indikerer en sakral nedleggelse.

Tolkning av depot som sakrale eller profane nedleggelse henger sammen med fortidens menneskers motiver for nedleggelse. Hva motiverte så handlingene om å deponere gjenstandene? Helle Vandkilde pekte på at det «å deponere noe» uttrykker i seg selv «å ødsle» (Vandkilde, 1998:12). Samtidig har vi etablert i dette arbeidet at metall var kostbart. Det krevde mye av lokalsamfunnet å produsere nok «eksportvarer» i bytte med metallgjenstander som gaveutveksling. Til og med om forekomsten av metallgjenstander i Vestland var som følge av migrerende mennesker, har de hatt en høy egenverdi. Da er det stor sannsynlighet at handlingen å deponere metallgjenstandene må ha hatt en større *mening* bak. Bradley (1989:12-13) hevdet nedleggelse av metallgjenstander var sosialt og økonomisk motivert. Med det kan depot defineres som sekulære ritualer, som primært er profane av karakter. Denne teorien er basert på sosiale og økonomiske premisser som behandler depoter som en del av en bredere økonomisk prosess. Innen disse fortolkningene er ideen om at årsaken for eliten til å deponere noe var for å skape sjeldenhet og dermed etterspørsel, og at dette ble oppnådd gjennom elitens kontroll over metallarbeid og manipulering av metallens verdi. Slik unngikk de at metallet mistet sin verdi (Bradley, 1989:12-13). En annen tilhenger av den økonomiske forklaringsmodellen er Jørgen Jensen (1982). Han hevdet nedleggelse av metall var et «sosialt-produksjons uttakssystem», hvor eliten transformerte metall til å bli prestisje ved å fjerne store mengder fra den økonomiske sirkulasjon, gjennom deponering på fjerne lokaliteter for aldri å hente det igjen. Den underliggende ideen, hevdet Jensen, var å fjerne rikdom for å legitimere den hierarkiske ordenen og autoriteten til eliten (Jensen, 1982:168-176). Spørsmålet er hvor bevisst bronsealderens mennesker har vært om at det å fjerne

metaller fra det økonomiske «markedet» øker verdien og gjør metallet til en større prestisjevarer? Jeg mener at teoriene til Bradley og Jensen trolig har vært en *konsekvens* fremfor en *årsak*. Det er mer sannsynlig at metallnedleggelse hadde en annen motivator, men at det fikk en sosioøkonomisk konsekvens vi kan spore i det arkeologiske materialet.

Handlingsmønsteret med å deponere metall synes å være styrt av en mektig drivkraft. Denne drivkraften har sannsynligvis vært sosialt og religiøst betinget, for forestillinger om den overnaturlige verden hadde stor makt over fortidens mennesker (Johansen, 1988:144-184; Mandt, 1991:477). Teorien om deponering som grunnet i kosmologiske forestillinger kommer mellom annet fra tolkinger av helleristnings ikonografi og gjenstandsmaterialet (Skoglund, 2015:156-59). Forståelsen av kosmologien i BA må ta utgangspunkt i det arkeologiske materialet gjennom forståelsesrammen som ofte er dannet på bakgrunn av analogier (Goldhahn & Østigård, 2007:3). Samtidig ble det i foregående kapitler gjort rede for hvordan samfunn ikke alltid hadde et skille mellom det profane og sakrale. Handlinger som for utenforstående kan oppfattes som rituell, var integrert i det daglige livet (Kaliff, 2005:125; Kyriakidis, 2007a:294). I motsetning med dette vil jeg hevde at metalldepoter i bronsealderen ikke kan regnes som del av «det daglige livet». Som tidligere nevnt er bronsematerialet i Vestland fylke relativt marginalt. Med 18 metalldepoter fordelt på omtrent 1300 år har bronse vært en sjeldenhet. I tillegg har anskaffelsen av metallgjenstandene vært en kostelig affære, og gjenstandene gav mellom annet sosioøkonomisk status for det sosiale toppsjiktet (Kristiansen, 2016:150). Med andre ord må deponering av bronse og gull regnes for en unik hendelse; en som skilte seg fra det daglige.

Den rituelle hendelsen må ha gjort et vedvarende inntrykk på de tilstedeværende (Henriksen, 2014:16). Depotene har trolig vært knyttet til kosmologiske forestillinger, og nedleggelsene kan ha vært som *offer* til de overnaturlige makter. De har blitt oppsummert som «*gudene til ære, menneskene til gavn*» av flere arkeologer (m.a. Johansen 1988, 2000; Mandt, 1991:43-444; Melheim, 2006:127), og er med det tolket som midler for kommunikasjon mellom mennesker og den overnaturlige verden. Depotene kan i tråd med dette tolkes som et offer med forventninger om å få noe til gjengjeld (Vandkilde, 1998:12). De sakrale nedleggelsene kan ha vært i forbindelse med forfedredyrkelse, dødekult, soldyrkelse, vanntilbedelse og fruktbarhetskult (Johansen, 2000:152-54).

Depot som sakrale nedleggelse er gode kilder til fortidens samfunnsstruktur, fordi dette funnmaterialet representerer samfunnets egen ideologiske fortolkning av seg selv: En tolkning som ofte står i et komplekst forhold til den sosiale virkeligheten (Kristiansen, 2016:150;

Johansen, 1988:145). Depoter er som nevnt en funnklasse som vedvarte fra neolitikum, gjennom bronsealderen og begynnelsen av eldre jernalder (Larsson, 2011:69-82). Depoter som en «overlevende» tradisjon, betyr det ikke at den sosiale symbolikken og forståelsen av depotene har vært den samme (Østmo & Hedeager, 2005:80). Til større avstand det er i tid og rom mellom to like handlinger, til mindre sannsynlighet er det at handlingene har hatt de samme konnotasjonene. Formålet og meningen til handlingene kan ha endret seg mye over tid (Kyriakidis, 2007a:297). Den kosmologiske ideologien ved de sakrale ritualene og menneskenes erkjennelse og forståelse av offeret, har trolig endret seg gjennom århundrene.

5.5.1 *Skaftthulløksen fra Rimbareid*

I store deler av Skandinavia er det gyldig grunn til å anta at bronseøkser har hatt en særlig kosmologisk betydning og sakral symbolisme (Worsaae, 1881:96-99). Denne tolkningen er mellom annet gitt basert på svenske helleristninger, hvor ikonografien viser menn i prosesjon som bærer bredbladede økser over hodet. De samme mennene finnes om bord på kultiske helleristningsskip (Johansen, 2000:112). Fra helleristningsfeltet i Järrestad i Sverige er det ristninger som trolig skal illustrere randlistøkser. Øksetypene er kjent for å være brukt til varierte formål, i alt fra skogsarbeid, til kamp og det rituelle. Feltet dateres til EBA periode II (Skoglund, 2015:156-9). I Vestland i EBA har trolig store øksetyper som skaftthulløkser og randlistøkser vært viktige sakrale nedleggelse. Materialet består av fire randlistøkser og fem skaftthulløkser. Alle disse øksene som har kjente funnomstendigheter er funnet i tørrmarkkontekst, med ett unntak: Skaftthulløksen fra *Rimbareid* (B.7364). Det er ett depot som kan ha hatt en særlig stor innvirkningskraft på lokalsamfunnet i bronsealderen. Øksen er massiv og veier 2,36 kg. Med dette er den omtrent dobbelt så tung som den nest tyngste bronsegjenstanden i Vestland fylke. Det har krevd mye bronse å produsere denne øksen. Ut fra materialmengden og den tekniske utførelsen, er det tvilsomt at denne øksen var lokalprodusert. Øksetypen ser ut til å være et østlig fenomen i det Sør-Skandinavisk materiale, med funn fra Nord-øst-Jylland og lengre østover (Engedal, 2010:92, 142). Den var trolig importert fra dette området. Gjenstandens funnkontekst var dypt i myrjord, i nærheten av ett bergskjær og en kilde (Fett, 1973b:12). En av de første som omtalte øksen var Håkon Shetelig (1930). Han tolket funnet som et offer i tilknytning til kilden; et konsept kjent fra Danmark og Sentral-Europa (Shetelig, 1930:59,71). Øksen tolket han som en «våpenøks». En annen som omtalte øksen var Bøe (1933). Han hevdet øksen ikke kunne kalles våpen i og med den ikke var evnet som stridsvåpen. I stedet var øksen, men sin størrelse og vekt, ett hellig symbol på status og makt. Den ble brukt som et statussymbol for høvdingætten ved spesielle anledningen

(Bøe, 1933:33-4, 61). Den tolkes som et offer til overnaturlige makter knyttet vann og fruktbarhet (Haugen, 1971:173). Depoter som sakrale nedleggelse har blitt tolket i forbindelse med mellom annet vanntilbedelse og fruktbarhetskult (Johansen, 2000:152-54). At skafthulløksen må ha vært et offer og et sakralt depot, er jeg enig i. Ofringen av den massive øksen kan potensielt hatt sosiale og samfunnsmessige ringvirkninger på lokalt, kanskje regionalt nivå: Hvor gruppen/individet som ofret gjenstanden etablerte/legitimerte sin posisjon i det øvre sosiale toppsjiktet med overbevisning.

5.6 Metalldepot, ritual og landskap

Oppsummert var rituelle ofringer et middel for å kommunisere med overnaturlige makter. Det kan ha vært ånder, forfedre eller guder. Samtidig var ofringene trolig handlinger knyttet til det sosiale toppsjiktets manifestasjon av makt, sosial posisjon og rikdom (Vandkilde, 1998:14). Med det må nedleggelsene av sakrale depoter vært en arena for den sosiale eliten, hvor nedleggelsene kan regnes for et sosialt skuespill. Hver gang var en unik begivenhet, som trolig vedvarte i menneskenes minne i lang tid: Til mer ekstraordinært offer, til lengre må menneskene ha minnes og fortalt historier om det. Eksempelvis som skafthulløksen fra Rimbareid omtalt i kapittelet ovenfor. Hendelsen kunne ha vært med å skape nye sosiale relasjoner og maktforhold mellom deltakerne, som igjen kan ha påvirket hele det lokale samfunnet (Kristiansen, 2016:154; Jensen, 2002:52-3; Vandkilde, 1998:14).

I kontrast til gravhauger og helleristninger, som var synlige i landskapet, har depotene vært bortgjemt. Gro Mandt (1991:483-4) tolket sakrale depoter som «utkantsmarkører» for sosiale territorier i BA basert på romlige analyser av det samlede arkeologiske materialet fra Sogn og Fjordane. Dette materialet inkluderte helleristninger, bostedfunn, gaver og depoter (Mandt 1991:483-4). Depoter kan ha vært et «usynlig» monument, ved å være knyttet til det sosiale minnet gjennom kosmologi og ideologi uten at vi med sikkerhet kan gjøre rede for det i dag. «Monumenter» har som formål å minne og markere: Gjennom monumenter eksisterer fortiden i nåtiden, og inn i fremtiden. De er ment for å vare, og opprettholde det sosiale minnet til en gruppe. De var midler for kommunikasjon, hvor kulturell og sosial identitet kunne kommunisere gjennom monumenter. Samtidig kan ikke meningen eller formen til monumenter fastlåses, og meningen til et monument kan endres drastisk i tiden etter dets konstruksjon (Wrigglesworth, 2006:148-49). Noen steder kan ha blitt assosiert med spesifikke ritualer, og har som resultat av dette, blitt sentrale i det sosiale minnet. Disse stedene kan ha

vært til minne om felles historie, mytologi, og vært med å forme og opprettholde en gruppes sosiale minne (Wrigglesworth, 2006:149). En utvalgt stein, ur, myr eller innsjø kan ha hatt en spesiell signifikans i bronsealderen, uten at det skiller seg ut noe bemerkelsesverdige formasjoner i landskapet. Et sted kan ha hatt en særlig betydning *før* det ble ofret metallgjenstander der, eller det kan ha fått en særlig betydning *etter* som følge av en offernedleggelse. Offerfunnene nær fjelloverganger kan ha hatt en symbolfunksjon knyttet til ferdsel over fjellet og utnyttelsen av ressursene i fjellområdene (Mandt, 1991:485). For eksempel ble Hallstatt-sverdet fra periode VI fra *Lekve Øvre* (B.1008) funnet i en fjellsprekk i nærheten av en skålgropstein i indre del av Hardangerfjorden (Riksantikvaren, 2008). Skålgroper er tradisjonelt tolket som knyttet til jordbruk, stølsdrift og fedrift (Johansen, 2000:225), og Eyvind de Lange foreslo ferdselsvei over fjellet til Østlandet i dette området i samme periode som sverdet dateres til (1919:30). Sverdet kan ha vært ofret i relasjon med fjellsprekken, skålgroper eller ferdselsveien over fjellet.

Et scenario kan ha vært at man hadde offernedleggelse som et «hemmelig» ritual: En kultisk handling med få tilstedeværende; sløret i mystikk og helligdom. Dersom det sakrale depotet var et hemmeligholdt ritual ville det trolig vært knyttet en del *tabu* rundt offerlokaliteten. Depotenes lokalitet kan ha blitt regnet som hellig. Det kan ha vært et sted hvor bare spesielle medlemmer i samfunnet hadde lov til å nærme seg. Dette er en hypotese som er vanskelig å bevise, men den kan forklare hvorfor verdifulle bronsegjenstander fikk ligge åpent i landskapet før de ble dekket til av naturens vekster, som for eksempel halsringen fra *Stødle* i Etne (B.9097) (Fett, 1939:30-1, Fett, 1963:17). På den andre siden, om dette scenarioet var tilfelle ville nedleggelsen kanskje ikke hatt større innvirkning på lokalområdet ettersom få mennesker fikk delta i deponeringen. Dette gjør offerhandlingen til et svakere formidlingsvirkemiddel. Sannsynligvis har mesteparten av lokalbefolkningen vært til stede, kanskje tilreisende også. Depoter kan ha vært sosialt skuespill for å demonstrere og befestet et individ eller en gruppes makt og sosiale prestisje i forhold til omvendende (Hendriksen, 2014:194-7). Personlig mener jeg at ideen om at depotenes lokalitet ble valgt ut fra et kosmologisk syn på landskapet, hvor synlige eller usynlige elementer i landskapet har hatt en kosmologisk signifikans for bronsealderens mennesker, ikke er utenkelig.

6 Konklusjon

Så hvordan kan metalldepoter belyse metallurgi og depoters betydning i bronsealderens samfunn? Dette arbeidet er basert på 86 funn fra Vestland fylke. Tallet inneholder hele og fragmenterte metallgjenstander, støpeformer, digler og bronsefragment fra støpning. Jeg har skissert et bilde av bronsealderen som en periode med omfattende migrasjon, mobilitet og utvekslingsnettverker av prestisjegjenstander på tvers sosiale og kulturelle territorier. Området Vestland har vært påvirket av strømmingene. Funnenes spredning i tid og rom vitner om et jevnt tilsig av metall gjennom hele bronsealderen. Da det nye materialet kom til Vestland fikk det innpass i en etablert tradisjon hvor verdifulle gjenstander ble deponert i særskilte kontekster. Denne funngruppen kalles *depot* og har vært hovedfokuset i arbeidet. Depot defineres her som «*intensjonelle nedleggelse av en eller flere gjenstander uten primærtilknytning til grav eller boplass*». Hvor «uten primærtilknytning til grav og boplass» betyr at det er til overbevisende forskjell fra hva vi oppfatter som regulære spor etter boplassaktivitet og graver. Deskriptive kriterier av funnenes kontekst, bevaringstilstand og funnsammensetning har vært grunnlaget for hvordan materialet har blitt katalogisert. I Vestland fylke har det til d.d. funnet 20 enkle og sammensatte depotfunn, hvor 18 av dem er metalldepoter. Så hvorfor ble gjenstander deponert?

Ved tolkning av funnkategorien blir materialet ofte delt inn i to hovedgrupper: *profane* depot og *sakrale* depot. Hvor profane depot er nedlagt med hensikt om å bli funnet igjen, og sakrale depot tolkes som en rituell handling knyttet til religiøse og kosmologiske forestillinger. Begrepet *offer* blir ofte brukt synonymt med begrepet «sakrale». Gjennom arbeidets resonnement har jeg kommet frem til metalldepoter som mest sannsynlig sakralt motiverte handlinger. Sakrale depot er «fjerningen» av verdifulle materialer fra den dynamiske, sosioøkonomiske konteksten i en handling som ikke kunne tilbakeføres. Selv om bronse ikke var fysisk umulig å avhente, hadde det ikke vært innenfor samfunnets normative rammeverk. De sakrale depotene fungerte både som kommunikasjon mellom menneskene og overnaturlige makter, og som arenaer hvor det sosiale toppsjiktet etablerte og legitimerte sin makt og posisjon. Depotene kan ha fungert som usynlige monumenter i landskapet og som usynlige utmarksmarkører for sosiale territorier. Lokalitetene kan ha blitt valgt ut fra et kosmologisk syn på landskapet, hvor synlige eller usynlige elementer i naturen har hatt en spesiell signifikans for bronsealderens mennesker.

Selv om majoriteten av metallgjenstandene tilhører depotkategorien, er det noen metallfunn fra grav i Vestland fylke. Likevel, studerer man vektfordelingen mellom depot og grav, utgjør metallfunnene i grav bare 8 prosent av materialet i EBA og 3,4 prosent av materialet i YBA. Det betyr at nedleggelsen av bronse i grav, som gravgods eller gravoffer, var mye sjeldnere enn nedleggelsen av metall i depot. Det kan indikere at metalldepotene spilte en viktigere rolle i erkjennelsen og struktureringen av samfunnet.

En av de mest revolusjonerende aspektene med introduksjonen av metall var muligheten å skape nye former og fasonger. Bronsealderens gjenstander vitner nettopp om formglede, om lyst til å eksperimentere, og om kjennskap til metallens muligheter. *Metallurgien* fikk innpass i samfunnets ideologiske og materielle kultur. Det har trolig ikke vært en sammenhengende utvikling, men periodevis mer intensivt enn andre. I perioden SN-II finner vi de første tilfellene av metallurgi ved hellere i Vestland; Skrivarhelleren i innlandet og Ruskeneset i ytre strøk. Etter dette er det et opphold i materialet på omtrent 200 år før det neste eksplisitte metallurgiske funnet: en støpeform av sverd fra periode II-III. Samtidig vitner bronsegjenstandenes tilstand implisitt om metallurgiske innovasjoner i denne «oppholdsperioden», som eksempel randlistøksene av Håheim-Steine-typen fra EBA periode I. Fra periode III og utover er det gjevt fordelt med funn av støpeformer. Kvaliteten på disse støpeformene tyder på nær kunnskap om gjenstandstype, hvordan skjære ut form i negativt, samt kunnskap om å arbeide med kleberstein. Støpeformene er med det gode indikatorer på at den metallurgiske prosessen var integrert i samfunnsstrukturen på flere nivå. Bronse var ønsket både som følge av sosioøkonomiske og kosmologiske grunner, men samtidig var den svært kostbart. Det resulterte i at lokal innovasjon og produksjon preget Vestland i bronsealderen. De rike metallurgiske funnene fra lokalitetene, digelfragmenter og støpeformene viser til denne prosessen. De vitner om et flittig gjenbruk av bronse. Materialet viser at ved noen tilfeller har gjenstander vært forsøkt fikset, før det ble deponert i myr og ur. Funnene fra Skrivarhelleren og Ruskeneset indikerer at fortidens mennesker inkluderte bronsesmelting og -støping i det sosiale handlingsmønsteret og ritualiserte metallet i kosmologiske forestillinger. Som resultat ble den metallurgiske prosessen tatt opp i menneskenes språk, i minnet og det mentale landskap.

7 Litteraturliste

- Aakvik, J. (2000) *Med blikket vendt mot sør. Et materialstudie av eldre bronsealder på Vestlandet*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Arkeologisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Ängeby, G. (2017) Visible ships were the graves of Bronze Age ritual specialists. I: Bergerbrant S. and Wessman A. [red] *New Perspectives on the Bronze Age*. Archaeopress Publishing LTD. S. 65- 79
- Anfinset, N. (2014) Social response or resistance to the introduction of metal? Western Norway at the edge of the "globalized world" I: Anfinset N. and Wrigglesworth M. [red] *Local Societies in Bronze Age Northern Europe*. Equinox. S. 232-250
- Anfinset, N. (2017) Craft and resources - western Norway in the Late Neolithic and the Early Bronze Age. I: Bergerbrant S. and Wessman A. [red] *New Perspectives on the Bronze Age*. Archaeopress Publishing LTD. S. 153-167
- Artelius, T. & Svanberg, F. (2005) Introduction. I: Artelius, T. & Svanberg F. [red] *Dealing with the Dead. Archaeological Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Ritual*. Riksantikvarieämbete. Sverige S. 5-18
- Austvoll, K. I. (2017) Tracing boundaries of local group identities in the Early Bronze Age - south-west Norway. I: Bergerbrant S. and Wessman A. [red] *New Perspectives on the Bronze Age*. Archaeopress Publishing LTD. S. 421-434
- Bakka, E. (1974) *Arktisk og nordisk i bronsealderen i Nord-Skandinavia*. Kongelig norske Vitenskaps selskaps museum. Universitetet i Trondheim.
- Baudou, E. (1960) *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngereren Bronzezeit im Nordischen Kreis*. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
- Bell, C. (2007) Response: Defining the Need for a Definition. I: Kryiakidis, E. [red] *The Archaeology of Ritual*. University of California, Los Angeles. S. 277-288
- Bjørn, A. (1924) Gudinden med halsringen. I: *Haug og Museum. Festskrift til A.W. Brøgger på 40 aars Dagen*. Oslo. S. 7-13

- Bjørn, A. (1927) *Til bronsealderproblemet i Norge*. Tromsø. Tilgjengelig fra:
https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2010111806007
 (Hentet:08.10.19)
- Bodilsen, I. (1986) Religiøse nedleggelse i dansk bronzealder. I: Mikkelsen, E. et al. [red]
Det 4- nordiske bronsealdersymposium på Isengran 1984. Oslo. S. 5-16
- Bradley, R. (1989) The role of Bronze Age metalwork in Scandinavia and the British Isles.
 I: Nordström, H. & Knappe, A. [red] *Bronze Age Studies*. The museum of National
 Antiquities. Stockholm. S.11-20
- Brinkmann, A. & Shetelig, H. (1920) *Ruskenesset: En Stenalder Jagtplads*. Norske
 Oldfund. Bind III. Oslo.
- Brøgger, A. W. (1908) En celttype fra Norges yngre bronzealder. I: *Kunst og kultur:
 Studier og afhandlinger. Lorentz Dietrichson - sin 75- årsdag*. Oslo. S. 1-10
- Brøgger, A. W. (1925a) *Det norske folk i Oldtiden*. Oslo.
- Brøgger, A. W. (1925b) *Vår bondekulturs opprinnelse*. Videnskaps-akademiets Årbok 1925.
 Bind II.
- Bøe, J. (1933) Fitjar i hedensk tid. I: Aaland, J. [red] *Fitjar. Bygdeskipnad og bygdesoga.
 Sandane*.
- Bøe, J. (1935) Gloppen prestegjeld før kristendommen. I: Aaland, J. [red] *Nordfjord fraa
 gamle dagar til no. II. Dei einskilde bygder. Gloppen-Breim*. S. 26-59
- Costin, L. C. (1991) Craft Specialization: Issues in Defining, Documenting, and Explaining
 the Organization of Production. I: *Archaeological Method and Theory, Vol. 3*. S. 1-
 56. Tilgjengelig fra: <https://www.jstor.org/stable/20170212> (Hentet: 18.04.19).
- De Lange, E. (1912) Et yngre bronsealders depotfund fra Nordfjord. I: Brøgger, A. W. [red]
Oldtiden. Bind II. Stavanger. S. 41-47
- De Lange, E. (1919) *Et nyt fund fra Vestlandets yngste bronzealder*. Bergen Museum
 Årbok. Historie-antikvariske, rekke nr. 1.
- Diinhoff, S. (2006) *Fremre Øygarden: en bosetning med bronsestøpning fra eldre
 bronzealder. Ved gården Kvamme i Lærdal*. Universitetet i Bergen.

- Eilertsen, K. S. (2007) *Holkøksene fra Vestlandet. Tid, rom og funksjon*. Upublisert masteroppgave i arkeologi. Arkeologisk Institutt Universitetet i Bergen.
- Engedal, Ø. (2010) *The Bronze Age of Northwestern Scandinavia*. PhD. University of Bergen.
- Engedal, Ø. (2014) On the bronze trail: short-cuts, byways, transformation and displacement. I: Anfinset N. and Wrigglesworth M. [red] *Local Societies in Bronze Age Northern Europe*. Equinox. S. 108-125
- Engelhardt, C. (1863) *Thorsbjerg Mosefund: beskrivelse af de oldsager, som i aarene 1858-61 ere udgravede af Thorsbjerg Mose ved Sønder-Brarup i Angel. et samlet fund, henhørende til den ældre jernalder og bevaret i den kongl. samling af nordiske oldsager i Flensborg*. København. Tilgjengelig fra:
https://play.google.com/books/reader?id=2oZCAAAAcAAJ&hl=en_GB&pg=GBS.PP1 (Hentet: 20.04.19)
- Fett, P. (1952-1973)
- (1952a) *Førhistoriske minne i Lærdal. Lærdal prestegjeld*. Universitetet i Bergen. Historisk Museum
 - (1954a) *Førhistoriske minne i Hardanger. Kvam prestegjeld*. Universitetet i Bergen. Historisk Museum
 - (1954b) *Førhistoriske minne i Hardanger. Ullensvang prestegjeld*. Universitetet i Bergen. Historisk Museum.
 - (1954c) *Førhistoriske minne i Sogn. Aurland prestegjeld*. Universitetet i Bergen. Historisk Museum
 - (1954d) *Førhistoriske minne i Sogn. Lavik prestegjeld*. Universitetet i Bergen. Historisk Museum
 - (1954e) *Førhistoriske minne i Sogn. Vik Prestegjeld*. Universitetet i Bergen. Historisk Museum
 - (1955a) *Førhistoriske minne i Hardanger. Rødal prestegjeld*. Universitetet i Bergen. Historisk Museum
 - (1955b) *Førhistoriske minne i Sogn. Sogndal prestegjeld*. Universitetet i Bergen. Historisk Museum
 - (1955c) *Førhistoriske minne på Voss. Vossestrand prestegjeld*. Universitetet i Bergen. Historisk Museum

- (1956a) *Førhistoriske minne i Hardanger. Ulvik prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1956b) *Førhistoriske minne på Voss. Voss prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1957a) *Førhistoriske minne i Fjordane. Kinn prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1960a) *Førhistoriske minne i Fjordane. Eid prestegjeld og Hornindal prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1960b) *Førhistoriske minne i Fjordane. Gloppen prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1960c) *Førhistoriske minne i Fjordane. Innvik prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1960d) *Førhistoriske minne i Fjordane. Selje prestegjeld og Vågsøy prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1961) *Førhistoriske minne i Fjordane. Stryn prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1963) *Førhistoriske minne i Sunnhordaland. Etne prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1967) *Førhistoriske minne i Sunnhordaland. Stord prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- 1970) *Førhistoriske minne i Nordhordaland. Manger prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1971a) *Førhistoriske minne i Sunnhordaland. Sveio prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1971b) *Førhistoriske minne i Sunnhordaland. Ølen prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1973a) *Førhistoriske minne i Sunnhordaland. Finnås prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum
- (1973b) *Førhistoriske minne i Sunnhordland. Fitjar prestegjeld.* Universitetet i Bergen. Historisk Museum

Frisberg, K. H. (2005) Where are the dead? Empty graves from Early Iron Age in Uppland.
I: Artelius, T. & Svanberg, F. [red] *Dealing with the dead. Archaeological*

- Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Rituals*. Sverige.
S. 143-158
- Goldhahn, J. & Østigård, T. (2007) *Rituelle spesialister i bronse- og jernalderen. Del 1: Dödens Hand - en essä om brons- och hållsmed*. Stockholm.
- Gustafson, G. (1906) Norges Oldtid. Mindesmærker og oldsager. I: *Gammel Norsk Kultur i tekst og billeder*. Oslo
- Hagen, A. (1977) *Norges Oldtid*. Cappelen's Forlag AS. Oslo. 2. utgave
- Hansen, M. R. (2014) Expressing identity through ritual in the Early Bronze Age. I: Anfinset N. & Wrigglesworth M. [red] *Local Societies in Bronze Age Northern Europe*. Equinox. S. 56-70
- Henriksen, M. M. (2014) *Stille vann har dyp grunn. Offerteoriens rolle i forståelsen av depotfunn belyst gjennom våtmarksdepoter fra Midt-Norge ca. 2300-500 f.Kr.* Doktorgradsavhandling. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Det humanistisk fakultet. Institutt for historiske studier. Trondheim.
- Jensen, J. (1982) *The Prehistory of Denmark*. London and New York.
- Jensen, J. (1997) *Fra Bronze- til Jernalder – en kronologisk undersøgelse*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København
- Jensen, J. (2002) *Danmarks Oldtid. Bronzealder 2000-500 f.Kr.* Gyldendal. Nordisk Forlag AS. København
- Johansen, Ø. K. (1988) *Norske depotfunn fra bronsealderen*. Doktorgradsavhandling. Universitetet i Oslo. Drøbak.
- Johansen, Ø. K. (1993) *Norske depotfunn fra bronsealderen*. Universitets Oldsakssamlings Skrifter. Ny rekke. Nr. 15. Oslo.
- Johansen, Ø. K. (2000) *Bronse og makt*. Andresen & Butenschøn AS. Oslo
- Kaliff, A. (2005) The Grave as Concept and Phenomenon. I: Artelius, T. & Svanberg, F. [red] *Dealing with the dead. Archaeological Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Rituals*. National Heritage Board. Sverige. S. 125-142

- Kneisel, J. (2013) New chronological research of the late Bronze Age in Scandinavia. I: *Danish Journal of Archaeology*. Vol 2. S. 95-111.
DOI:10.1080/21662282.2013.904129
- Kristiansen, K. (1986) Ideologi og samfund i Danmarks bronzealder. I: Mikkelsen, E. et al. [red] *Det 4- nordiske bronzealdersymposium på Isengran 1984*. Oslo. S.144-161
- Kristiansen, K. (2016) *En analyse af yngre bronzealders depotfund (periode IV-V) I Danmark: kildekritik, kronologi og tolkning*. Gothenburg/Academia.edu.
- Kristiansen, K. & Suchowska-Ducke, P. (2015) Connected Histories: the Dynamics of Bronze Age Interaction and Trade 1500-1100 BC. I: *Proceedings of the Prehistoric Society* 81. S.361–392. DOI:10.1017/ppr.2015.17
- Kyriakidis, E. (2007a) Archaeologies of Rituals. I: Kyriakidis E. [red] *The Archaeology of Ritual*. University of California, Los Angeles. S. 289-308
- Kyriakidis, E. (2007b) Finding ritual: Calibrating the Evidence. I: Kyriakidis E. [red]. *The Archaeology of Ritual*. University of California, Los Angeles. S. 9-22
- Larsson, L. (2011) *Water and fire as transformation elements in ritual deposits of the Scandinavian Neolithic*. I: *Documenta Praehistorica* XXXVIII. S. 69-82
- Lekberg, P (2005) Hammer axes, landscape and society of the Swedish Earliest Bronze Age 2350-1700 BC. I: Goldhahn, J. [red]. *Mellan sten och järn. Del 1*. Göteborg.
- Levy, J. E. (1977) *Social and religious change in Bronze Age Denmark*. PhD. Washington University. Department of Anthropology. Missouri.
- Linderholm, A. et al. (2014) Increasing Mobility at the Neolithic/Bronze Age Transition - sulphur isotope evidence from Öland, Sweden. I: Fernandes, R. & Meadows, J. [red] *Human Exploitation of Aquatic Landscapes*. Internet Archaeology 37. Tilgjengelig fra: <http://dx.doi.org/10.11141/ia.37.10> (Hentet: 20.03.18)
- Mandt, G. (1991) *Vestnorske ristninger i tid og rom. Kronologiske, korologiske og kontekstuelle studier*. Bind 1 og Bind 2. Universitet i Bergen.
- Magnusson, R. (2017) Bronze casting specialists during the Late Bronze Age in the Lake Mälaren region i East Middle Sweden. I: Bergerbrant S. and Wessman A. (ed.) *New Perspectives on the Bronze Age*. Oxford. S. 143-152

- Melheim, A. L. (2006) Gjennom ild og vann. Graver og depoter som kilde til kosmologi i bronsealder i Øst-Norge. I: Prescott, C. [red]. *Myter og religion i bronsealder*. Hovedfagsoppgave i Nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo.
- Melheim, A. L. (2012) *Recycling Ideas. Bronze Age Metal Production in Southern Norway*. PhD. University of Oslo.
- Melheim, A. L. et al. (2018) The role of pre-Norsemen in trade and exchange of commodities in Bronze Age Europe. I: Armada, X., Murillo-Barroso, M. og Charlton, M. [red] *Metal, Minds and Mobility*. Oxford and Philadelphia. S. 135-146
- Montelius, O. (1885) *Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien*. Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar 30. Stockholm.
- Montelius, O. (1917) *Minnen Från vår Fortid. Steålderen och bronsålderen*. Stockholm
- Müller, S. (1877) *Bronzealderens Perioder: en Undersøgelse i forhistorisk Archæologi*. København.
- Müller, S. (1897) *Vor Oldtid. Danmarks forhistoriske archæologi. Det Nordiske Forlag*. København.
- Olafsen, O. (1907) *Ullensvang. En historisk-topografisk-statistisk Beskrivelse af Ullensvang Herred*. Bergen.
- Olafsen, O. (1921) *Kvam i Fortid og Nutid*. Norheimsund.
- Os, E. (1953) Eid og Hornindal. I: Aaland, J. [red] *Nordfjord frå Gamle Dagar til no*. Oslo.
- Os, E. (1957) Selje og Vågsøy. Bygdene og Bygdesamfunnet. I: Aaland, J. [red] *Nordfjord frå gamle dagar til no*. Oslo.
- Prescott, C. (1991) *Kulturhistoriske undersøkelser i Skrivarhelleren*. Arkeologiske rapporter 14. Historisk museum. Universitet i Bergen.
- Prescott, C. (1992) Den typologiske metoden. I: Larsen, S, U. [red] *Lov og struktur nr. 49*. Institutt for sammenlignende politikk. Universitetet i Bergen
- Prescott, C. (1993) *From Stone Age to Iron Age. A study from Sogn, western Norway*. Bergen.

- Prescott, C. (2000) Symbolic Metallurgy - Assessing Early Metallurgic Processes in a Periphery. I: Olausson, D. & Vandkilde, H. *Form, Function & Context*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8 No. 31. S. 213-225.
- Prescott, C. (2014) The origin of a Bronze Age in Norway: Structure, regional process and localized history. I: Anfinset, N. and Wrigglesworth, M. [red] *Local Societies in Bronze Age Northern Europe*. Equinox. S. 215-231
- Price, D. T. (2015) *Ancient Scandinavia. An Archaeological History from the First Humans to the Vikings*. Oxford University Press.
- Renfrew, C. (2007) The Archaeology of ritual. I: Kryiakidis, E. [red] *The Archaeology of Ritual*. University of California, Los Angeles. S. 109-122
- Riksantikvaren (2008) *Sæberg, Kræklingabærsteinen. ID 120779*. Hordaland. Tilgjengelig fra: www.askeladden.no. (Hentet 20.10.19).
- Rygh, O. (1885) *Norske Oldsager. Ordnete og Forklarende*. Oslo
- Sandal, P. (1978) *Soga om Gloppen og Breim. Band 1. Frå dei eldste tider til om lag 1800*. Sandane.
- Shetelig, H. (1909) *Vestlandets ældste kulturhistorie*. Bergen.
- Shetelig, H. (1910) To bronsealders gravrøiser i Hardanger. I: *Bergens Museums Aagbok 1910. Nr. 5*.
- Shetelig, H. (1930) Det norske folks liv og historie gjennom tidene. Fra oldtiden til omkring 1000 e. Kr. I: Bull, E, Kailhau, W, Shetelig, H. & Steen, S [red] *Det norske folks liv og historie gjennom tidene*. Oslo.
- Shetelig, H. (1932) Fund og minner fra oldtiden. I: Aaland, J. [red] *Nordfjord fraa gamle dagar til no. Dei einskilde byder: Innvik-Stryn*. Sandane. S. 35-39
- Shetelig, H. (1945) *Hva Norges jord gjemmer*. I: Stang og Lange - 6000 år VI. Oslo.
- Skoglund, P (2015) Rock art as history - representation of human images from an historical perspective. I: Skoglund, P., Ling P. og Bertilsson U. [red] *Picturing the Bronze Age. Swedisk Rock Art Series: Volum 3*. Oxford Books. S. 155-166

- Sörman, A. (2017) A place for crafting? Late Bronze Age metalworking in Southern Scandinavia and the issue of workshops. I: Leiden, G. [red] *Artisans versus Nobility*. Brysbaert & Sidestone Press. S. 53-78
- Vandkilde, H. (1996) *From Stone to Bronze. The Metalwork of the Late Neolithic and Earliest Bronze Age in Denmark*. Archaeological Society Publications XXXII. Aarhus.
- Vandkilde, H. (1998) Den senneolitiske offernedlæggelse i den jyske Gallemose: tid-rom dimensjoner og fremmede forbindelser. I: Løken, T. [red] *Bronsealder i Norden - Regioner og interaksjon*. Stavanger. S. 7-22.
- Vandkilde, H. (2007) *Culture and change in Central European Prehistory*. Aarhus University Press. Denmark.
- Wilcek, J. et al. (2015) Unsupervised model-based clustering for typological classification of Middle Bronze Age flanged axes. I: *Journal of Archaeological Science Report*. September 2015. Vol 3. s.381-391. Tilgjengelig fra: <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2015.06.030>
- Worsaae, J. J. A. (1858) *Om Jernalderen i Danmark: i Anledning af et Fund af Oldsager i en Mose ved Brarup i Angel*. København.
- Worsaae, J. J. A. (1865) *Om Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminden: en sammenlignende Undersøgelse*. København.
- Worsaae, J. J. A. (1881) *Nordens forhistorie. Efter samtidige mindesmærker*. København.
- Wrigglesworth M. (2006) Explorations in social memory - rock art, landscape and reuse of place I: Barndom, R. et. al. [red] *Samfunn, Symbol og identitet - Festskrift til Gro Mandt på 70-årsdagen*. UBAS Nordisk 3. Universitetet i Bergen. Arkeologiske Skrifter. S. 148-160.
- Østmo, E. og Hedeager L. (2005) *Norsk arkeologisk leksikon* (red.) Pax Forlag A/S. Oslo.

8 Bergen Museum Tilvekstkatalog

Benedixen, B. E. & Gustafson, G. (1889) *Tilvekst av oldsaker til Bergen Museum i 1889*. Universitetet i Bergen.

Bergen Museum Tilvekstsfortegnelse (1978-1982) Tilgjengelig fra: www.unimus.no
(Hentet: 02.02.2018).

Bergen Museum Tilvekstsfortegnelse (1986-1990) Tilgjengelig fra: www.unimus.no
(Hentet: 04.02.2018).

Bøe, J. (1922) *Bergen Museum Årbok 1922. Tilvekst av oldsaker*. Universitetet i Bergen.

- (1928) *Bergen Museum Årbok 1928. Tilvekst av oldsaker*. Universitetet i Bergen.
- (1930) *Bergen Museum Årbok 1930. Tilvekst av oldsaker*. Universitetet i Bergen.
- (1931) *Bergen Museum Årbok 1931. Tilvekst av oldsaker*. Universitetet i Bergen.
- (1932) *Bergen Museum Årbok 1932. Tilvekst av oldsaker*. Universitetet i Bergen.

Bøe, J. & Fett, P. (1937) *Bergen Museum Årbok 1937. Tilvekst av Oldsaker*. Universitetet i Bergen.

Fett, P. (1939) *Bergen Museum Årbok 1939. Oldsamlingens tilvekst*. Universitetet i Bergen.

- (1941) *Bergen Museum Årbok 1940-41. Oldsamlingens tilvekst*. Universitetet i Bergen.
- (1943) *Bergen Museum Årbok 1943. Oldsamlingens tilvekst*. Universitetet i Bergen.
- (1948) *Bergen Museum Årbok 1948. Oldsamlingens tilvekst*. Universitetet i Bergen.
- (1950) *Bergen Museum Årbok 1950. Oldsamlingens tilvekst*. Universitetet i Bergen.
- (1952b) *Bergen Museum Årbok 1952. Oldsamlingens tilvekst*. Universitetet i Bergen.
- (1955d) *Bergen Museum Årbok 1955. Oldsamlingens tilvekst*. Universitetet i Bergen.
- (1957b) *Bergen Museum Årbok 1957. Oldsamlingens tilvekst*. Universitetet i Bergen.
- (1958) *Bergen Museum Årbok 1958. Oldsamlingens tilvekst*. Universitetet i Bergen

Gustafson G. (1890) *Tilvekst av oldsaker til Bergen Museum i 1890*. Universitetet i Bergen

- (1893) *Tilvekst av oldsaker til Bergen Museum i 1893*. Universitetet i Bergen
- (1896) *Tilvekst av oldsaker til Bergen Museum i 1896*. Universitetet i Bergen

Lorange, A. (1875) *Samlingen af Norske Oldsager I Bergen Museum*. Universitetet i Bergen

- (1883) *Tilvekst av oldsaker til Bergen Museum i 1883*. Universitetet i Bergen
- (1885) *Tilvekst av oldsaker til Bergen Museum i 1885*. Universitetet i Bergen

- Meyer, E. N. & Fett, P. (1935) *Bergen Museum tilvekst av oldsaker 1935*. Universitetet i Bergen
- Myhre, B. M. (1971) *Bergen Museum 1962-66. Tilvekstfortegnelsen for historisk museum arkeologisk avdeling*. Universitetet i Bergen.
- (1973) *Bergen Museum 1967-68. Tilvekstfortegnelsen for historisk museum arkeologisk avdeling*. Universitetet i Bergen.
 - (1975) *Bergen Museum 1969-70. Tilvekstfortegnelsen for historisk museum arkeologisk avdeling*. Universitetet i Bergen.
- Shetelig, H. (1903) *Tilvekst av oldsaker til Bergen Museum i 1903*. Universitetet i Bergen
- (1905) *Tilvekst av oldsaker til Bergen Museum i 1905*. Universitetet i Bergen
 - (1915) *Tilvekst av oldsaker til Bergen Museum i 1914 og 1915*. Universitetet i Bergen.
 - (1917) *Tilvekst av oldsaker til Bergen Museum i 1916 og 1917*. Universitetet i Bergen.
 - (1919) *Tilvekst av oldsaker til Bergen Museum i 1918 og 1919*. Universitetet i Bergen
- Shetelig, H. & Bøe, J. (1921) *Bergen Museum Årbok 1921. Tilvekst av oldsaker*.
Universitetet i Bergen. Tilgjengelig fra www.unimus.no (Hentet: 02.02.2018)
- Wrigglesworth, M. *Bergen Museum Tilvekst*. Funnår 2008. Upublisert katalog.
- Wrigglesworth, M. *Bergen Museum Tilvekst*. Funnår. 2017. Tilgjengelig fra:
www.unimus.no (Hentet: 10.10.19)

Funnkatalog

Katalogen inneholder de 86 funn og gjenstander dette arbeidet er basert på. Den er satt opp i rekkefølge etter identifikasjonsnummer ved Bergen Universitetsmuseum (øverste tabellrute). Hvert funn angis med gårdsnummer og bruksnummer (gnr. og bnr.), gårdsnavn og kommune, dersom det er kjent. Dette er ført opp i tabellruten nestøverst til venstre. I ruten til høyre er betegnelsene for gjenstand, kategori, datering og kjønn ført opp. Gjenstandene blir oppført med betegnelser etablert i arbeidet. Noen av disse er uforandret fra hva som står i Tilvekstkatalogene fra Bergen Museum, mens andre er endret. Eksempelvis er terminologiene *celt* og *pålstav* unngått, og i stedet er det brukt mer spesifikke betegnelser som *holkøks*, *randlistøks* og *avsatsøks*. Funnforholdet er kun angitt med det som i hovedsak karakteriserer funnet. Disse kategoriene er inndelt i grav, depot, boplass (inkludert hellere) og løsfunn. Dateringen er gitt innen periodeinndelingen etablert i arbeidet. Enkelte gjenstander lar seg ikke dateres med sikkerhet til en periode, da er to eller flere perioder oppført. Dersom det er mulig å bestemme kjønn er dette ført opp, om ikke, betegnes det i katalogen som *ukjent*. Beskrivelsen av funnkontekst er ført opp i eget felt. Informasjonen er hentet fra Tilvekstkatalogene ved Bergen museum, Per Fett (1950-1975) og rapporter fra arkeologer som undersøkt funnene *in situ* eller som undersøkte lokaliteten i etterkant. Litteraturen som blir benyttet i arbeidet er oppført i eget felt med hvilke verk som omfatter den enkelte gjenstand. De to nest nederste feltene inneholder vekt og mål og fotodokumentasjon av gjenstandene innhentet fra gjenstandsstudiet ved Bergen Universitetsmuseum. Det var ikke alle gjenstandene som var mulig å dokumentere, og disse mangler da bilde. Målene til gjenstandene er hentet fra museumskatalogene. Fotodokumentasjonen ble gjennomført f.o.m. 25.02.19. - 18.02.19. På grunn av vekslende lysforhold disse dagenen er det ulik kvalitet på bildene. I forsøk på å jevne ut forskjeller er bildene redigert for å tydeliggjøre gjenstandens struktur, dekor og produksjonsmerker. Til gjengjeld blir bronsens farge noe uregelrett. Nederst i tabellen er et kommentarfelt hvor m.a. gjenstandens type oppgis. Sammensatte funn med funn som ikke er av metall eller relatert til metallurgi er nevnt i kommentarfeltet.

Forkortelser:

BA = bronsealder

EBA = eldre bronsealder

EJA = eldre jernalder

f. = funnet

M.M. = Montelius, *Minnen Från vår Forntid*, 1917.M.O. = Müller, *Ordning*, 1888.R. = Rygh, *Norske Oldsager*, 1885.

SN = senneolitikum

YBA = yngre bronsealder

B. 448	NR. 1
Gnr. 117. Bnr. 1 Gård: Svanøy Kommune: Kinn	Gjenstand: Bøyleneål Funnkategori: Grav Periode II-III Kjønn: Ukjent
Funnkontekst: F. i hellekiste i en gravrøys eller -haug. F. sammen med ca. 50 marmorsteiner på størrelsen med egg. Fem av disse skal ha kommet til Bergen Museum.	
Litteratur: Engedal, 2010:41; Fett, 1957a:14-5; Lorange, 1875:41-3; Mandt, 1991:399.	
Vekt og mål: ca. 10 g. Lengde ca. 11 cm.	
Fotodokumentasjon: 	
<i>Kommentar: Nålen er knekt. Typen er kjent fra både menn- og kvinnegraver.</i>	

B. 1006

NR. 2

Gnr. Tidligere 3, nå 28

Gård: Seim

Kommune: Odde

Gjenstand: **Holkøks**

Funnkategori: **Grav**

Periode III

Kjønn: Ukjent

Funnkonteskt: trolig f. i gravhaug (Lorange, 1875:41-3). Notert som «f. i gravhaug» i museums katalogen, men ført opp som «f. i jorden» i et dokument av Christie, 1838 (Fett, 1955a:7).

Litteratur: Eilertsen, 2007:25; Engedal, 2010:94; Fett, 1955a:7; Lorange, 1875:41-3.

Vekt og mål: 193,3 g. Omtrent 10,5 cm lang og 4,5 cm over eggen.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Y-ornamentikk.

B. 1008		NR. 3
Gnr. 50 Gård: Lekve Øvre Kommune: Ulvik	Gjenstand: Sverd Funnkategori: Depot Periode VI Kjønn: Mann	
Funnkontekst: f. i en steinrøys i en fjelli eller i en bergkløft (Lorange, 1875:41-3; Fett: 1956a:23).		
Litteratur: Fett, 1956a:23; Johansen:1988:274; Lorange, 1875:41-3.		
Vekt og mål: 851 g. Klingen er ca. 64 cm. lang, grepet er 15, 5 cm. lang.		
Fotodokumentasjon:		
		
<i>Kommentar: Hallstatt-type. R. fig 102</i>		

B. 1825		NR. 4
Gnr. 62 Gård: Rimbareid Kommune: Fitjar	Gjenstand: Sverd Funnkategori: Grav Periode III Kjønn: Mann	
Funnkontekst: f. for lang tid tilbake ved pløying på garden (Lorange, 1875:41-3). Ifølge et gammelt manuskript skal sverdet være funnet ved Fitjar kirke. Et dokument med skisse av sverdet av ukjent opphav fortell at det ble funnet i en røys nær Fitjar kirke. Dokumentet har trolig en sammenheng med innleveringen av sverdet til museet i 1866 (Fett, 1973b:12).		
Litteratur: Engedal, 2010:64; Fett, 1973b:12; Johansen, 2000:100; Lorange, 1875:41-3.		
Vekt og mål: 470,3 g. Klingen ca. 42 cm. og grepet ca. 4 cm.		

Fotodokumentasjon:

Kommentar:

B. 3232

NR. 5

Gnr. 64

Gård: Måren

Kommune: Høyanger

Gjenstand: **Holkøks**

Funnkategori: **Løsfunn**

Periode VI

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: f. i en åker (Lorange, 1878:335-6).

Litteratur: Eilertsen, 2007:28; Engedal, 2010:97; Fett, 1954d:6; Lorange, 1878:335-6; Mandt, 1991:399.

Vekt og mål: 121,5 g. Omtrent 6,7 cm lang og 5 cm over eggen.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: *Baudou C3*

Gnr. 18

Gård: Veim

Kommune: Aurland

Gjenstand: **Randlistøks**Funnkategori: **Depot****Periode I**

Kjønn: Mann

Funnkontekst: f. i en ur ovenfor Vassbygdevannet. Ifølge finnere lå gjenstandene oppå en stor stein, men skjult av mindre steiner og torv (Lorange, 1879:229-30).

f. i en ur på sørsiden av vannet. Det er en liten hjell ca. 100 m. over vannet og gjenstandene lå under en stor stein ved hjellen (Fett, 1954c:9).

Litteratur: Engedal, 2010:85; Engedal, 2014:110-1; Fett, 1954c:9; Johansen, 2000:73-5; Lorange, 1879:229-30; Mandt, 1991:399; Melheim, 2012:58-60.

Vekt og mål: 550,4 g. Omtrent 22,5 cm lang og eggens bue danner en nøyaktig halvsirkel med 10,3 cm. i diameter.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Type Håheim-Steine.

B. 3295b		NR. 7
Gnr. 18 Gård: Veim Kommune: Aurland	Gjenstand: Randlistøks Funnkategori: Depot Periode I Kjønn: Mann	
Funnkontekst: <i>B.3295a.</i>		
Litteratur: <i>B.3285a</i>		
Vekt og mål: 429,6 g. Nåværende lengde ca. 16 cm. Bredden oven eggen er ca. 9 cm.		
Fotodokumentasjon:		
		
<i>Kommentar: Type Håheim-Steine.</i>		

B. 3295c		NR. 8
Gnr. 18 Gård: Veim Kommune: Aurland	Gjenstand: Armring Funnkategori: Depot Periode I - II Kjønn: Ukjent	
Funnkonteskt: <i>B.3295a</i>		
Litteratur: <i>B.3295a.</i> Engedal, 2010:51.		

Vekt og mål: 17 g. Tverrmål ca. 5 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Trolig laget til et barn.

B. 3389

NR. 9

Gnr. 99

Bnr. 5

Gård: Årekol

Kommune: Ullensvang

Gjenstand: **Skaftthulløks**

Funnkategori: **Depot**

Periode I

Kjønn: Mann

Funnkontekst: f. i et jordlag opp under et fjell (Lorange, 1879:229-30).

f. i nedrullet jord på nedsiden av et fjell, trolig nett under en skrent (Fett, 1954b:24).

Litteratur: Engedal, 2010:90; Engedal, 2014:111; Fett, 1954b:24; Lorange, 1879:229-30; Olafsen, 1907:560.

Vekt og mål: 1236,7 g. Lengde ca. 17,5 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: M.M. fig. 813. Øksen er av Fårdrup-type. Øksen er massiv og er funnet sammen med en firsidet steinøks.

Gnr. 89

Gård: Kvamme

Kommune: Radøy

Gjenstand: **Spiralarmring (-er)**Funnkategori: **Depot****Periode V**

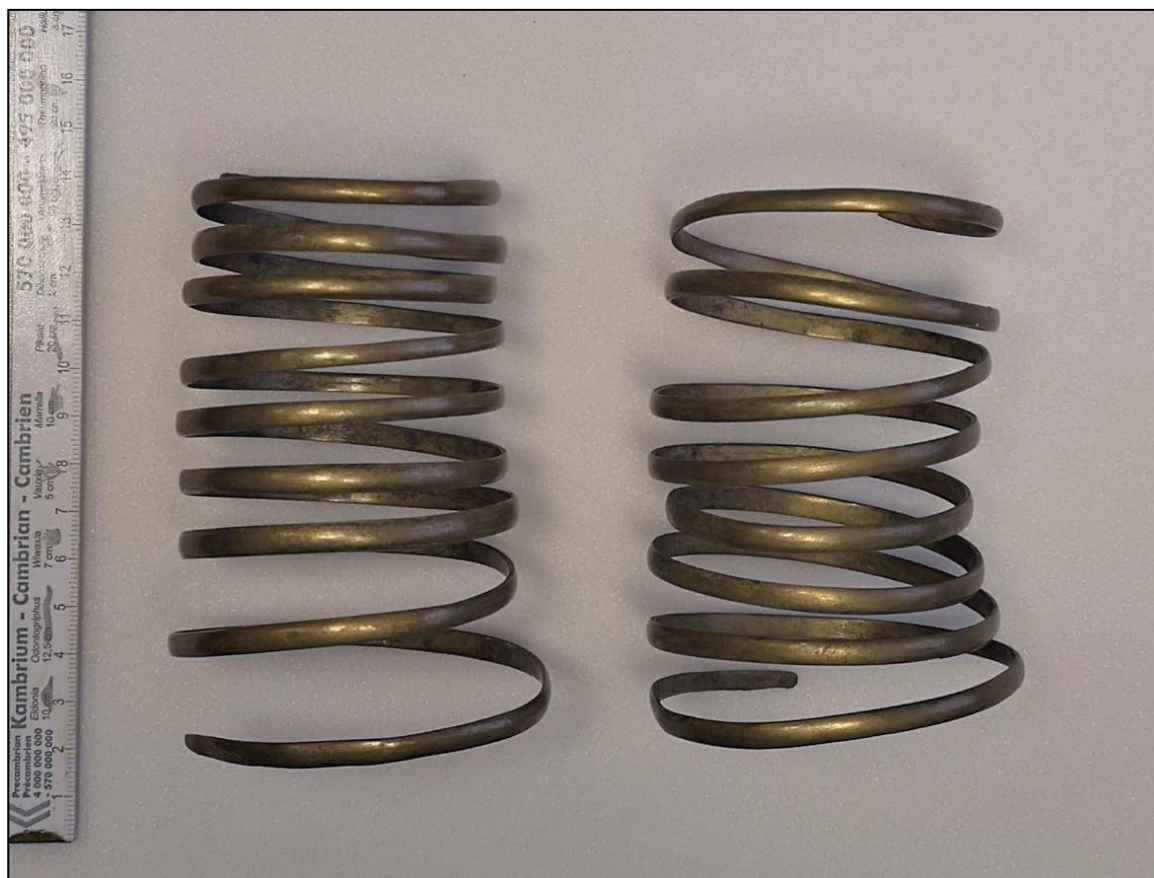
Kjønn: Kvinne

Funnkontekst: f. to aler dypt i en torvmyr (Lorange, 1875:41-3). f. tredd i hverandre ca 1,25 m dypt i en torvmyr (Fett, 1970:10).

Litteratur: Engedal, 2010:52; Fett, 1970:10; Johansen, 1988:82-5; Lorange, 1875:41-3.

Vekt og mål: 151,43 g. Armringen med 9 spiraler veide **96,3 g**. Armringen med 8 spiraler veide **95,11 g**.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: R. fig. 127

B. 4191

NR. 12

Gnr. 13, nå 93

Bnr. 1

Gård: Håheim

Kommune: Stryn

Gjenstand: **Randlistøks**Funnkategori: **Depot****Periode I**

Kjønn: Mann

Funnkontekst: f. under en stein (Lorange, 1883:2). f. under en stor, flat stein (Fett, 1960c:5).

Litteratur: Engedal, 2010:85; Engedal, 2014:110; Fett, 1960c:5; Johansen, 1988:276; Lorange, 1883:2; Mandt 1991:399; Aaland, 1932:35-36.

Vekt og mål: 282, 7 g. Lengen er 16,5 cm. bredden over eggen 7,7 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Støpebobler i overflaten på metallet (bilde til venstre). Type Håheim-Steine.

B. 4299

NR. 13

Gnr. 3

Bnr. 1

Gård: Nordhuglo

Gjenstand: **Dolk**Funnkategori: **Grav****Periode III**

Kommune: Stord	Kjønn: Ukjent
Funnkontekst: f. i hellekiste i en røys på et nes ved fjorden. Hellekisten var ca. 2 m. lang og 40-50 cm. bred med tettmurte vegger, og to store dekkheller. Bronsedolken lå ved likets venstre side (Fett,1967:3-4).	
Litteratur: Engedal, 2010:64; Fett, 1967:3-4; Lorange, 1885:1.	
Vekt og mål: 155 g. Hele lengden ca. 21 cm.	
Fotodokumentasjon:	
	
<i>Kommentar: f. sammen med ubrent bein, m.a. et kjevebein.</i>	

B. 4587	NR. 14
Gnr. 18 Gård: Sakstad Kommune: Meland	Gjenstand: Holkøks Funnkategori: Grav Periode VI Kjønn: Ukjent
Funnkontekst: f. i «haug» (Benedixen & Gustavson, 1889:69).	
Litteratur: Benedixen & Gustavson, 1889:69; Eilertsen, 2007:28; Engedal, 2010:97.	
Vekt og mål: 70,9 g. Lengden ca. 6 cm. Bredden over eggen ca. 4 cm.	
Fotodokumentasjon:	

Kommentar: Baudou C3

B. 4588		NR. 15
Gnr. 57 Gård: Vedvik Kommune: Eid	Gjenstand: Holkøks Funnkategori: Løsfunn Periode III Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: F. ved grøftegraving (Benedixen & Gustavson, 1889:69). F. «sammen» med et bryne i en naturlig haug på en terrasse (Fett; 1960a:8).		
Litteratur: Benedixen & Gustavson, 1889:69; Engedal, 2010:92; Fett; 1960a:8; Mandt 1991:399; Os, 1953:41.		
Vekt og mål: 58,7 g. Lengde ca. 7 cm. Omtrent 3,3 cm bredde over eggen.		
Fotodokumentasjon:		
<i>Kommentar: f. «sammen» med et bryne.</i>		

B. 4729		NR. 16
Gnr. Før 47, nå 117 Gård: Indre Oppedal Kommune: Gulen	Gjenstand: Holkøks Funnkategori: Grav Periode III Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: f. i en «haug» (Gustavson, 1890:130-34; Fett, 1954d:8).		
Litteratur: Eilertsen, 2007:26; Engedal, 2010:93; Fett, 1954d:8; Gustavson, 1890:130-34; Mandt, 1991:399.		
Vekt og mål: 120 g. Lengde ca. 9 cm.		
Fotodokumentasjon:		
		
<i>Kommentar: M.M. fig 1175.</i>		

B. 4954		NR. 17
Gnr. 97 Bnr. 2 Gård: Sørvoll Kommune: Bømlo	Gjenstand: Sverd Funnkategori: Depot Periode II-III Kjønn: Mann	
Funnkontekst: f. i en torvmyr (Gustavson, 1893:138). f. i en grøft i en torvmyr. Myren er langsmal og ligger 35 m. o. h. (Fett, 1973a:3).		
Litteratur: Anfinset, 2017:162; Engedal, 2010:67; Fett, 1973a:31; Gustavson, 1893:138.		

Vekt og mål: 519 g. Klingen er 62,5 cm. Klingens største bredde 3,1 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Bare klingen bevart av sverdet.

B. 5212

NR. 18

Gnr. 20

Gjenstand: **Dolk**

Bnr. 8

Funnkategori: **Løsfunn**

Gård: Æri, nå Nedre Eri

Periode I

Kommune: Lærdal

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: f. i en grusbakke, der delvis var nedskyllet av en bekk (Gustavson, 1896:116). F. i en grusbakke ovenfor veien (Fett: 1952a:10).

Litteratur: Anfinset, 2017:161; Engedal, 2010:67-8; Engedal, 2014:111; Fett, 1952a:10; Gustavson, 1896:116; Mandt 1991:399.

Vekt og mål: 82,39 g. (uten naglene). Klingen 22,3 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: F. sammen med to nagler.

B. 5311

NR. 19

Gnr. 75, nå 331

Bnr. 1

Gård: Slæn

Kommune: Voss

Gjenstand: **Holkøks**

Funnkategori: **Løsfunn**

Periode V-VI

Kjønn: Ukjent.

Funnkontekst: f. ved dyrking i åker. Holkøksten lå om lag 15 cm dypt i jorden, ned på auren (Gustavson, 1896:122; Fett, 1955c:9).

Litteratur: Brøgger, 1908:1-13; Eilertsen, 2007:27; Engedal, 2010:95; Fett, 1955c:9; Gustavson, 1896:122.

Vekt og mål: 375,2 g. Lengde 13 cm. Bredder over eggen 5,6 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: «Særnorsk» variant. R. fig. 98

Gnr. 21

Bnr. 9

Gård: Erdal

Kommune: Stryn

Gjenstand: **Wendelring**Funnkategori: **Depot****Periode VI**

Kjønn: Kvinne

Funnkontekst: f. i steinete jord like under en bratt fjellknaus. Ved uaktsomhet ble de lagt tilbake i jorden og gjenfunnet en tid senere. Det ble først ikke gjort noen observasjoner om hvordan ringene lå da de ble funnet første gangen, og det er da ingen pålitelige funnopplysninger (Shetelig, 1903:8).

f. tett på den 5 meter høye, loddbratte vestsiden av et berg. Funnstedet var ca. 5. m SØ for en stove. Før stoven ble bygget lå det noen store steiner på stedet (Fett: 1961:10).

Litteratur: Engedal, 2010:56; Fett, 1961:10; Johansen,1988:276; Shetelig, 1903:8; Shetelig 1932:36.

Vekt og mål: 26,8 g.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: R. fig. 129, men noe smalere og lik M.M. fig 227.

B. 5793b

NR. 21

Gnr. 21

Gjenstand: **Wendelring**

Bnr. 9

Funnkategori: **Depot**

Gård: Erdal

Periode VI

Kommune: Stryn

Kjønn: Kvinne

Funnkontekst: *B.5793a*

Litteratur: *B.5793a*

Vekt og mål: 32,2 g. Omtrent 15 cm i tverrmål.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: R. fig. 129, men noe smalere.

B. 5793c

NR. 22

Gnr. 21

Gjenstand: **Wendelring**

Bnr. 9

Funnkategori: **Depot**

Gård: Erdal

Periode VI

Kommune: Stryn

Kjønn: Kvinne

Funnkontekst: *B.5793a*

Litteratur: *B.5793a*

Vekt og mål: 14 g.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Fremtredende klump av bronse med fire skarpe ribber nær den smaleste delen av ringen.

B. 5793d		NR. 23
Gnr. 21 Bnr. 9 Gård: Erdal Kommune: Stryn	Gjenstand: Halsring Funnkategori: Depot Periode VI Kjønn: Kvinne	
Funnkontekst: <i>B.5793a</i>		
Litteratur: <i>B.5793a</i>		
Vekt og mål: 25,2 g. Omtrent 18 cm i tverrmål.		
Fotodokumentasjon:		
		
<p><i>Kommentar: Ringen er vridd i forskjellig retninger, men uten de skarpe framtrepende ribbene som karakteriserer wendelringer.</i></p>		

B. 5929		NR. 24
Gnr. - Gård: Rosendal Kommune: Kvinnherad	Gjenstand: Holkøks Funnkategori: Løsfunn Periode V-VI Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: Ingen sikre funnopplysninger (Shetelig, 1905:15-16)		
Litteratur: Eilertsen, 2007:27; Engedal, 2010:95; Shetelig, 1905:15-16.		

Vekt og mål: 298 g. Lengde 12,8 cm. Bredd over eggen ca. 5 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Lignende type R. fig. 98, men «tynnere». «Særnorsk» variant.

B. 5932a

NR. 25

Gnr. 83

Gård: Eide

Kommune: Kvam

Gjenstand: **Ubestemt**

Funnkategori: **Grav**

Periode YBA

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: Liten ubestemmelig gjenstand. F. i leirurne i en hellekiste i gravrøys.

Urnen er en sekundærbegravelse i gravrøysen med to andre graver. Den stod i en kiste på 40 cm. lang, 30 cm. bred og 30 cm høy. som var bygget av fem små heller. Grav II er en 2 m. lang og 0,65 m. bred oppmurt steinkiste med funn av skjelett-fragmenter, og ingen gravgods. Grav III er en 1,4 m. lang, 0,60 m bred og 0,23 m dyp kiste som var murt av mange små heller. Den var ingen funn i graven (Shetelig, 1910:3-11).

Litteratur: Shetelig, 1910:3-11.

Vekt og mål: -

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Andre funn i graven var et leirkar (b), brudd stykke av leirkar (c) og en mengde brente bein (d).

B. 5940		NR. 26
Gnr. 129 Gård: Tjellflot Kommune: Etne	Gjenstand: Spydspiss Funnkategori: Depot Periode VI Kjønn: Mann	
Funnkontekst: f. ved et grustak i en sterkt skrående bakke med mye stein og fjellknauser ovenfor. Spydspissen ble funnet alene, og det fantes ingen spor som tydet på grav eller andre strukturer i jorden (Shetelig, 1905:21).		
Litteratur: Engedal, 2010:69; Johansen, 1988:275; Shetelig, 1905:21.		
Vekt og mål: 186,2 g. Lengde er 28 cm og bredden 4,3 cm.		
Fotodokumentasjon:		
		
<i>Kommentar: Ornamentikk langs falen. Type som Montelius, Svenska Fornsaker fig. 174.</i>		

B. 5962a		NR. 27
Gnr. 61 Gård: Vestbøstad Kommune: Fitjar	Gjenstand: Nål Funnkategori: Grav Periode IV-V Kjønn: Mann	
Funnkontekst: f. i hellekiste i gravrøys. Kisten var 1 m. lang og 0,6 m. bred, og var konstruert av fire store heller, en takhelle og en bunnhelle. Det var ingen leirurne i kisten, og det lå aske og store, brente beinbiten dirkete på bunnhellen. Sammen med dette lå		

gjenstandene, foruten om pinsetten som lå i kistens østre kant. I gravrøysen ble det funnet en større hellekiste (ca. 2 m. lang), men ingen flere gjenstander. (Shetelig, 1905:33-34). Gravrøysen var en av fire som lå på rekke og dannet en svak bue, og trolig er alle fra BA. Den ene røysen var forstyrret og det skal ha vært funnet saker av «et blankt metall» i en gravkiste i røysen en tid tilbake (Fett, 1973b:9-10).

Litteratur: Engedal, 2010:45; Fett, 1973b:9-10; Shetelig, 1905:33-4.

Vekt og mål: 10,76 g. Lengde ca. 13 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: f. sammen med aske og brente bein. M.M. fig. 1328, men med færre konsentriske sirkler.

B. 5962b	NR. 28
Gnr. 61 Gård: Vestbøstad Kommune: Fitjar	Gjenstand: Knapp Funnkategori: Grav Periode IV-V Kjønn: Mann
Funnkontekst: B.5962a	
Litteratur: B. 5762a; Engedal, 2010:49.	
Vekt og mål: 8, 26 g. Største tverrmål 2,7 cm. Høyde 1,6 cm.	
Fotodokumentasjon:	

Kommentar:

B. 5962c		NR. 29
Gnr. 61 Gård: Vestbøstad Kommune: Fitjar	Gjenstand: Pinsett Funnkategori: Grav Periode IV-V Kjønn: Mann	
Funnkontekst: <i>B.5962a</i>		
Litteratur: <i>B. 5962a</i> ; Engedal, 2010:47;		
Vekt og mål: 2 g. Lengde 4,9 cm.		
Fotodokumentasjon:		
<i>Kommentar: Halv pinsett</i>		

B. 5962d		NR. 30
Gnr. 61 Gård: Vestbøstad Kommune: Fitjar	Gjenstand: Kniv Funnkategori: Grav Periode IV-V Kjønn: Mann	

Funnkontekst: B.5962a

Litteratur: B. 5962a: Engedal, 2010:59.

Vekt og mål: 8,93 g. Omtrent 7,3 cm lang.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Håndtaket mangler.

B. 6759

NR. 31

Gnr. 60

Bnr. 2

Gård: Nesbø

Kommune: Fitjar

Gjenstand: **Spydspiss**

Funnkategori: **Depot**

Periode III

Kjønn: Mann

Funnkontekst: f. i en torvmyr. Spydet ble oppdaget i jorda som ble spadd opp under torvskjæring, så det kan ikke avgjøres hvor dypt den lå (Shetelig, 1914-1915:231).

f. i en myr, trolig den i innmarken på gården eller i en torvmyr oppe på fjellet (Fett, 1973b:9)

Litteratur: Engedal, 2010:69; Fett, 1973b:9; Johansen, 1988:275; Shetelig, 1914-1915:231.

Vekt og mål: 53,1 g. Lengde 13,3 cm.

Fotodokumentasjon

Kommentar: Lik R111, men litt uregelmessig formen.

Gnr. 77

Gjenstand: **Wendelring**

Bnr. 41

Funnkategori: **Depot**

Gård: Vikedal

Periode VI

Kommune: Kvam

Kjønn: Kvinne

Funnkontekst: f. under store steiner (Fett, 1954a:21).**Litteratur:** Engedal, 2010:56; Fett, 1954a:21; Johansen, 1988:275; Olafsen, 1921:959-62; Shetelig, 1916-1917:76.**Vekt og mål:** 48 g. Omtrent 16,5 cm i tverrmål.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: *Halvdelen av en wendelring. Type R.129*

B. 6877b

NR. 33

Gnr. 77

Gjenstand: **Wendelring**

Bnr. 41

Funnkategori: **Depot**

Gård: Vikedal

Periode VI

Kommune: Kvam

Kjønn: Kvinne

Funnkonteskt: *B. 6877a*

Litteratur: *B. 6877a*

Vekt og mål: 85 g. Omtrent 16 cm i tverrmål.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: *R.129*

B. 6877c

NR. 34

Gnr. 77

Gjenstand: **Halsring**

Bnr. 41

Funnkategori: **Depot**

Gård: Vikedal

Periode VI

Kommune: Kvam

Kjønn: Kvinne

Funnkonteskt: *B. 6877a***Litteratur:** *B. 6877a***Vekt og mål:** 39,7 g. Omtrent 15,5 cm i tverrmål.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Ringen er vridd i forskjellige retninger, men uten de skarpe framtrepende ribbene som karakteriserer wendelringer.

B. 6877d

NR. 35

Gnr. 77

Gjenstand: **Nål**

Bnr. 41

Funnkategori: **Depot**

Gård: Vikedal

Periode VI

Kommune: Kvam

Kjønn: Kvinne

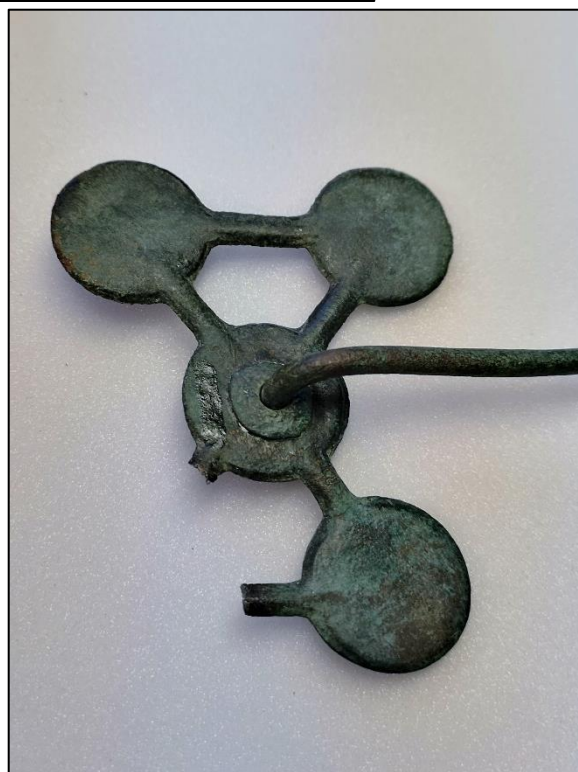
Funnkonteskt: *B. 6877a*

Litteratur: B.6877a

Vekt og mål: 41,93 g.

- Enkel bit: 5,6 g.

Fotodokumentasjon:

Kommentar:

B. 6877e

NR. 36

Gnr. 77

Gjenstand: **Nål**

Bnr. 41

Funnkategori: **Depot**

Gård: Vikedal

Periode VI

Kommune: Kvam

Kjønn: Kvinne

Funnkonteskt: *B. 6877a*

Litteratur: *B. 6877a*

Vekt og mål: 34,5 g. Enkel bit 6,9 g.

Fotodokumentasjon:

Kommentar:

B. 6914c		NR. 37-39
Gnr. Gård: Ruskeneset, Nordeide Kommune: Bergen	Gjenstand: Digelfragment, to bronsefragmenter. Funnkategori: Boplass Periode SN-EBA Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: f. tett ved bergveggen under en heller. Lokaliteten er tolket som en sesong- boplass og ligger med utsyn mot nord (Brinkmann & Shetelig, 1920:1-42).		
Litteratur: Brinkmann & Shetelig, 1920:1-42; Melheim, 2012:216-23; Prescott, 2000:215.		
Vekt og mål:		
Fotodokumentasjon:		
<i>Kommentar: f. sammen med m.a. flintdolker, spydspisser, harpun, fiskekroker, benrester av småfe, benrester og tenner av mennesker.</i> <i>Digelformen er av leire. Den er enkelt formet og sterkt brent.</i>		

B. 7000a		NR. 40
Gnr. 35 Bnr. 1 Gård: Skjerdalen Kommune: Gloppen	Gjenstand: Wendelring Funnkategori: Depot Periode VI Kjønn: Kvinne	
Funnkontekst: f. samlet ca. 30 cm dypt ved siden av en stor stein øverst på en moreneterrasse (de Lange:1919; Fett, 1960b:12).		
Litteratur: Bøe, 1935:27-9; de Lange, 1919; Engedal, 2010:56; Fett, 1960b:12; Johansen, 1988:276; Mandt, 1991:399; Rygh, 1885; Shetelig, 1918-19:15-16.		
Vekt og mål: 134 g. Omtrent 18 cm i tverrmål		
Fotodokumentasjon:		

Kommentar: Type R129, men noe tynnere.

B. 7000b		NR. 41
Gnr. 35 Bnr. 1 Gård: Skjerdalen Kommune: Gloppen	Gjenstand: Wendelring Funnkategori: Depot Periode VI Kjønn: Kvinne	
Funnkontekst: <i>B.70000a</i>		
Litteratur: <i>B.7000a</i>		
Vekt og mål: 112,37 g. Ca. 18 cm i ytre tverrmål.		
Fotodokumentasjon:		
		
<i>Kommentar: Type R129</i>		

B. 7000c		NR. 42
Gnr. 35 Bnr. 1 Gård: Skjerdalen Kommune: Gloppen	Gjenstand: Wendelring Funnkategori: Depot Periode VI Kjønn: Kvinne	
Funnkontekst: <i>B.70000a</i>		
Litteratur: <i>B.70000a</i>		

Vekt og mål: 10 g.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Type R129, men med noen ulikheter.

B. 7000d

NR. 43

Gnr. 35

Gjenstand: **Armrings**

Bnr. 1

Funnkategori: **Depot**

Gård: Skjerdalen

Periode VI

Kommune: Gloppen

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: *B.70000a*

Litteratur: *B.70000a*

Vekt og mål: 29,8 g. Yttermål ca. 7,3 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: M. O. fig 400.

B. 7000e

NR. 44

Gnr. 35

Gjenstand: Nål

Bnr. 1

Funnkategori: Depot

Gård: Skjerdalen

Periode V-VI

Kommune: Gloppen

Kjønn: Kvinne

Funnkontekst: B.70000a

Litteratur: B.70000a

Vekt og mål: 29,16 g. Opprinnelig vært ca 8 cm i tverrmål.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: M.M. fig. 1314.

B. 7000f

NR. 45

Gnr. 35

Gjenstand: **Brilleformet spenne**

Bnr. 1

Funnkategori: **Depot**

Gård: Skjerdalen

Periode VI

Kommune: Gloppen

Kjønn: Kvinne

Funnkontekst: *B.70000a*

Litteratur: *B.70000a*

Vekt og mål: 27,74 g. Største tverrmål har vært ca 11 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: R. fig 125 og M.M. fig. 1345.

B. 7267

NR. 46

Gnr. 35

Gård: Årnes

Kommune: Stryn

Gjenstand: **Meisel**

Funnkategori: **Løsfunn**

Periode II – IV

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: f. i bløt, sandblandet myrjord under en helle 1 m. nede i en veiskråning som var gravd ut seks år tidligere. Den lå sannsynlig i det som var sekundært leie (Shetelig & Bøe 1921).

Litteratur: Fett, 1961:12; Johansen, 1988:276; Shetelig, 1932:36.

Vekt og mål: 91,13 g. Lengde 13,5 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: M. O. fig 143.

B. 7364

NR. 47

Gnr. 62

Gjenstand: **Skaftthulløks**

Bnr. 3

Funnkategori: **Depot**

Gård: Rimbareid

Periode II

Kommune: Fitjar

Kjønn: Mann

Funnkontekst: f. i en skråning like nord for et bergskjær og i nærheten av en sterk kilde.

Øksen lå på leiren under omtrent 1 meter myrjord som hadde blitt farget blå av irr fra øksen. Ingen andre funn ble funnet i nærheten, selv om det ble gravd på alle sider. I samme området på Rimbareid finnes en mengde røyser fra bronsealder, og en rekke funn fra samme periode er gjort på gårdene rundt, mellom annet: B. 1825, B5962 og B.6759. (Fett, 1973b:12; Bøe, 1922).

Litteratur: Bøe, 1933:33-4; Engedal, 2010:92,146; Fett 1973b:12; Shetelig, 1930:15.**Vekt og mål:** 2365,67 g. Lengde 34,5 cm. Bredde over eggen 12,8 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: M.M. fig. 873. og M.O. fig 153. Det meste av ornamentikken har gått tept.

B. 7656b		NR. 48
Gnr. 75 Bnr. 1 Gård: Grindheim Kommune: Etne	Gjenstand: Rakekniv Funnkategori: Grav Periode IV Kjønn: Mann	
Funnkontekst: f. i en hellekiste konstruert av fire kantstilte heller, bunnhelle og takhelle. Omtrent 50 cm i lengde og 30 cm i bredde. Kisten var full av jord med et tykt kull-lag på bunn, og midt i jorden stod et leirkar med brente bein og kniven (Bøe, 1924; Fett, 1963:39)		
Litteratur: Engedal, 2010:56; Fett, 1963:39.		
Vekt og mål: 3,86 g. Lengde 5,8 cm.		
Fotodokumentasjon:		
		
<i>Kommentar: F. sammen med leirkar og brente bein. R.115</i>		

B. 7952		NR. 49
Gnr. 23 Gård: Kvåle Kommune: Sogndal	Gjenstand: Randlistøks Funnkategori: Løsfunn Periode I Kjønn: Mann	
Funnkontekst: Ingen funnopplysninger.		
Litteratur: Engedal, 2010:85; Engedal, 2014:110; Fett, 1955b:7; Johansen, 1988:276; Mandt, 1991:399.		

Vekt og mål: 179,87 g. Lengde 11,6 cm. Bredde over eggen 7 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Type Håheim-Steine.

B. 8088	NR. 50
Gnr. 108 Bnr. 65 Gård: Utne Kommune: Ullensvang	Gjenstand: Dolk Funnkategori: Grav Periode II-III Kjønn: Ukjent
Funnkontekst: f. i hellekiste i en røys, ca. 10 m. o. h. som lå utpå en elvebakke. Hellekisten var omtrent 2 m lang og konstruert av store, kantsatte heller. Dolken ble funnet da hellekisten var tatt vekk, men på kistens plass (Bøe, 1930; Fett, 1954b:25-26).	
Litteratur: Engedal, 2010:68; Fett, 1954b:25-26.	
Vekt og mål: 63 g. Lengde 17,6 cm.	

Fotodokumentasjon:

Kommentar:

B. 8163

NR. 51

Gnr. 63

Gjenstand: **Støpeform, holkøks**

Bnr. 5

Funnkategori: **Løsfunn**

Gård: Skjeldestad

Periode IV

Kommune: Sogndal

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: Ingen funnopplysninger.

Litteratur: Bøe, 1931:6; Fett, 1955b:9; Mandt 1991:399; Melheim, 2012:228-9.

Vekt og mål: Lengde ca. 10 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: *M.O. fig 345*

B. 8328		NR. 52
Gnr. 26 Bnr. 11 Gård: Hagen Kommune: Vik	Gjenstand: Holkøks Funnkategori: Løsfunn Periode III Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: Ingen nøyaktige funnopplysninger. Mest sannsynlig f. i sekundært leie i kanten av en terrasse (Bøe, 1932:48; Fett, 1954e:8).		
Litteratur: Bøe, 1932:48; Engedal, 2010:93; Fett, 1954e:8; Mandt 1991:399.		
Vekt og mål: 119,92 g. Lengde 7,7 cm.		
Fotodokumentasjon:		
		
<i>Kommentar:</i>		

B. 8888		NR. 53
Gnr. Gård: Kaldafjell Kommune: Voss	Gjenstand: Spydspiss Funnkategori: Løsfunn Periode I-II Kjønn: Mann	

Funnkontekst: f. i utmark omtrent 1000 m. o. h. i skråningen av Kaldafjell. Spydet stakk opp mellom steinene og torven (Bøe & Fett 1937:312; Fett, 1956b:27).
Litteratur: Bøe & Fett, 1937:312; Engedal, 2010:68-9; Fett, 1956b:27; Shetelig, 1945:5-6.
Vekt og mål: Lengde 13,2 cm.
Fotodokumentasjon:
<i>Kommentar: M.O. fig. 41. Svake rester av dekor langs falen.</i>

B. 8903	NR. 54
Gnr. 74 Bnr. 11 Gård: Opedal Kommune: Ullensvang	Gjenstand: Støpeform , holkøks Funnkategori: Løsfunn Periode IV-V Kjønn:
Funnkontekst: f. i en hage omtrent 50 cm dypt (Bøe & Fett, 1937:315; Fett, 1954b:14).	
Litteratur: Bøe & Fett, 1937:315; Fett, 1954b:14; Melheim, 2012:228-9.	
Vekt og mål: Lengde 13,4 cm.	
Fotodokumentasjon:	
<i>Kommentar: Uferdig i formen.</i>	

B. 9097	NR. 55
Gnr. 35 Bnr. 6 Gård: Stødle Kommune: Etne	Gjenstand: Halsring Funnkategori: Depot Periode VI Kjønn: Kvinne
Funnkontekst: «f. ca. 0,75 m. dypt under grøftegraving langs foten av et fjell. Grøften gikk ned på auren omtrent 1 meters dybde. Over auren var et spadedypt sandet jord og derover myr. I den sandete jorden lå en stein og på kanten av denne lå ringen slik at den ville være fullt synlig om myren ikke var der. Ringen kan ha vært synlig inntil myrjorden voks over den. Funnstaden er nær foten av en ur (Fett, 1939:30-31 og 1963:17).	
Litteratur: Engedal, 2010:56-57; Fett, 1939:30-31; Fett 1963:17; Johansen, 1988:275.	
Vekt og mål: 245,28 g. Ringens diameter er 22,4 cm og 19,2 cm.	

Fotodokumentasjon:

Kommentar: M.M. fig 1293.

B. 9124

NR. 56

Gnr. 123

Gjenstand: **Støpeform, holkøks**

Bnr. 11

Funnkategori: **Løsfunn**

Gård: Eide

Periode V

Kommune: Granvin

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: F. i jorden (Fett, 1940:10).

Litteratur: Fett, 1940:10; Fett, 1956a:38; Melheim, 2012:228-9.

Vekt og mål: Lengde 10,9 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: M.M. fig 1170.

B. 9910

NR. 57

Gnr. 65

Bnr. 1

Gård: Eide

Kommune: Selje

Gjenstand: **Støpeform, holkøks**

Funnkategori: **Depot**

Periode V-VI

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: f. ved en berg- eller fjell-hammer i myrjord omtrent 30 cm dypt. Stedet ligger om lag 100 m fra sjøen og 10 moh (Fett, 1948:13-14; Fett, 1960d:10).

Litteratur: Fett, 1948:13-4; Fett, 1960d:10; Mandt 1991:399; Melheim, 2012:228-9; Os, 1957:53.

Vekt og mål: Hele formen er 8,5 cm. Bredde 6 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: M.M. fig. 1181. Bohuslän

B. 10219

NR. 58

Gnr. 31

Gjenstand: **Spydspiss**

Bnr. 1

Funnkategori: **Løsfunn**

Gård: Jamnåkre

Periode V

Kommune: Årdal

Kjønn: Mann

Funnkontekst: f. i en åker ca. 50 cm dypt (Fett, 1950:33-34).

Litteratur: Engedal, 2010:70; Fett, 1950:33-34; Johansen, 1988:276; Mandt 1991:399.

Vekt og mål: 56,1 g. Lengde 9,5 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Lignede M.M. fig. 1085. Brudd så hele falen mangler.

B. 10267

NR. 59

Gnr. 55

Bnr. 4

Gård: Kvamsøy

Kommune: Kvam

Gjenstand: **Holkøks**

Funnkategori: **Løsfunn**

Periode VI

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: Uten funnopplysning.

Litteratur: Engedal, 2010:97; Fett, 1950:46; Fett, 1954a:17.

Vekt og mål: 61 g. Lengde 5,6 cm. Brekke over eggen 3,8 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Baudou C3. Lignende M.M. fig. 1178

B. 10300a

NR. 60

Gnr. 110, nå 309

Gjenstand: **Skafthulløks**

Bnr. 1

Funnkategori: **Depot**

Gård: Lunde

Periode II

Kommune: Vindafjord

Kjønn: Mann

Funnkontekst: f. oppunder en ur, ca. 60 moh. Øksene lå på en halvmeters dybde.

Opplysningen ble innhentet på stedet av Fett (Fett, 1950:54).

Litteratur: Engedal, 2010:92; 146; Fett, 1950:54; Fett, 1955:37; Johansen, 2000:112.

Vekt og mål: 938 g. Lengde 29 cm. Bredde over eggen 6,8 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: M.M. fig. 866-874. Nærmest som fig 870.

Ornert med spiralornamentikk, linjer og sikksakkbånd.

B. 10300b

NR. 61

Gnr. 110, nå 309

Gjenstand: **Skafthulløks**

Bnr. 1

Funnkategori: **Depot**

Gård: Lunde

Periode II

Kommune: Vindafjord

Kjønn: Mann

Funnkontekst: *B.10300a*

Litteratur: *B.10300a*

Vekt og mål: 1028,76 g. Lengde 21,1 cm. Bredde over eggen 7 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: M.M. fig. 866-874. Nærmest som fig. 873. Ornert med spiralornamentikk, linjer og tverrstreker.

B. 10671		NR. 62
Gnr. 78 Bnr. 1 Gård: Børve Kommune: Ullensvang	Gjenstand: Holkøks Funnkategori: Løsfunn Periode VI Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: f. i en gammel smietomt (Fett, 1952b:52-53; Fett, 1954b:18).		
Litteratur: Eilertsen, 2007:28; Engedal, 2010:96; Fett, 1952b:52-3; Fett, 1954b:18.		
Vekt og mål: 215 g. Lengde 10 cm. Bredde over eggen 5,6 cm.		
Fotodokumentasjon:		
		
<p><i>Kommentar: M.M. fig. 1172. «Skånsk» variant. Mislykket støping ved at holet i hanken ikke er gjennombrutt.</i></p>		

B. 10938		NR. 63
Gnr. 57 Gård: Sørheim Kommune: Luster	Gjenstand: Spydspiss, odden Funnkategori: Løsfunn Periode IV Kjønn: Mann	
Funnkontekst: f. på høyfjellet (Fett, 1955:9-10).		
Litteratur: Bakka, 1974:18; Engedal, 2010:70-71; Fett 1955:9-10; Mandt, 1991:403.		
Vekt og mål: Stykket er omtrent 5,1 cm langt, 2,9 cm bredt og 0,8 cm ved bruddet.		
Fotodokumentasjon:		
<p><i>Kommentar: Odden av en spydspiss med dype renner. Tilhører Ananjinokulturen.</i></p>		

B. 10957		NR. 64
Gnr. 46 Bnr. 1 Gård: Mølster Kommune: Voss	Gjenstand: Holkøks Funnkategori: Løsfunn Periode V-VI Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: f. lå i dagen. Trolig kom den ned fra en berghammer med et ras (Fett, 1955c:15-16).		
Litteratur: Engedal, 2010:95; Eilertsen, 2007:27; Fett, 1955c:15-16;		
Vekt og mål: 300 g. Lengde 11 cm. Brekke over eggen ca. 5 cm.		
Fotodokumentasjon:		
		
<i>Kommentar: R. fig. 98. «Særnorsk» variant.</i>		

B. 10999		NR. 65
Gnr. 110 Bnr. 1 Gård: Lunde Kommune: Vindafjord	Gjenstand: Skafthulløks Funnkategori: Depot Periode II Kjønn: Mann	
Funnkontekst: <i>B.10300a.</i>		

Litteratur: *B.10300a*: Fett, 1950:37

Vekt og mål: 956,39 g. Lengde 24,5 cm. Bredde over holkene 5,5 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: *Type M.M. fig.866-874. Spiralornamentikk og ornert med dobbeltlinjer. Ornamentikken er som helhet ikke godt utført, men støpningen er av bedre kvalitet (Fett, 1955:37).*

B. 11088		NR. 66
Gnr. 70 Bnr. 5 Gård: Austre Vikse Kommune: Sveio	Gjenstand: Armring i gull Funnkategori: Depot Periode II-IV Kjønn: Mann	
Funnkontekst: f. ved graving av en grøft ved foten av en bratt knaus, omtrent 20 moh. (Fett, 1957b:3-4; Fett, 1971a:11).		
Litteratur: Engedal, 2010:55; Fett, 1957b:3-4; Fett, 1971a:11; Johansen, 1988:74; Melheim, 2012:123.		
Vekt og mål: Ringen er 22 karat, vekt 73,8 gram. Største tverrmål er 8 cm og minste tverrmål er 6,4 cm.		
Fotodokumentasjon:		
<i>Kommentar: Ringen er av en glatt, massiv gullstang med ovalt tverrsnitt, smalnende mot endene som er opprullet i to små spiraler, en på hver ende som er vendt hver sin vei.</i>		

B. 11184a		NR. 67
Gnr. 26 Bnr. 1 Gård: Hystad Kommune: Stord	Gjenstand: Rakekniv Funnkategori: Grav Periode IV Kjønn: Mann	
Funnkontekst: f. i hellekiste i en gravrøys. Kistene er ca. 50 x 40 cm, konstruert av kantsatte heller, bunnhelle og takhelle. Det var ingen leirurne i graven. På bunnhellen var et lag sand og rakekniven lå med skaftenden ned i sanden. Det var små trerester, never og brente bein i graven (Fett,1958:14-5).		
Litteratur: Engedal, 2010:59; Fett, 1958:14-15; Fett, 1967:9-10.		
Vekt og mål: 13,45 g. Lengde 8,8 cm, bredde over bladet 2,2 cm.		
Fotodokumentasjon:		

*Kommentar: Andre funn: Tre og never (b) og brente bein (c).
Baudou XI A3*

B. 11616		NR. 68
Gnr. 76	Gjenstand: Støpeform av sverd eller spydspiss	
Bnr. 1	Funnkategori: Løsfunn	
Gård: Ullensvang	Periode: BA	
Kommune: Ullensvang	Kjønn: Mann	
Funnkontekst: Ingen funnopplysninger.		
Litteratur: Melheim, 2012:228-9; Myhre, 1971:41.		
Vekt og mål: Lengde 9,1 cm. 3,7-2,4 cm bred. 1,4 cm tykk. Formen er opptil 0,04 cm dyp.		
Fotodokumentasjon:		

Kommentar: Laget av kleber.

B. 11662

NR. 69

Gnr. 81

Gjenstand: **Holkøks**

Bnr. 6

Funnkategori: **Løsfunn**

Gård: Nes

Periode III

Kommune: Kvinnherad

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: f. i fjæra nedenfor et sandtak (Myhre, 1971:62).

Litteratur: Engedal, 2010:93; Myhre, 1971:62; Johansen, 1988:275.

Vekt og mål: 104,33 g. Lengde 8,1 cm. 4,7 cm bred over eggen.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Nær Baudou Vic og 2b

B. 11805

NR. 70

Gnr. 74, nå 274

Bnr. 3

Gård: Hiksdaal

Kommune: Vindafjord

Gjenstand: **Holkøks**Funnkategori: **Depot****Periode IV**

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: f. i myr ved lokaliteten «Knattahaugane». Midt i myren lå en torvdekt, kulerundt stein som var omtrent 1 m. i tverrmål. Steinen ble sprengt, og året etter ble øksen funnet i jorden på samme sted som haugen hadde vært (Myhre, 1971:131-32; Fett, 1971b:8).

Litteratur: Engedal, 2010:180-1; Fett, 1971b:8; Myhre, 1971:131-32.

Vekt og mål: 147,35 g. Lengde 11,3 cm. Bredde ved eggen 3,8 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: Braudou, type C Ia

B. 11924a

NR. 71

Gnr. 114
Gård: Nyhamar
Kommune: Gulen

Gjenstand: **Støpeform, holkøks**
Funnkategori: **Depot**
Periode III
Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: En del av støpeformene ble funnet i en oppspadd haug med grus. Resten ble gravd ut *in situ* av arkeologer. F. midt i et vann-sig i skrående terreng, ca. 30-35 m fra fjæren (Myhre, 1973:40-42).

Litteratur: Engedal, 2010:179-80; Mandt 1991:399; Melheim, 2012:228-9; Myhre, 1973:40-42.

Vekt og mål: Begge halvformene er 17,2 cm. Største bredde er 7,8 cm. Støperommet for holkøksen er 12,3 cm langt og 5 cm bredt med fradrag av hempen.

Fotodokumentasjon:

*Kommentar: Svart, blankt belegg av sot etter bruk.
Baudou type VII C Ia.*

B. 11924b

NR. 72

Gnr. 114

Gård: Nyhamar

Kommune: Gulen

Gjenstand: **Støpeform, holkøks**

Funnkategori: **Depot**

Periode III-IV

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: *B.11924a.*

Litteratur: *B. 11924a*

Vekt og mål: Halvformene er 17,6 og 17,7 cm lange. De er 8 og 8,2 cm brede ved munningen og 7,2 og 7 cm bredde ved bunnen. Støperommet til holkøksen er 11,2 cm langt og 4,4 cm bredt uten hempen.

Fotodokumentasjon:

*Kommentar: Andre funn i samme: flint (c) Y-ornamentikk.
Ligner M.M. fig. 993 (ved hanken) og fig. 1067 (ornamentikken).*

B. 12002		NR. 73
Gnr. 74 Bnr. 6 Gård: Myklebust Kommune: Selje	Gjenstand: Holkøks Funnkategori: Depot Periode V- VI Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: f. ved torvspading i myrjord. Øksen har en brun patina som om den har ligget i myr lenge (Myhre, 1973:16).		
Litteratur: Engedal, 2010:97; Johansen, 1988:276; Mandt 1991:399; Myhre, 1973:16.		
Vekt og mål: 26,12 g. Lengde 3,2 cm. Bredder over eggen 2,9 cm.		
Fotodokumentasjon:		
		
<i>Kommentar: Baudou C2b</i>		

B. 12189		NR. 74
Gnr. 30 Bnr. 1 Gård: Olset Kommune: Askvoll	Gjenstand: Støpeform, sverd Funnkategori: Løsfunn Periode II -III Kjønn: Mann	
Funnkontekst: f. på lokaliteten Kvernhusbakken 10 m nordvest for en bekk (Myhre, 1975:72)		
Litteratur: Mandt 1991:399; Melheim, 2012:228-9; Myhre, 1975:72.		
Vekt og mål: Lengde 19,3 cm. Bredder fra 7-5,4 cm, tykkelse 3,4 cm.		

Fotodokumentasjon:

Kommentar:

B. 12196	NR. 75
Gnr. 74 Bnr. 3 Gård: Hikstad Kommune: Vindafjord	Gjenstand: Spydspiss Funnkategori: Depot Periode III Kjønn: Mann
Funnkontekst: Uten funnopplysninger, men gjenstandens tilstand tilsier myrfunn. Spydet har myrpatina og rester av et skaft av ask ble funnet inni falen (Myhre, 1975:75).	
Litteratur: Johansen, 1988:275; Myhre, 1974:75.	
Vekt og mål: 94,94 g. Lengde ca. 18 cm. Største bredde over eggene 3,5 cm. Diameter over falen 2 cm.	
Fotodokumentasjon:	

Kommentar: R111, men noe uregelmessig. Ornering med et sett parallelle linjer langs eggene og går sammen ved naglehullene. Minner om M.M. fig. 911-912, og 999.

B. 12690		NR. 76
Gnr. 36	Gjenstand: Dolk	
Bnr. 3	Funnkategori: Løsfunn	
Gård: Sørheim	Periode II-III	
Kommune: Etne	Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: Mulig f. i Garahaugen. Haugen har et stort søkk etter gammel graving. På bunn av haugen fantes en liten kiste av kantsatte heller, ca. 30 x 40 cm med takhelle. I denne var det ingen funn da den ble undersøkt (Fett, 1963:20).		
Litteratur: Engedal, 2010:68,116-17; Fett, 1963:20.		
Vekt og mål: -		
Fotodokumentasjon:		
<i>Kommentar: M.O. fig 22.</i>		

B. 14027		NR. 77
Gnr. Kalvebeitet Gård: Naddvik Kommune: Årdal	Gjenstand: Digelfragment Funnkategori: Boplass Periode YBA– EJA Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: F. <i>in situ</i> på Kalvebeitet. Åpen boplasslokalitet på høyfjellet.		
Litteratur: Melheim, 2012:215; Prescott, 1993:79-81; Prescott 2000:216.		
Vekt og mål: -		
Fotodokumentasjon:		
<i>Kommentar:</i>		

B. 14186/21, 24-26, 38		NR. 78-82
Gnr. Skrivarhelleren Gård: Moadalen Kommune: Årdal	Gjenstand: 4 bronsefragment og 1 støpeformfragment. Funnkategori: Boplass (heller) Periode SN-II og EBA-I (bronsefragment) Periode V-VI (støpeformfragment) Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: f. <i>in situ</i> i Skrivarhelleren.		
Litteratur: Engedal, 2010:118-120; Engedal, 2014:114; Melheim, 2012:169-79, Prescott, 1991:76-80.		
Vekt og mål: -		
Fotodokumentasjon:		
<i>Kommentar:</i>		

B. 14483		NR. 83
Gnr. 96 Gård: Helleve Kommune: Voss	Gjenstand: Avsatsøks Funnkategori: Løsfunn Periode II-III Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: Ingen funnopplysning.		

Litteratur: Engedal, 2010:89; *Bergen Museum tilvekstkatalog*. Tilgjengelig fra:

www.unimus.no (02.02.2018).

Vekt og mål: 309,13 g. Lengde 13,4 cm. Bredder over eggen 3,7 cm.

Fotodokumentasjon:

Kommentar: R93. Ligner på M.M. fig. 850 og 859, men lengre skaft og noe smalere egg. Øksen er godt slitt.

B. 16156/3

NR. 84

Gnr.

Gjenstand: **Digelfragment**

Gård: Kvitevoll, Halsnøy

Funnkategori: **Boplass**

Kommune: Kvinnherad

Periode BA

Kjønn: Ukjent

Funnkontekst: *in situ* på en boplasslokalitet.

Litteratur: Melheim, 2012:215.

Vekt og mål: -

Fotodokumentasjon:

Kommentar:

B. 16545/1		NR. 85
Gnr. 97 Gård: Stend Kommune: Bergen	Gjenstand: Holkøks, fragment Funnkategori: Boplass Periode YBA Kjønn: Ukjent	
Funnkontekst: F. under utgraving i forbindelse med feltkurs for masterstudenter i arkeologi ved AHKR, UiB.		
Litteratur: Wrigglesworth, M. <i>Bergen Museum tilvekstkatalog</i> , upublisert (Funnår: 2008)		
Vekt og mål: 3,61 g.		
Fotodokumentasjon:		
		
<i>Kommentar: Fragment av hanken til en holkøks.</i>		

B. 17790		NR. 86
Gnr. 96 Bnr. 1 Gård: Fana Prestegard Kommune: Bergen	Gjenstand: Tutulus Funnkategori: Løsfunn Periode II-III Kjønn: Kvinne	
Funnkontekst: f. på dyrket mark omtrent 5 cm dypt med metalldetektor. Trolig kommer gjenstanden fra en utpløyd grav.		
Litteratur: Wrigglesworth, M. <i>Bergen Museum Tilvekstkatalog</i> . Tilgjengelig fra: www.unimus.no (10.10.19)		
Vekt og mål: Opprinnelig diameter har trolig vært rundt 4. cm. Største lengde/diameter 2,6 cm, høyde 2 cm.		
Fotodokumentasjon:		

Kommentar: Rester av textilier inni tutulusen.